

AZ ATHENAEUM OLVASÓTÁRA

KÓBOR TAMÁS

ASZFALT

BUDAPEST.
AZ ATHENAEUM R.-TÁRSULAT KIADÁSA.

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2015
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5531-22-4 (online)
MEK-14717

TARTALOM

AZ ANDRÁSSY-UTRÓL.

**Köd az Andrássy-uton.
Az én zenélő óráim.
Gretchen az Andrássy-uton.
Quasimodo.**

KRÓNIKA.

**Szegény Pasqualine.
A főherczegnő fátyola.
Musette.
Színes fátyolok.
Margit veszedelme.
Harang és gőz-kürt.
De conditione opificum.
A jövő dala.
Az önzés angyla.**

SAISON.

**Saison.
Változatok.
Frakkban.
Spleen.
Mea culpa.
Avar.
Hegyek között.
Őszi nóta.**

VALLOMÁSOK.

**Vallomás.
Dulcinea.
Cháron.**

HALOTTAK NAPJA.

**Az én halottam.
A temető vándorol.**

TÉPELŐDÉS.

**Az istentagadó.
Idő.
Téli álom.
Naivitás.
Psychosis.
Éjszaka.
Hullámok.**

ALEXANDER BERNÁTNAK.

AZ ANDRÁSSY-UTRÓL.

Köd az Andrásy-uton.

Csak olyan a köd itten mint másutt. De előttem különös, hogy az Andrásy-uton egyáltalán van köd. Ugy érzem, hogy az a külvárosokba, a szűk és piszkos utcákba való, hol az emberek nem törődnek az időjárással, jó és rossz időben azt a ruhát viselik, amelyik éppen van, - a hol a szegénység szemérmesen megvonul és ha ráborul az a nedves, sűrű fátyol, elrejtőzhetik mögötte a világ szeme elől. - Londont csak ködben tudom elképzelni. De London alatt nem a gazdag palotavárost gondolom, hanem azokat a sötét fészkeket, a hol a nyomor megszokta önönmagát és olyan nagyra nőtt, hogy a könnyörület hozzá fel nem ér. Ott van a világon a legsűrűbb köd és a leginségesebb nyomor és onnan az a babonás hitem, hogy a köd a nyomornak lehelete. - Aztán elgondolom, hogy a mióta olyan szépre épült az Andrásy-ut, nagyon sűrű lett nálunk a köd...

Pedig ez a mi Andrásy-utunk mutogatásra készült. Sugár iránya egyenesen a világvárosok sorába vezetett bennünket. Ezek a büszke, magas paloták hirdetik ami kulturánkat, ami művészetünket és - gazdagságunkat. Mi látszik ebből most? - Hat lépésnyire a síma aszfalt, hat lépésen túl szürke pára, mely eltakar mindent. Két sor vörösen lobogó gázláng jelöli az utat, de alig egy kövhajításnyira. Ha elfelejtem, hogy két végtelen palotasor közt járok, misem emlékeztet rá. Sőt úgy érzem, nincsenek is itt paloták. A köd agyamba fészkelődött. Elmosódott gyermekemlékek megelevenülnek. Jobbra-balra a Könyök-utcza piszkos házai állanak az ő faragatlan kapuikkal, sötét boltjaikkal. Bűz tölti el a környéket, a kocsy-uton mosdatlan gyerekek hancúzának. A Kék-kakas- (most Petőfi-) utczával szemben a legnagyobb ház a Zöld Koszoru, a zsibbárosok hangos kurtakocsmája. Aztán tágul az utcza, apró sátrak, kosárrakások lepik el a tért, zöltség-, hulladékszag csapja meg az embert. Libák gágognak, kofák rikácsolnak, az az élénk, piszkos kép terül el előttem, mely a keletet jellemzi. A Hajós-tér ez. (Most a mi harmonikus operaházunk emelkedik rajta és Nikisché a vásár.) Azontúl ismét szűk és piszkos utcza és azon túl - itt cserben hagy az emlékezetem, lehet, hogy volt valami, lehet, hogy nem volt túl azon semmi.

Nagyot fordult azóta a világ. A Könyök-utcza, a »Zöld Koszorú«, a Hajós-tér csak ködképek. Valóságban az Andrásy-ut van itten, ami büszkeségünk, ami hiuságunk utcája. Nem is építették ezt, hanem megteremtették. Egy varázsütésre. Két évtized előtt még a téglagyárakban volt, ma már egy örökkévalóság óta itt van. De megteremtették volna-e, ha örökösen borongna rajta a köd?

Feltekintek. A túlsó oldalon az egyik ablak táblája nincs betéve. Nem látok egyebet, csak a fal piros kárpítjából egy darabot és az égő négy ágú függő-lámpát. Olyan barátságos, olyan hivogató éjjel az ilyen világos ablak. Aki ott lakik, az boldog lehet. És ilyen boldog emberek véges-végig laknak az Andrásy-uton. Tehát nem csupán a külső csillogtatás kedvéért épült ez az ut, hanem annyi palotába való ember van Budapesten, hogy föl kellett azt építeni.

Hol voltak ezek az emberek azelőtt? - Viskókban laktak? - Vagy úgy keletkeztek az épülő palotákkal arányosan? Hiszen nálunk még egyre építkeznek és minden új fejedelmi lakás számára akad egy fejedelem, aki elfoglalja. A jólétet is lehet megépíteni, mint a házakat?

Aztán hová lett az a sok, sok szegény ember, aki előbb itt tanyázott? - Az a hely, melyet most egy család foglal el, tíz családnak adott hajlékot. Minden ember helyett, aki most itt lakik, tíz ember tűnt el, ki tudja hová?...

Van valami igazságtalanság, valami kegyetlenség ebben az építkezésben. Hangzik a teremítő szó: »Legyen palota!« És ekkor se kérdeve, se szólva neki rontanak a szegény embereknek és lebontják fejük felett a fedelet. Ezek az emberek, akiknek semmi közük a mi világvárosi álmainkhoz, meg egészen természetesnek találják ezt és pusztulnak.

Kár is volna ellenállani. A palotának megvan a maga szelleme, a viskónak is, egyik a másik házában nem tanyázhatik.

Valamikor, az Andrássy-utnak még sugáruti korában, vagy hat szegény ember, akik nem tudtak másutt lakást kapni, összeállt és - ha nincs kenyér, megteszi a kalács is! - az egyik újonnan épült palotában nagy utcza lakást bérelt. A tulajdonos persze csak akkor ismerte meg bérelőit, mikor azok már behurczolkodtak. Riadalom a szomszédságban, hahota az ujságokban. Ilyen még nem esett meg, mióta palota épül. Mindennap nagy sokaság gyült a ház elé és mulatott a mezitlábos gyerekeken, kik az ablakokban ugrándoztak örömeükben, hogy ők most úgy laknak, mint a gazdagok. De nem tartott soká az öröm, a háziúr szabadulni akart az ilyen lakóktól minden áron és szabadult. Ez volt az egyetlen kísérlet, melyet a »benntulók« területük visszafoglalására kockáztattak.

A gazdagság útjában nincs akadály. Minden palota egy-egy bevehetetlen vára. A nyomor pedig húzódik előle, mint az indián a civilizáló fehérek elől, ismeretlen, sötét odukba, a hol megülekszik, sűrűsödik, mint a köd. A civilizáció a pénz fegyverével küzd ellene, de nem irtja ki, csak elsöpri. Sajátságos küzdelem, melyben a gazdagság hódít és a nyomor győz!...

*

A terézvárosi toronyóra megszólal. Éjfél után egy óra. Milyen különös gondolatok bántanak! Mintha az a szürke pára egész tömegében megmozdult volna és neki dölne a zárt kapuknak... Nem köd az, hanem a régi Könyök-utca szelleme, mely téli éjszakánként egykori otthonában kísért és hangtalan szavával megront mindenkit, aki rá figyel. - Ne álljon vele szóba senki se!

Néhány alak bontakozik ki a homályból. Az Andrássy-uti kaszinóban multság van, onnan jönnek. Sietve, szótlánul haladnak szegzett fővel, feltürt gallérral, jól beburkolózva. Áthatolnak a lenge tömegben, az oszlik-foszlik előttük és mögöttük ismét egybefoly... A nyomor légkörében járnak, érzik nyomását, félnek leheletétől, de nem ismernek reá - látják és nem akarnak látni...

Az én zenélő óráim.

Junius végén.

Még csak egy hét és eltűntek. Az én kedves Andrassy-utam nem lesz akkor egyéb, csak egy párolgó, olvadó aszfaltsík, melyen tikkadtan, fáradtan rakosgatom süppedő lábaimat. Idegen, közömbös emberek sokaságán érdeklődés nélkül vergődöm keresztül, nincs akin a szemem megnyugodjék, nincs akinek barátságosan jó reggelt kívánjak a lelkemben. Mert becsukták a zene-akadémia kapuit és megszűnt a kedves »muzik«-os karavánnak tarka végigvonulása az Andrassy-uton. Ez az út legszebb specziálitása nélkül marad két hónapon keresztül és én két hónapig nem tudom majd pontosan, hogy hány óra van.

Mert a terézvárosi toronyóra megbízhatatlan, mint a meteorológiai intézet. A magam óráját minden másodnap elfelejtem fölhúzni, a többi boltbeli órák pedig a terézvárosi szerint igazodnak. De a zene-akadémiai növendékek praecisebbek a legpraecisebb csillagászati chronométernél. Mintha csak valami láthatatlan karmester ütné hozzá a taktust, olyan pontosan járnak ők a zene-akadémiába, olyan összevágó, harmonikus ensemble-t képez az ő felvonulásuk. Az egész esztendőn keresztül mindig ugyanabban a sorrendben követik egymást és egy határozott perczen mindig az ut ugyanazon pontján haladnak át. A szerint, hogy melyikkel hol találkozom, másodpercznyi pontossággal tudom, hogy hány óra van.

A kedves, színes leánysereg vidáman és gyanutlanul rovatja az útját. Sejtelmük sincs róla, hogy az a szürke alak, mely naponta velük szemben czaammog, számon tartja valamennyiüket és zsebórának használja őket. Nem tudják, hogy ez az egykedvű filiszter egy gyönyörűséges, zsebongó nagy tableauban álmodja össze őket, hogy összekombinálja az ő ruhájuk színeit egy hosszú tarka szívérvány-sávba s összeméri pajzán, kalapos virágfejeiket, hogy milyen változatban kellene összeállítani azokat, hogy a legszebb bokrétát képezzék.

Ismerem őket mind - messziről. Számon tartom őket szeretettel, mint a jó gazdasszony a galamb-nyáját. Ha egyik-másik hiányzik a sorból, akkor aggodalmasan meghányom-vetem: nem beteg-e? Ha új ruhában jelenik meg, én tetszésemnek adok csöndes kifejezést. Mert mindig tetszik a ruhájuk ép úgy, mint ők maguk. Kedvesen, egyéniségüknek megfelelően tudnak öltözködni, ép olyan a toilette-jük, mint a többi lányoké, de mégis egészen más. Valami speciális zene-akadémiai van a ruhájukban, de eddig nem tudtam még kitalálni, hogy mi teszi ezt a különösséget.

Végig az Andrassy-uton nap nap után vezet az én egyhangú életmódom. Reggel föl, délben le - évek óta. De mindig gyönyörűséggel merülök a tarka, mozgalmas áradatba, mely mindig új, mert mindig a régi. Kedves nekem, mint valami megszokott melódia, melyet egyre dúdol az ember. Látom őket fejlődni, növekedni, pirosodni és tanuja vagyok mindegyikénél annak a tündérváltozásnak, mely egyetlen éjszaka alatt nővé fejleszti a virgoncz kis leányt. Látom, mint tűnik el több és több a fekete harisnyákból az egyre növekedő ruha alatt, mint válik a kis leány szorgalmas tipegéséből rithmikus, rengő nőies járás. A hangjuk is érzesebben cseng, a fejük sem fordul egyszerre százfelé, és a szemük nézése sem oly szabados, mint azelőtt.

Ugy junius vége felé bizonyos melancholiával járok közöttük. Vakáció lesz nemsokára, nekik öröm, nekem lehangolás. Midőn lelkemben bucsuzom tőlük és kívánok nekik kellemes nyaralást, tisztában vagyok vele, hogy ez a vakáció nemcsak két hónapra szóló bucsu, hanem örök válás a legrégibb, a legjobban ismert ismerőseimtől. Minden esztendőben egy rész levál a rózsalánczról és széjjelszakad. Ki tudja, merre viszi őket az élet? Egyikét-másikat évek múltán az opera színpadján találom, de akkor már egészen mások. Nem értek oda, ahova indultak. A míg az Andrassy-utat rovatgatták, addig a jövő superlativusa ragyogott szemük-

ben. Egyszerre hódítani meg a világot - olyan természetes föltevés az ilyen szép gyermekek-nél! Azóta megalkudtak a viszonyokkal. Fokról fokra lehet csak emelkedni, s ha nem érnek a legfelsőbb fokra, akkor alantabb maradnak. Az sem baj.

Vagy viszontlátok egyet-egyet egy férfi karján, néha kis gyermeket visz utánuk a dada. A szép leányból szép asszony lett. Álmai nincsenek; amit az akadémián tanult, az neki csak szórakozás magános délutánokon. De néha a szép leányból sovány, beteges, szomorú asszony lesz, arczáról a kaczagó álom helyett lesir a síró valóság. Szerencsétlen szomorú asszony, isten veled! Mért nem maradhattál örökre az én virágjaim között! Hűségesen őriztelek, szerettelek, a míg az én felügyeletem alatt állottál. De az Andrássy-uton túl nem terjed az én hatalmam, aki letér róla, az bucsut mondott a viruló ifjuságnak. Bele hullott az élet folyamába, az viszi, viszi, - isten veled!

A ti bútok, a ti boldogságtok a tiétek, nekem nincs részem benne. Nyiljanak virágok az utjaitokon és gondolatok örömei között az Andrássy-uti zárandoklásra. De elhagyatott s megszüntetek számomra létezni. Az élet az Andrássy-uton irgalmas nemtő, gondoskodik rólam. Ami a láncz végéről leszakadt, azt megtoldja az elején. Majd szeptember elején új fekete harisnyák tipegnek szembe velem és két hét múltán róluk is megtudom, hogy hány óra van. Ezek jó sokáig tartanak ki mellettem, legalább is három esztendeig.

Istenem, milyen változó, milyen mozgalmas élet! Minden perczben más képe van, minden pillanatban másként kombinálódnak az emberek. S a nyüzsgő, kivesző és újra alakuló változás közepette én magam maradok mindig egy helyben. Egész generációk vonulnak el a szemem előtt, mindegyik a maga rendeltetése felé, én pedig csak járok az Andrássy-uton évek óta és ott fogok járni évek múltán is.

Majd tiz, husz esztendő múlva még mindig lesznek kaczagó szemű, tarkaruhás zene-növendékek s még mindig találnak szürke filisztert, aki nézi őket változatlan érdeklődéssel, de szárny-szegett fantáziával. Ezek az újabb jövevények a régieknek talán unokái, isten tudja mi lett amazokból, de megváltoztak, másfelé járnak. Én mint a tenger síkján inogó bója jelzem az utjukat, roskadva, ősz hajakkal s eltünődöm majd fölötte: miért hogy mindenkit lesodort az Andrássy-utról a sorsa s csak nekem nem adatott meg, hogy az élet egy újabb stádiumába lépjek?

Az olvadó, süppedő aszfalton, rekkenő melegségben dülök előre. A széles, szikrázó uton hozzám hasonló szürke, érdektelen alakok törlik a homlokukat. Üres, szintelen minden, az én virágjaim vakációznak. Vajon hány óra van most? Ha hihetek az én zsebórámnak, akkor három perczcel mult negyed egy. A patika előtt vagyok, ezen a helyen, ebben a pillanatban a kis feketeszemű, barnahaju Piroskával találkoztam volna. Nem tudom, voltaképen minek hívják. De én így nevezem, valamint a többinek is adtam nevet, hogy jelezhessem őket. A kis Piroska azonban most egy terebélyes fa árnyában fekszik, puha szőnyegen vagy hintaágyon. Én pedig nem tudom biztosan, hogy hány óra van.

Ne ámítsd magad, szegény fiu. Ezek a pontos, viruló szép gyermekek fejlődő, eleven életet élő emberek, te magad vagy csak óra, mely folyton jár, folyton egy helyben marad, míg valamikor végleg le fog járni.

Gretchen az Andrássy-uton.

Eh, átkos, füllelt kőverem!
Hová az édes napsugár
Színes üvegtől halni jár.
Tetőig és köröskörül
Kormos papírral beragasztva,

Közbül könyvhalmoz únt pora,
Min férgek őrlő foga rágott,
Dédösök nyúvott butora -
Ez is világ! A te világod!

Becsaptam a könyvet és menekültem az utcára. Levegőt! - Olyan lomha, olyan sivár és poshadt a lelkem, mint egy pohár állott víz. Hová? - Oda, hol a legtöbb ember jár, a hol látni közönséges, mindennapi dolgokat, ezeket a nagy csodákat, miket a könyvmoly ujságkép *fölfedez!* A hol fontos az, hogy a bérkocsik az utczasarkokon lassan hajtsanak, a hol emberi agyak egész működő képessége egy gesztenyesütő őrzésében összpontosul. A hol az én gögösen szelleminek nevezett papiros-világom nevetséges karikaturává törpül, s ahol látom, hogy a félkegyelmű koldus szerepe az életben fontosabb, mint az én szubtilis szőrszálhasogatásom.

Fauszt, te nagy, te halhatatlan bölcs, a te bölcseségednek még az az értéke sincs meg, hogy elriasztó példának szolgálna. Akik eladják az ördögnek a lelküket, azok nem bölcsek és akik bölcsek, lombikban élnek és halnak meg. Csak az ördög lett okosabb azóta és nem töri magát úgy a filozófusok után, mint hajdanában. Az én elkeseredett, vonagló lelkemért nem adna egy fületlen gombot sem, nem hogy egy életen keresztül rabszolgám lenne érte!

A metsző, fagyos esti levegő megcsapja az arczomat, de nem térít magamhoz. Annyira szomjazom a derült, tiszta égboltot, hogy hallucinációim vannak. Járok füves, virágos tájon, látom a távolban bólogató erdőt és hallom a husvéti harangok biztató csöngését. És egyszerre csak, mintha finom illat áradna felém és az álom - valóság. Két ragyogó fénykéve lebeg előttem és meg kell erőltetnem a szememet, hogy egyebet is lássak. Apró, leányos léptekkel egy karcsú, sötétruhás alak halad előttem. Fekete, pajkos téli sapkája alól omlik le a két tömött, térdig érő, szőke hajfonat. - Ó édes, illatos, tündéri női haj! Ezek a finom, selymes szálak egy szőke lélek fénysugarai és boldog, aki e fényben duskálódhatik! Nem tudom, hogyan történt, de ezek a szőke sugarak belöveltek a lelkembe és odabilincseltek a fekete leányalak mellé. Öntudatlan mámorosan engedtem a varázsnak, s amint kérdően rám vetette tekintetét s lelkem egy pillanatra belemerült szemei mélységes kék tükrebe, valami fájó melegség rezgett át a szivemen. Eszmélet nélkül, bódultan valami kínos gyönyörűségtől, remegve nyílt meg ajkam:

- Milyen szép haja van!...

Világosan emlékszem reá. Még hallom az orgona áhítatos bűgását, látom a német városka ósdi piacát, fatornáczos, erkélyes házaival, középen a kutat a Mária-szobrával. S ott vagyok én, a szomjaslelkű Fauszt, aki odalép Gretchenhez:

»Szép hölgy, ha Nagysád' meg nem sértem,
Fogadja karom, elkísérem.«

És Gretchen mereven maga elé tekintve, így válaszolt:

- Ha nem akarja, hogy tolakodónak mondjam, úgy tudni fogja, hogy mit tegyen.

Uram, istenem - hisz ez prózában van mondva! Az ördög, akinek nem adtam oda a lelkemet, rut varázslattal ellenem fordult. - Sötét este van és nem verőfényes vasárnap délelőtt, az andrássy-uti nagy köröndön járok, sárgán füstölő gázlángok lobognak felém, hideg szél fú. Gretchen egy hordárhoz lép és azzal kísérteti magát haza. Én magam pedig nem vagyok Fauszt, hanem egy szürke, nyomorult alak, aki csak abban különbözik száz mástól, hogy mély szégyenérzettel a lelkében nyomorultabbnak érzi magát a többinél.

Mentem, mentem. Sarkamban éreztem mind az embereket, akik méltatlankodva, fölháborodva néznek utánam. Csak midőn a városliget puszta fái között voltam, teljes sötétségben, állapodtam meg. Eleinte valami hallatlan gonosztevőnek tartottam magamat, később annyira átéreztem nevetséges voltomat, hogy ledülve egy nyirkos padra, kezdtem önmagamot gunyolni.

Tehát így vagyunk. Gratulálok, filozófus uram. Az első nekiiramodással nem mindenkinek sikerül aszfaltbetyárrá válni. Valóban ügyes legény vagy. Az a kislány nem is sejtette benned az ábrándos szobatudóst, szakasztott olyan voltál, a milyennek nézett. - És gratulálok az új tudományos fölfedezéshez is: Fauszt tulajdonképpen szintén aszfaltbetyár volt, csak hogy mivel jambusukban beszélt, hát Gretchen is jambusokban torkolta le. Az igaz, hogy a ritmuson kívül több közvetlenség, több vicz és több nőiesség is van riposoztjában mint a te Margitodéban. De viszont ebben több a rutin. Olyan kimért, olyan commeil-faut volt az a közbevetett mondat és a »kotródjék innen«-t oly elegáns közhelylyel tudta kifejezni. Istenemre, nem te vagy az első, akit ez a szőke leány letromfolt!

Gretchen határozottan civilizálódott. Hajdanában ábrándosan ült a guzsalya mellett és álmodott arról a merész lovagról, aki megszólította. A ma esti Margitod pedig bizonyára kaczagva dobta az asztalra nyusztüvegét: »Képzeld csak, édes mama, egy fiatal ember megszólított az utcán és dicsérte a hajamat. Pedig a szemtelen nem is volt megborotválkozva!«

Megállj barátom, mégis csak ügyetlen voltál. Fauszt is előbb megnyiratta, feketére festette a szakállát, mielőtt kiállt Margit elé. Ha te is betértél volna egy modern boszorkánykonyhába és leberetváltattad volna a tüskéidet, a regényednek talán kellemesebb folytatása lett volna. De így - nézz csak a tükörbe és be kell vallanod, hogy Gretchennek határozottan jó ízlése van.

De még így sem kellett volna tágítanod. Láthattad, hogy egy arcizma sem rándult meg, a szemérem pirja sem futotta be, midőn hozzá léptél. Világos jele annak, hogy Gretchen még mindig szeret filozofálni és hallgat az okos beszédre. Egy kis lírai gitár-pengetés után így kellett volna hozzá szólani: »Kisasszony, tegyük föl, hogy nagysád megcsuszik a síkos aszfalton és valami léhűtő fenegyerek udvariasan fölsegíti. Vagy tegyük föl, hogy esik az eső és ugyanaz a léhűtő fölajánlja önnek az esernyőjét.

Ugy-e bár, köszönettel fogadta volna mind a kettőt! És az a széllel bélelt téli kabát, akit sem a nagysád elesése, sem megázása nem érint, a kinek mind a két rendbeli kellemetlensége csak kíváncsatos alkalom egy kis léha kalandra, az ő üres fejével és velőtlen lelkével büntetlenül dicsérhette volna szép haját, szép szemeit. - Lássá, ez igazságtalanság. Ön egy férfit bódított el, aki nem vadászik kalandokra, de akinek elég esze és szíve van, hogy esernyő nélkül is méltó az ön szeme pillantására. Fogadja köszönetét, hogy bevilágított a lelkébe és engedje, hogy még néhány perczre magába szívhasssa meleg szépségének minden vonását«. - Az nem árt, ha ezek után megkérded, hogy mikor lehet szerencséd másodszor.

Nem, nem! Hiába fanyarkodom, hiába gunyolódom. Le vagyok sujtva. És egészen komolyan föllázadok a társadalmi rend ellen. Margit, te szép szőke angyal, lehet, hogy a hajad a

legértékesebb rajtad. De a hogy itt sötétségbe temetkezve bolygok az élettelen fák között, regényt sző a képzeletem. A városi élet tengerében két csöpp került véletlenül egymás mellé. Ha el nem ragad a hevületem, a két csöppet természetesen sodorja tova az ár. Te nem tudtál volna semmit se rólam, én álmodtam volna rólad. S amilyen gyorsan kavargó az ár, nem is volna csoda, ha a két csöpp ismét összekerülne. Ott, ahol a vaspántokkal és illemszabályokkal összetartott élet nem gátolja együttmaradásukat. Csilláros, fényes tánczteremben, emberek sokasága közül látom fölragyogni szőke fonataidat. Belé kapaszkodom egy fekete frakkjába és oda vonzoló elédbe. Az a frakk engedelmet kér, hogy bemutassa legjobb barátját, ez pedig önfeledten susogja:

- Milyen szép haja van!

És Margit ajka nyájas mosolyra nyílik, elfogadja a feléje nyújtott kart és az ő csöngettyűszavával pajkosan válaszolja:

- Önnek jó izlése van.

És - ki tudja? - látom Margitot virágos kertjében, a midőn egy rózsa szirmait tépdelve, olvassa: »ő szeret - ő nem szeret!« És én üdvözlően erősítem meg a rózsa jóslatát. Mefisztó nincsen, bűnöm nincsen, az első ölelés boldogsága eltarthat halálunk napjáig.

Most pedig, ha jó vagy bal sorsom összehozna ismét vele, szégyenülten kellene félrevonulnom. Nem bírnám elviselni azt a fagyos, megvető tekintetet, melylyel végig mérne engem:

- Aszfaltbetyár!

De igaza van. Az aszfaltbetyárok manapság nem Fausztok, de különben is - Fauszt maga is csak aszfaltbetyár volt.

Quasimodo.

Volt egyszer egy törpe, púpos elül-hátul
S álmodni mert a föld legszebb asszonyárul.

Ennyiben maradt a balladám. Nem is folytatom tovább. Az én szép, romantikus históriám, melyet megálmodtam, hadd maradjon megiratlanul. Pedig nem a rímeken múlik, nem is az inspiráczió. Hanem modelt keresve, rátaláltam egy eleven törpére, aki púpos is, azonfelül sánta is és kinek rút faun-arczáról a legállatiasabb köznapiság vigyorog le. Nos, ennek a törpének ritka szép felesége van, aki ragaszkodik hozzá, mankóul szolgál neki s akiről azt beszélnek az emberek, hogy leánykorában az ő egyablakos lakásában bizony aligha álmodta, hogy ő rá *ekkora szerencse vár*. - Hogy írhatnám én meg az én középkori törpémnek szomorú tragédiáját, mikor a nyitott ablakon bekiált hozzám az eleven példa: »Hazugság!«

S kissé eltűnődve a dolgon, átlátom, hogy amit én együgyűségemben romantikusnak tartottam, az tényleg hazugság. A részvét melegével akartam megénekelni azoknak a szerencsétleneknek sorsát, akiket a természet csúf külsővel és érző, vágyakozó lélekkel vert meg. De ezek a szerencsétlenek ma már nem szerencsétlenek. A felvilágosodás megnyitotta számukra is a menny kapuit és senki sem becsüli meg többé a külsejük után. Csak a lélek legyen szép, az orr meg a hát hajlása mellékes!

S a mi törpeink nem is *álmodnak* többé az ő világszép asszonyukról. Quasimodo egyszerűen fölveszi a fekete kabátját, megmosakodik, beállít az ideál apjához, anyjához és még púposabbra görbítve púpos hátát, önérzetesen így szól:

- Monsieur, madame, én a notre-damei toronyőr vagyok. Van fix-fizetésem, szabad lakás, fűtés és világítás és ezennel van szerencsém kedves leányuk kezét megkérni.

Apa, anya kissé meghökölnek a váratlan szerencsén és nem hisznek füleiknek.

- Komolyan mondja ezt, uram?

Quasimodo nagylelkűsége teljes érzetében válaszol:

- A lehető legkomolyabban. Hozományra nem reflektálok.

S még az nap szívéhez ölelheti szépséges Esmeraldáját.

Azután naponta látom őket sétálni az Andrássy-uton. Sokan, tenger sokan vannak a törpe férfiak és a szép asszonyok. Járnak együtt, mintha isten is egymásnak teremtette volna őket, olyan szabadosan, olyan közönyösen. A férj úgy viszi a karján a feleségét, mint valami elegáns sétabotot. Bizonyos fásult melegelettség honol mindakét arczon, bizonyos üzletszerű természetességgel emlegeti ismerőseiknek: »a férjem... a feleségem...« pedig annál, hogy ennek a férfinak ilyen felesége van, csak az csodálatosabb, hogy ez az asszony pirulás nélkül mond egy ilyen embert férjének.

A morál győzött volna tényleg az esztetikán? A mi hölgyeink valóban tudnának annyira emancipálódni a külsőségtől, hogy egy görbe orr, egy púpos hát, vagy, ami mindennél csunyább: egy banális bolt-fiziognómia nem befolyásolná őket ítéletükben? - Csak a lélek legyen szép! - Az iskolákban is tanítják ezt a dogmát, melyet bizony nem a szép emberek találtak ki. De hát szép-e már a lélek azért, mert csunya hüvelyben lakozik? - Nem, nem hiszem, szép hölgyeim, hogy a lecke, melyet az iskolában tanultak, átment volna a vérükbe. Tudom bizonyosan, hogy ennek a szép, prózai asszonynak egészen más álmai voltak egykor. Az iskolapadokon kuporogva, rövid szoknyácskában az utcát rovatva és éjszaka a puhára vetett ágyba bujva, megeresztette képzelete tarka fonalát és szőtt magának egy tündérszép

virágos kertet, csodarózsákkal, zengő madarakkal és ráfogta, hogy az a szerelem kertje. A közepében pedig, rózsabokor alján, látta saját magát is, hosszú ruhában és előtte egy tündérszép lovag térdelt, aki azt sugta: »Szeretlek!«

S meg merek esküdni rá, hogy az a gavallér, akiről az első bál után álmodott, nem a Quasimodók családjához tartozott. Udvariasságtól, udvarlóktól környezve, nem a szép lelkeket nézte, hanem a fekete bajuszokat. És egyszerre - nagysokára megtermett az emelkedettebb fölfogás. Csak a lélek legyen szép! És elment a legelső faunhoz, aki szerelmes lett beléje.

Valahányszor látom, belefájdul a lelkem. *Én* siratom az ő elveszett álmait és szánom őt, mivel túl van ez álmokon. Hiszen olyan egyszerű, olyan természetes, hogy a szépség a szépséggel párosuljon és olyan érthető gyarlóság, hogy a szerelem a külszinhez tapad. A szép szemek villanása, piros, nevető ajkak közül kifehérlő fogak és karcsu rengő termet kelt szivemben visszhangot. És szép mindig a férfi is, aki a költészetben szerelmet gyújt, szép és erős. A szépség fáján terem a szerelem s én nem tudom elhinni, hogy ezek a szép asszonyok szeretnének csunya férjeiket.

S milyenek ezek a férfiak! Elsatnyult testtel, erőtlen izmokkal és divatos nyakkendőkkal úgy viselik magukat, mint ha sohasem néztek volna tükörbe. És fiziognomiájuk után ítélve, nem igen lehet fogalmuk arról, mi rejlik egy szellemes arcz mögött. Mégis az elvakultság bátorságával vetik magukat a nők után és a legtörpébbnek is közülök több mesélnivalója van szerelmi kalandokról, mint bármely troubadournak. Pökhendi, gunyos mosolylyal tekintenek a virágos kalapok alá s az a gondolat, hogy az alól a kalap alól megvető pillantás érhetné őket, nem is jut eszükbe.

Quasimodo, mint minden felszabadult rabszolga, szemtelen. A multakat feledte, a jelen az övé. A bálteremben nyájas pillantások, mosolygó arcok fogadják és ott is, az utcán is, mindenütt szemlét tart a nők fölött.

Ő választja ki tánczosnőjét s feleségét s annak az egész társadalmi rétegnek, melyben mozog, összes szép leányai mint valami minta-gyűjtemény állnak előtte.

És Quasimodo nagyon válogatós. Észreveszi a legkisebb hibát és számba tudja venni a legcsekélyebb előnyt is. A saját értékét is inkább tulbecsüli, semmint kevesebbe venné. Nem szorul ő testi szépségre, karjai erejére, és nem szorul a lélek szépségére sem. Az ő értékét a statisztika szabta meg, mely kimutatja, hogy több a nő mint a férfi. A szép lányok devalválják egymást sokaságukkal, Quasimodo meg nem azért üzletember, hogy a kereslet és kínálat e viszonyából hasznot ne húzna. S a leányos álmok a szerelem lovagjáról, az az ősi bájos babona, hogy isten minden leány számára teremtett férfit, a kire okvetlenül reá fog találni, csak addig él, a míg teljes hosszúságára meg nem nőtt a ruha s a szülők elviszik őt a társágba, megküzdeni a többiekkel a férjért, hogy a vén leány iszonyatos, szégyenletes sorsa el ne érje őt.

Primitív, barbár idők, midőn a férfinak kincsekkel kellett magának asszonyt vásárolni. Akkor az asszony árúczikk volt, akinek nem is volt lelke. Most, a mi fejlett, civilizált időnkben a nő megkapta az ő jogos állását, el van ismerve egyenlőnek, megadtuk neki a lelket is, halhatatlanságot is és annyira vitte, hogy most már ő fizet rá a vevőnek.

Romantikus képzelődés ez, nagyon jól tudom. De sajnálom végtelenül, hogy a civilizáció érzéketlen keze itt is letörölte az élet himporát. Sajnálom az asszonyokat, akiknek mosolyogniuk kell gyermekálmaik fölött és sajnálom, hogy a nők képzeletéből kiveszett a férfi romantikája. Mennyivel szebb és boldogabb idők voltak, midőn a férfi férfiasságának díszében, barna arcczal, izmos karokkal, kardosan és vértesen állt szemben a nővel és elhódította azt férfiasságával, úgy mint az őt nőiességével. Amikor ereje, bátorsága duzzadó érzetében a férfi mint életcélhoz, küzdelme díjához nézett fel a nőre s gitárt pengetve koldult

szerelemért s megküzdött érte a hétfejű sárkánnyal. Ez a koldulás, ez a küzdelem díszére vált a lovagnak és becsületére a hölgynek. Akik így egyesültek, azok boldogok voltak teljes életükben. Nem tudtak semmit ami koruk évődéseiből, titkos tusáiból.

Mert ez a középkori romantika csak formailag szűnt meg. Azok a szép, prózai asszonyok, akik elmentek ahhoz, aki őket elvette, mélyen érzik az elveszett paradicsom hiányát. Keresik, síratják azt a szerelmi boldogságot, melyről álmodtak, s ha találkoznak azzal a troubadourral, aki férfiasságával hozza indulatba szívüket, akkor boldogtalanok, ha erősek, és bűnösök, ha gyöngék.

Quasimodo pedig éli a világát. Az ő pajzsa a nyakkendője, az ő ereje, hogy kisebbségben van. Ő, egykor a világ legszerencsétlenebb teremtese, a balsors, az emberi gyarlóság áldozata, maga alá gyűrte az ép testűeket. Az izmos, szép, szálas férfinak el kell követnie mindent, hogy e tulajdonságokat megbocsássák neki, mert a férfiaknál csak a legneveltségesebb hiuság becsüli meg a külső erényeket. És Quasimodo gunyolódik az egyenes háta fölött és büszkén domborítja ki a saját görbe gerinczét. »Csak a lélek legyen szép!« hangoztatja és a szép leányok, lopva sandítván a megtermett atlétára, igazat adnak neki.

Mert Quasimodónak igazat kell adni. Ő csinálta meg a vasutat és a szabadságot, ő adta ki a nemes jelszót a biztosított egzisztenciáról, s így nagyon okos, széplelkű ember. Aztán ő találta ki a statisztikát is, melynek tanulságos tételeit veszedelmes volna el nem hinni.

KRÓNKA.

Szegény Pasqualine.

A prágai esküdszéki teremben négy heti izgalmas tárgyalás után az esküdtek verdiktje két vádlottat egyhangulag felmentett, a harmadikat egyhangulag elítélte. Pedig ez a harmadik nem is ült a vádlottak padján.

Waldstein György grófnak hívják. Egyenes utódja a dicső friedlandi hercegnek, a hatalmas, babonás Wallensteinnak, aki ismerte az ő derék »Pappenheimer«-jeit. Meg is ölték érte, állítólag álmában.

Nos hát az ő utódját, György grófot is megölték kegyetlenül - álmában, halálos álmában. Kiásták csontjait a sírjából és elhurczolták a törvény-terembe és gyalázták, megvetéssel, gúnnyal és minden tiszteletlenséggel illették. Tették ezt pedig az ő édes anyja, édes testvére és sógora. Ha tudna róla, nem csodálkoznék fölötte. *Ez a Wallenstein tényleg ismerte az ő Pappenheimerjeit.*

A bűnpör anyaga nem valami különös. Két uradalmi főtisztviselő azzal van vádolva, hogy visszaélve a gróf gyenge elméleti képességeivel oly végrendeletet irattak vele alá, mely őket nevezi meg örökösökké, a családtagokat teljesen mellőzve. A tanukihallgatások célja annak földerítése: vajjon a gróf tényleg gyöngé elméjű volt-e, vagy sem.

A két vádlottat és a magánvádlókat kivéve, senkit a világon nem érdekelné, vajjon egy halott gróf életkorában lángész volt-e vagy hülye? - De a krónikás, midőn átolvassa a tárgyalásról szóló tudósításokat, úgy érzi magát, mintha kamera obskurában volna és redukált arányokban, de teljes hűségében az egész modern élet minden külső és belső erejével, gyöngéivel, szépségeivel és visszásságaival nyüzsgne előtte. A szűk, túltömött tárgyalási teremben sorjában fölvonulnak az összes társadalmi fokozatok és a maguk teljes mivoltukban mutatják be magukat, kölcsönösen megvilágítva, kiegészítve egymást. És különösen egy társadalmi réteg az, mely nagy számmal vonult föl s mely annál érdekesebb, mivel ritkán mutatja magát olyan közlő: az arisztokrácia. - A megjelent tanuk között szerepel egy fejedelem, három herceg, négy gróf, két grófné, egy báró, egy báróné, három lovag és egy udvari tanácsos. És a kor demokrata szelleme édes elégtétellel gyönyörködhetik benne, hogy ez a válogatott társaság kénytelen a plebejus esküdtek előtt megjelenni és engedelmesen, hit alatt, megfelelni minden kérdésre, melyet a plebejusok hozzájuk intézni kegyeskednek.

És a társadalmi kép keretében egy ősrégi család regénye tárul föl a biráskodó és kíváncsi demokraták előtt, a maga teljes sivár meztelenségében, rideg, materiális, egoista indító okaival. Egy megrázó családi dráma, amilyent a szenzációs regények kinnal és szolgai izetlenséggel összehazudnak, a lehetetlenségig durva, lelketlen szereplőkkel, ujjnyi vastagsággal kenve lelkükre a fekete festéket.

Ebben a regényben csupa ilyen alak szerepel, egy kivételével. Ez az egy fölötte lebeg a sötét képnek, fehér szárnyakkal, engesztelő meleg sugarakat árasztva reá, egy világos, lenge árnyék, mely a brutális forrongásokból a sír nyugtató ölbe menekült.

Ez a világos árnyék ott lebeg a tárgyalási teremben György gróf meggyalázott emléke fölött és szeretettel, védően terjeszti fölébe szárnyait...

Szegény Pasqualine!...

*

Volt egyszer egy derék, becsületes erdész és annak volt egy csodálatosan szép leánya. Az erdész egész nap a dolga után járt és a szép erdészleány egyedül volt a házban. Egyszer betért hozzájuk az uraság, a gróf és azóta a szép erdészleány nem volt olyan sokat egyedül. Volt

kertjük is, süttött a hold is, nefelejts is termett, ibolya is illatozott. Nem tartott soká és az öreg erdész is megtudta, hogy leánya eljátszotta a - Gretchen-románczot.

Szegény kis erdészleány! Olyan szép volt és olyan szép volt az ő kis fiacskája is. És a gróf - a gróf nem volt olyan, mint a regénybeli grófok, hanem olyan mint a mesebeli gróf. A kis bukott erdészleányból méltóságos grófné lett.

Hanem a kis erdészleány nem volt olyan mint a mesebeli erdészleány, akit a királyfi feleségül vesz, hanem olyan volt, mint a regénybeli semmi, ha valamivé lesz. Grófnénak érezte magát. Kéjelgett ebben a tudatban, duskálkodott a kincsekben és csodálatos gyorsasággal tanulta meg a selypítést. Ő uralkodott a grófi birtokokon, a vagyont ő kezelte s mire a gróf rövid házasság után özvegyen hagyta két nevetlen fiával s leányával, akkorra ő már teljesen elfelejtette, hogy nem mindig járt czimeres hintóban.

Ő volt a grófi gyerekek gyámja. Az idősebbik, László, aki korai világra jöttével siettetten az ő grófnéi dicsőségét, az ifjabbik, György, aki első törvényes gyermeke a grófnak s mint ilyen, a családi vagyon örököse.

Mind a két gyermeket az anya nevelte. És Lászlóból művelt, derék úr lett és Györgyből tudatlan, léha, kicsapongó ficsur. Az anyja nevelte annak. Kapott György nevelési költségeinek viselésére évenként 18000 forintot és költött rá 1800 forintot. Sohasem szerette. Magára hagyta.

A takarékoság, a pénzvágy készítette erre? Vagy nem tudta neki megbocsátani, hogy másodszülött létére elütötte bátyját az elsőszülött jogaitól csupán azért, mert az még az erdészlakásban látta meg a napvilágot?

A fiu felnőtt, léhán, tudatlanul, semmit sem csinálva, de megvolt benne a természet adománya, a gyanútlan jó szív, az ethikai fogékonyság. És volt benne annyi józan ész, hogy sajnálkozhatott elpocsékolta ifjúsága fölött és számon kérhette anyjától: mért nem adott neki jobb nevelést? - Az anya pedig gögösen hátat fordított neki és pört indított ellene holmi elmaradt apanageokért és néhány ezüst tányérért, melyeket férje neki ajándékozott. A fiu mindjobban elkeseredett és végre viszonzta a gyűlöletet, melyet édes anyja iránta táplált.

És megvetette. Nem beszélt róla és hugáról, Thun grófnéről másként, mint a csöcselékről, mely mindenéből ki akarja forgatni. Az anyjáról pedig azt írja: *»Szeretném, ha valaki meg tudná neki magyarázni, hogy családunkba csak betolakodott, még pedig a legmegvetendőbb módon!«*

Ez elég világos. A fiu szemére veti anyjának polgári származását és nem tartja őt a családba valónak. És veszik-e észre abban a frázisban a demokrata szellem árnyékuralmát? A mikor úgy hiszszük, hogy a czimerek ártalmatlan, jelentésetlen kapudiszek, akkor egy grófi csemete azzal magyarázza anyja lelketlenségét, hogy nem czimeres ágyban született.

Különben a világ szemében az anyának van igaza. Mert a fiu - hogy is mondjam? - gavallér a szó legfrivolabb értelmében, mód nélkül üres, műveletlen, kicsapongó és - iszákos. Vizes-poharakból iszsa a cognacot. Egy gróf kollegája azt mondja róla: részeges kamasz.

És az ilyen rossz hírű emberhez feleségül ment Metternich Pasqualine hercegnő. Szerelemből ment hozzá és boldog volt vele. Szerette akkor is, mikor meggyőződhetett már róla, hogy férje nem sokkal jobb a hírénel, szerette, amikor küzdeni kellett férjeért a borral meg a cognac-kal, ápolta a delirium tremenshez közel járó roskatag emberromot és pártjára állt a czivakodó rokonokkal szemben és védelmezte őt utolsó lehelletéig.

Szegény Pasqualine!

*

Az állandó kérdés ez: Ivott-e György gróf? Volt-e józan esze?

Tizenhét tanu vallja György grófot gyöngé elméjének és iszákosnak, hetven tanu igazolja az ellenkezőjét. - Az esküdszék a hetven tanuvallomás alapján mondott ítéletet, mégis annak a tizenhétnek kell hitelt adni. Mert ezekhez csatlakozik szegény Pasqualine is, aki férje orvosai előtt nem titkolta a helyzetet. Tény az, hogy György gróf a szegény szűkölködő napszámosok szenvedélyét osztotta: ivott. Ivott sokat, de titokban. Megérezte rajta a borszag, de alig látta valaki inni. Különösen a polgári emberek előtt tartózkodott. Érezte szenvedélye lealázó voltát, de nem akarta a polgárok előtt személyében az arisztokratát megalázni. Az arisztokrata fölötté áll az ilyen pórias szenvedélyeknek.

Ez a szenvedély erősebb volt mint nevéhez való szerelme. Esküdözött, hogy soha szeszes italhoz nyulni nem fog és esküjét híven akarta megtartani, de nem bírta. Ivott tovább s ha szegény Pasqualine meglepte őt a cognac-os üveg mellett, keserű könyeket sírt saját gyöngesége fölött.

Ez kétségbevonhatatlan.

És kétségbevonhatatlan az is, hogy az alkohol bontogatta amúgy sem kifejlődött észbeli képességeit. Nem tudott egy tárgy mellett megmaradni, feledékeny volt, ideges volt, hirtelenharagu.

Mindamellet a gróf alakja rokonszenvesen tűnik ki a körülötte tülekedő józan, nem-alkoholista arisztokraták, plebejusok között. Rokonszenves, mert szegény Pasqualine szerette őt. Egy ember, akit Pasqualine szeret, csak méltó lehet hozzá.

És rokonszenves, mert ő is szerette Pasqualine-t. Szerette, mint egy magasan fölötté álló lényt, aki jóságos, szerető szívvel leereszkedik hozzá, a nyomorult iszákos emberhez, akit az anyja gyűlöl és társasága lenéz. Ez a két érzület az egyetlen határozott benne. Határozottan, állandóan szereti nejét, határozottan, engesztelhetetlenül gyűlöl anyját és többi rokonait.

És szeretett még két embert, azokat, akik miatt most megbolygatták az ő síri nyugalomát és a demokrata piac élé vitték a Waldstein család meztelen sebeit. Az ő két főtisztviselőjét, akik segítségére voltak ügyei elintézésében. Mert ő mindent maga intézett el, legalább úgy gondolta. Azok a gyöngé emberek, akik gyöngeségük tudatában vannak, szeretik önmagukat ámítani. Szeretnek úgy tenni föl maguk előtt, mintha nem volnának gyöngék. És az a két tisztviselő példás rendet tudott tartani az ő vagyonában és úgy tüntetni föl a dolgot, mintha ő csinálná ezt a rendet.

Közönséges becsületes emberek, akik megteszik a kötelességüket, akiktől ép oly távol áll az önzetlenség mint a bűnös fondorlat. A gróf nem akarta vagyonát rokonaira hagyni, hát nekik ajándékozta, mivel valakire csak kell jutni a vagyonnak.

Nyugodtan, ártatlanságuk tudatában várják az ítéletet. Fölmentették őket és ők vigan nyulnak a most már teljesen tulajdonukat képező pénz után. S lesznek ezentúl is becsületes polgár-emberek, akik sikeresen gyümölcsöztetik a grófi pénzt.

Szó sincs róla, ezeket az urakat kevesebbel is lehetett volna érdemük szerint megjutalmazni. S ha már ilyen nagy vagyon hull az ölükbe, bizony elszenvedhették érte ennek a bűnpörnek izgalmait. Nem tekinti őket senki martiroknak, csak gratulálnak nekik.

De ha a vádlottak pozíciójában nincs erkölcsi momentum, annál jelentősebb az erkölcsi szempont a magánvádlók eljárásában. Egyszerű hagyatéki pörnek nem lehet ezt a pört tekinteni, mely vélt vagy valódi magánjogi sérelmeket akar jóvá tétetni. Erre nézve elég lett volna a polgári pör. De a méltóságos anyagrófné bünyefenyítő feljelentést tétetett a két tisztviselő ellen és ebben a pörben kiméletlenül, minden gyöngédség és minden gène nélkül turkál a család szennyésében - csak azért-e, hogy az igazát kapja meg?

Kérdés: vajjon az erkölcsi elégtételt akarta-e első sorban forceirozni. Értelme volna eljárásának, ha fia elmegyöngeségével akarta volna kimagyarázni a köztük fennállott viszonyt. De ehhez gyöngédség kell. Az anyagrófné azonban mindent elkövetett, hogy holt fiát erkölcsi monstrumnak is mutassa be. És mindenütt és mindenben kimutatja, hogy a pénz, a vagyon érdekli őt legelső sorban.

Milyen asszony!

Tisztos ezüst hajzattal, fejedelmi termettel, szép, szabályos arczzal jelenik meg az esküdtek előtt, egy gyönyörű szép öreg nő. És beszél előkelő nyájassággal, tüntető leereszkedéssel, hanyag, halk hangon, mosolyogva, néha halkán kacagva - mindig fiáról, fia bűneiről, fia fekete lelkéről. Soha nem rezeg bele hangjába az érzelm, vonásaiban nem dereng semmi meghatottság, a holt iránt ép oly kevéssé engesztelékeny, mint az élő iránt. A legszívtelenebb jelenség az egész tárgyalás alatt és a demokrata igazságot képviselő törvényszéki elnök tiszteletteljesen hajlik meg e kőszívű arisztokrata jelenség előtt és rendre utasítja a védőt, amiért az a méltóságos gróf asszonyt kellemetlenül érintő kérdéseket merészkedik hozzá intézni.

És ez a plebejus talajból fakadt előkelő neántsvirág, melynek semmisem szent, még ez is meghajol Pasqualine előtt. Szép, kedves, jóságos teremtésnek mondja, akit mindenki csak szerethetett.

Szegény Pasqualine!

*

Ez a törvényszéki elnök különben hozzá tartozik a képhez. Oberlandes-Gerichtsrath és Edler von. Egy tökéletes gentleman, aki szereti a jó társaságot. Szinte fölragyog az arcza, ha előkelő tanu jelentkezik. Ilyenkor a Herr Oberlandes-Gerichtsrath maga az édesség. A vádlottak bűnösségéről előre meg van győződve és letorkolja őket, valahányszor valamit védelmükre fel tudnak hozni. Nagyon tiszteletreméltónak találja a Waldstein családot, mint minden grófi családot. Még az anyagrófnét is hochgeborennek nevezi, holott...

Az arisztokrácia talán első ízben kénytelen honpolgári kötelességét ily nagy mértékben a bíróság előtt teljesíteni. S ebben az esetben kisült, hogy az arisztokrácia borzasztó módon el van foglalva. Harminczketten kimentették magukat, csak kilencz ért rá eljönni. És a tekintetes demokrata törvényszék tisztelettel vette tudomásul, hogy a hochgeboren urak nem érnek rá eljönni és nem háborgatta őket fontos munkáikban. Hiszen nem a kenyérükért kell dolgozniok, mint a szegény embereknek, akiket ilyen esetben elővezetnének, hanem bizonyosan magasabb érdekekért. Az osztrák kereskedelmi miniszter úr is köztük van.

Akik eljöttek, kellő tiszteletben részesültek. Berendeztek számukra külön várótermet, hogy a polgári tanuk báméskodásának ne legyenek kitéve. És kikérdezték őket kellő tapintattal, grófokhoz illő gyöngédséggel, és tetszésükre bizták: hogy melyik kérdésre van kedvük felelni, melyikre nincs.

Az egyik az ügyészre mutatva, kérdezi az elnöktől: »Kicsoda ez az úr?« Az elnök felkel és van szerencséje az államügyész urat bemutatni. A herczeg kegyesen nyújtja annak két ujját: »Schön, schön, sehr angenehm«, s csak aztán felel meg kérdésére.

Szóval: a kép nagyon demokrata. Ez a törvényszék, mely az egyetlen földi egyenlőséget képviseli, tud uralkodni magán és bár nincs rá kötelezve, megadja a grófoknak, ami a grófoké. A demokrata századhoz illik a tolerancia és a görbe hát.

De mit gondolnak akkor a demokratákról a grófok?

Valószínűleg azt gondolják: kétféle polgárember van. Olyanok, akik lakájoknak vannak öltözve és olyanok, akik nincsenek lakájoknak öltözve.

*

A pörnek vége, a vádlottakat fölmentették, György gróf csontjait pálinkaszaggal, erkölcstelenséggel, gyarlósággal és jellemtelenséggel tetézve visszateszik a sírjába. Waldstein György gróf most már pihenhet tovább, ha pihenni tud.

És a morál?

Az esetnek két morálja van.

Az egyiket, a demokrata morált, kifejtette a védő ügyvéd. A történelem nemezisét látja abban az esetben. Valamikor ennek a családnak egyik őse berontott Csehországba és a maga számára lefoglalta a polgárok vagyonát. És most évszázadok múltán a polgári szellem kikezdi ezt a családot, előbb a vérébe vegyíti a polgári vért, aztán teremt egy gyöngélelkű utódot, aki tele marokkal szórja szét a nemesi vagyont - a polgáremberek közt.

És ez igaz.

De van ennek az esetnek egy arisztokrata morálja is.

Ez így hangzik:

Tessék ügyelni a vér tisztaságára. Ne fogadjunk be idegen elemeket, melyek elsekélyesítik a vérünket. György gróf meggyalázta grófi méltóságát, ami nem csoda, hiszen csak félvér. Az anyja polgári származású. Aztán úgy is viselkedett mint polgárasszony, aki megszokta az üzleti szempontot. Hogy nincs anyai szíve, az mellékes, az az ő privát hibája, de hogy a vagyon érdekében föllebentette a fátyolt a grófi család viszonyairól, hogy nem mondott le inkább jogairól, semmint kiszolgáltassa egy grófi ház legbensőbb titkait a közönséges emberek és az egész világ kíváncsiságának, ez mutatja, hogy nincs benne kékvér, erre csak egy pirosvérű, közönséges halandó asszony képes, akiben nincs meg a családi önérzet.

És ez is igaz.

Ez az eset is bizonyítja, hogy nem egyenlők az emberek. Van egy tényleges arisztokrácia, nemcsak a formák, hanem a vérbeli dispositió alapján. És érzik ezt a különbséget ép úgy a plebejusok mint az arisztokraták, és a plebejusok több okot szolgáltatnak az arisztokrata konzervativizmus megerősítésére, mint egyranguságuk kitüntetésére.

Az erény, a bűn univerzális, emberi. De az erénynek és a bűnnek vannak demokrata és vannak arisztokrata formái, és tagadhatatlan, az arisztokrata formák finomabbak. A demokraczia örül, hogy talált a grófok között egy részeges frátert. De nem gondol reá, hogy ez a gróf titokban volt részeges, őrizkedett attól, hogy a polgárok annak lássák.

A demokraták a demokrata elv győzelmét látták ebben a pörben. Lehetséges. De az objektív szemlélő csak azt a tanúságot meríti belőle, hogy az előre rohant ész közös retortába öntött két különböző folyadékot, melyeket egygyé akar keverni, de melyek nem tudnak egybe keveredni.

És látunk ebben a keverékben sivár haszonlesést, tunya meghunyászkodást, bűnt, visszavonást és lelketlenséget mind a két folyadékban egyaránt, de mindegyikben külön-külön. És még nincs föltalálva a módszer, mely meg tudná tisztítani és egygyé vegyíteni őket.

Azaz volna egy módszer.

Egy érzelem rejtőzik a női szív legmélyében. Az egyetlen tiszta a sok kétes, érdekekből fakadó érzelmek között. Mikor az anyaszív is megtagadja magát, ez az érzelem nem tagadja meg magát. Akiben megvan, az martirja lesz az életnek, de tisztító, engesztelő befolyást gyakorol erre az életre. Ha a hitves, a született hercegnő lett volna az anya helyén, ez a pör nem játszódott volna le. Aki férjeért le tudott mondani az élet örömeiről, az le tud mondani mindenről.

Ritkán látjuk fölcshellani a maga mindenható tisztaságában. De ebben a sötét képben kétszeres fénynyel vakítja a szemet. Elhagyták egymásután mind az angyalok a földet, csak a nőiesség nemtője bujdosik még közöttünk, rejtőzve, fölismerhetlenül s a maga tisztaságával szeretné megváltani a világot.

De a növekedő tisztátalansággal szemben már gyöngé.

Szegény Pasqualine!

A főhercegnő fátyola.

Egyszerű hír, csak véletlenségből szoktuk elolvasni. Margit Zsófia főhercegnő nemsokára férjhez megy s már elkészítették számára a menyasszonyi fátyolt. Mondják, hogy csodálatosan szép. A szegény cseh csipkeszövők készítették, akiket Mária Terézia főhercegnő a szép munkáért külön jutalomban részesített.

Nem tehetek róla - valami babonás, mély érzés fogott el e hír olvasásakor. Majd bájosnak, majd szomorúnak, majd kísértetiesnek találtam. De mindenképen éreztem, hogy az élet egy szép költeményének regisztrálása ez a hír. A száraz riport minden szava egy-egy mozgalmas képet varázsolt képzeletem elé, visszás, egymásnak ellentmondó képeket, melyekhez valami titokzatos hang zengett rejtelmes kommentárt. Hadd mondjam el ezt a riportot úgy amint láttam, úgy amint hallottam, - meseképen.

Volt egyszer egy szép fiatal királyleány, aki férjhez ment egy szép fiatal királyfihoz. Aki látta őket, mind azt mondta, hogy egymásnak termettek. És a fiatalok szülői menten kiadták a parancsokat, hogy az esküvőt királyi pompával, szemvakító fényvel és nagy, országra szóló ünnepek mellett tartsák meg. A menyasszony számára felkutatták a legdrágább kelméket, a legnagyobb drágaköveket és a legnehezebb selymeket. És midőn az egész kelengye elkészült, építettek egy külön palotát számára, ahol aranyfoglatu üvegszekrényekbe rakták és bebocsátották a népet, hogy gyönyörködjen a soha nem látott drágaságokban. És jöttek gazdagok és szegények és mindegyiknek a szeme megfájdult a vakító csillogástól és agya elbódult a képtelen gazdagságtól. De a sok drágaság mind elhomályosult és jelentéktelenséggé törpült, midőn az emberek a palota legnagyobb termébe értek, ahol ércztalapzaton egyetlen szekrény állott s benne valami, ami szórta magából a fényt, de oly finom volt, hogy alig lehetett látni. A teremben a szekrény mellett álló alabárdos őr azt mondta, hogy ez a királyleány menyasszonyi fátyola.

Soha olyan bűvös fátyol nem borult menyasszonyi főre, mint ez. Az emberek sokáig állottak előtte, áhítatos csodálattal nézegették és megérezték, hogy nem közönséges földi anyagból készült.

- Napsugárból szőtték? - kérdezték az őrt, de ez alabárdját a földre szegezve, szótalán maradt.

Ott voltam én is a sokaság között és kérdeztem:

- Napsugárból szőtték?

És az alabárdos nekem sem felelt, de az ércztalapzat árnyéka rám esett és fekete ködként úszott a fejem körül. És ebből a ködből megszólalt egy hang, halkán, hogy nem hallhatta senki, csak én.

És az árnyék azt mondta:

- Nem napsugárból szőtték, mert a napsugár szövedéke nem olyan finom és nem olyan csillogó. Valami sokkal finomabból, sokkal csillogóbból szőtték, olyanból ami a legszebb és a legdrágább a földön és az égen: fiatal leányok szeme sugarából.

Messze az ország északi határán, magas, kopár hegyektől körülzárva, terül egy szomorú vidék. Nyolcz hónapig tart ott a tél és a nyár is oly hideg, hogy a virág meg nem terem benne. Sok ezer éven keresztül lakatlan maradt ez a föld, az emberek nem akartak ott letelepedni, mert nem termett rajta semmi. Végre egy álnok nemtő csábította őket: Jertek oda, ti hozzátok majd napfényre e kopár vidék rejtett kincseit! Mert e magas, pusztá hegyek a gyomrukban rejtik a kincseket. Jertek oda, ott terem a sok ezüst, a sok vas és egyéb becses érczek, ott

terem a kőszén, mely nélkül az emberek nem tudnak megélni. Jertek oda és én megtanítlak benneteket arra, miképen kell e sok kincset napfényre hozni.

És a balga emberek hittek az álnok nemtő szavainak és követték őt e szomorú országba. És csákányaikkal befurakodtak a hegyek gyomrába és igazán napfényre hoztak sok-sok gazdagságot, a fehér ezüstöt, a barna vasat és a csillogó bismuthot és kivájták a mélyből a fekete gyémántot, a meleget és gőzt termő kőszén és csakhamar az ország megtelt az ő kincseikkel. Ám a sok kincsből semmi sem maradt meg a szegény embereknek, mert jöttek a gazdagok és elszállítottak mindent. És a szegény emberek éheztek és fáztak és nem volt mit enniük. Ekkor sírva könyörögtek a nemtőhöz, aki ide csalta őket és azt mondták:

- Minek csaltál meg bennünket, minek csaltál ide? Igérted nekünk a föld kincseit s lám, éhen halunk. Igértél fényt és a föld gyomrába temetkezve sohasem látjuk a napot. Ó, lemondunk mindenről, nem kell nekünk a kincs, csak add, hogy gyermekeinknek jusson mindennap egy falat kenyér.

És az álnok nemtő haragosan rivalt a szegény emberekre: Nem váltottam be, amit ígértem? Nem-e *ti* árasztjátok el az országot kincsekkel és javakkal? Nem-e a ti ezüstötök ragyog a király asztalán? Nem-e a ti szívetektől füstölög a sok kémény? - Éhesek vagytok? - Jó, segíték rajtatok. Küldjétek hozzám leányaitokat és megtanítom őket rá, miként kell az egyszerű lenből oly finom szövést készíteni, melynek értéke fölér az aranyéval.

És a leányok elmentek hozzá és az álnok nemtő megtanította őket, miként kell az egyszerű lenből a finom kelmébe szurkált sok tű körül, apró fapálczikákra kötött vékony fonalakból, finom rajzú, drága csipkéket készíteni. De az egyszerű lenből csak úgy válik az aranynyal fölért csipke: ha a leányok beleölik a szemük világát. Ám jöttek a gazdagok és elvitték tőlük a csipkéket is és néhány kenyérmorzsát vetettek nekik érte.

És ha most elmegy a messze Érczhegység pusztá vidékére, dülöngő fakunyhók előtt látsz ülni barna, aszott nőalakokat. Aszott arczczal, vörösre gyulladt szemekkel ülnek a kunyhók ajtajában, egy kis asztalka előtt, rajta a fehér kelme, apró tűkkel teleszurkálva és a reszkető, gyöngé karok változtatják a száraz fapálczákat, mintha játszanának. És a vénült fők mélyen hajlanak a munka fölé és mindinkább sötétül előttük a világ. Csupa vén fő, pedig nem tud közülni megvénülni egy sem. Mivel korán hajlanak a sírba, már gyermekkorukban kezdik a vénülést.

Az a csipke sok-sok szemsugarat nyel el és minél többen dolgozzák magukat vakra véle, annál drágább, annál csillogóbbá lesz a csipkéjük, annál büszkébben díszelnek benne a messze csillogó városban a szép hölgyek, kétszeres üdeségben, kétszeres fiatalságban pompázva.

És midőn a szegény leányok jajgattak, az álnok nemtő haragosan lépett közéjük:

- Mit akartok? - Nem terem-e a föld is dús kalászatokat az embereknek s kap-e többet érte, mint mindegyik kalászból egyetlen magot? - Hálátlanok vagytok. Az egész országban dicsérve emlegetik a munkátokat és ti panaszkodtok?

És a szegény leányok nem sírtak többé, mert szükségük van a szemük világára a csipke számára.

Ezt a fátyolt is ők szőtték. Megtudták, hogy királyleány menyasszonyi fejére készül és összeállott a legfrissebb szemű száz leány és beleszotte az ő szeme világát. Mire elkészültek vele, nem maradt több sugár a szemükben, vakon támolyogtak be a sötét kunyhóba. És a szép királyleánynak megtetszett a munkájuk és küldött mindegyik leánynak egy-egy fehér kenyeret. És azok a szegény leányok nagyon megörültek a fehér kenyérnek és imájukba foglalják a szép királyleány nevét.

Legyen áldva a szép, koronás leányfő, melyre ez a fátyol borulni fog! A legridegebb nyomor reszkető kezekkel szötte az ő számára, leányok, mint ő, akik soha sem látják a vidáman csillogó napsugárt, akik gondok és kétségek között aggódva vánszorognak az oltárhoz egy fekete, görnyedt férfi karján, ki a föld mélyében feledte el a látást. Boruljon rája mind az a csillogás, melytől a szegény leányok meg vannak fosztva és aludják rózsás álmokat a gazdagság puha bölcsőjében, melyet a nyomor láthatatlanul ringat!

Musette.

I.

Krisztus születése előtt a tizedik esztendőben, midőn Rómában Caesar Octavianus személyében valósággal császár állt a köztársaság élén, hoztak egy csodálatos törvényt, mely napjainkig páratlan a históriában. A *Lex Papia Poppaea* az, mely valóságos átokkal sújtja az agglagényeket. A nagy Augustus, aki még azt a csekély töredékű germán népséget is lenyügözte, mely a nagy Caesar harczy dicsőségének nem esett áldozatul, rémülve tapasztalta, hogy a nemes, szabad római faj mint indul lassu, de biztos kihalásnak. A világ leghatalmasabb városa rangjához méltón élt. A felséges népet meg kellett hagyni abbeli hiedelmében, hogy ő még mindig a saját maga ura s e célból el kellett árasztani a legszemkápráztatóbb fényvel. »Panem et circenses!« A város kétharmad lakossága államköltségen élösködött, egész Róma pedig ott dőzsölt a czirkuszokban, ahol gladiátorok egész hada vívta az izgalmas vértusákat. Kiirtották Afrika sikságairól az oroszlánokat és tigriseket, csakhogy a felséges nép egyszerre háromezer nemes fenevad lemészárlásában gyönyörködhessek. Rongyokba burkolva, odukban lakva és éhezve járt a nép gavallérpassziói után és tapsolt a civilizáció mesés pompájának, melynek költségeit három világrész viselte. A munka a nemes rómaiakhoz nem volt méltó, a tétlenség és a nyomában felburjánzó erkölcstelenség voltak a szabad rómaiak ismeretető jelei. Orgiák és tobzódások minden alkalommal, - meghamisították még a kalendáriumot is, csakhogy megülhessék a város fönnállásának százéves fordulóját.

Ahol a pompa és a multság az utcára csábítja az embereket, ott a házi tüzhelyen kihül a hamu is. Ovidius és Virgilius hiába dicsőítették a nemes, tiszta erkölcsöt, az isteni eredetű ártatlan szerelmet. Augustus megkoszoruzta poétáit, de felesége Agrippina és leánya Julia előljártak buja példájukkal a buja tömegnek. Az istenekben nem hittek többé, csak Eros diadalkocsija után vetették magukat, örült mámorukban megszenteltségtelenítve a legszentebb vérbeli kötelékeket is.

A nagy Augustus meghozta páratlan törvényét, hogy a leigázott népek számára megmentse az ernyedésnek induló urat. Kemény adóval sújtotta azokat, akik nem akartak megházasodni, súlyos büntetéseket mért azokra, akik a házasság szentsége ellen vétettek. Ellenben jutalmakban, kitüntetésben részesített mindenkit, aki család alapításával is megfelelt honpolgári kötelezettségének.

A törvényt szigoruan alkalmazták, de látszatja nem volt. A mindinkább elfajuló nemzet megteremtette magának a hozzá méltó uralkodókat és ötszáz esztendő múlva csak azok a hatalmas, pompás épületek, meg a számba sem vett poéták versei tanuskodtak róla, hogy élt valamikor itt egy erős nép, melynek adót fizettek az ismert világ barbár népeiségei.

*

Bizonyos elegikus érzés fogott el, midőn a francia törvényhozás elé terjesztve találtam az ezeréves *lex Papia Poppaeát*. Le Roy képviselő nyujtotta be, pontról pontra mind szellemben, mind tartalomban követve Augustus törvényét. Amikor egy hatalmas állam törvénnyel iparkodik életerőt nyujtani lakosságának, akkor ez a végelgyengülésnek csalhatatlan szimptomája. Franciaország, a nagy, a szép Franciaország, Párizs, a világ fővárosa sorvad! A nagy fényességbe, melyben uszik, belenyul egy rettenetes fekete sáv, mely eloltja a fényt: a statisztika. Esztendőről esztendőre kevesebb ember születik, az utolsó években pedig a halálozások már túlhaladták a születéseket. És elébb-utóbb, ha e viszonyokat meg nem változtatják, a nemes francia faj egészen kihál és Párizs históriai elődjének, Rómának sorsára kerül! Pedig

kár azért a szép városért, kár a lakosaiért, akik annyi fényes eszmét adtak a világnak és oly szeretetreméltóvá, poétikussá tudták tenni a bűnt is, melyért most a halál fenyegeti.

Baljóslatu analógia mutatkozik Róma és Párizs között. Itt is, ott is, egy szabadságérzetében elbizakodott, könnyüvérű nép, mely rongyaiban tapsolni tud imperatora pompájának, aki kenyér helyett harci dicsőséget ad neki. Egy felséges nép, mely kenyérből és sajtból álló ebédjénél nem nélkülözheti a salátát meg a bort, meg dohos, mansardos szobákban lakva, színház nélkül el nem lehet. Egy nép, mely revolúciót képes csinálni egy fekete paripán ülő tábornok impozáns pose-jáért és büszke önérzettől duzzadó kebelével tud mesélni arról a versailles-i pazar pompáról, mely miatt lefejezte királyát. Párizs az utcán lakik, mint Róma és az ő tüzhelyét sem gondolja senki. Vannak neki is költői, akik dicsőítik a szerelmet, de ő is követi azt a végzetszerű epikureus életet, melyet történelmi elődje követett.

Egy bevégzett, tulfinomult civilizáció fejlődött ki itt is, mely elváltoztatta a természeti ösztönöket és messze elsodorta az embereket ősi, természetes életmódjuktól. Rousseau definíciója a szerelemtől, mely materialista voltában is oly világosnak és igaznak látszik: hogy a szerelem nem más, mint a másik nem iránti ösztönszerű vonzalomnak egy bizonyos egyénben való összpontosulása, rég túlhaladott álláspont. Minden férfi szeret minden nőt és minden nő minden férfit. A szerelem többé nem természeti érzés, hanem élvezet, kultuszának nincs egyéb célja, mint megédesíteni az életet.

Ahol mindennap és különösen minden este az emberek összeverődnek tarka, mozgalmas csoportokba, ahol az ember körül csak úgy suhognak vérforraló csábítással az incselkedő női ruhák, bódító, finom illat árad széjjel, meztelen karok villognak s az egész társalgást egyetlen egy téma képezi: a szerelem, ott férfi nővel szemben alig állhat másként mint a vadász a vaddal szemben. Eros uralkodik a boulevardokon, a színházakban és táncztermekben és a színes világossága, puha kényelmű boudoirokban is ez a tüzesvérű istenasszony szítja a vér hevét Hymen helyett.

Élvezni, élvezni! Az emberek vállvetve dolgoztak a civilizáción, s ennek fejlett fokán állva, szétszaladnak zsákmányolni a kincsből, melyet létrehoztak. Minden cselekedetükben, minden gondolatukban az Én a vezérlő szempont, ez az örökké éhes, boldogságot sovárgó Én, mely elbódultságában megfedkeznek róla, hogy egy nagyobb egésznek képezi függő alkatrészét. Ez az Én jól érzi magát a szerelmi coteriák között és azért nem házasodik. A természeti ösztönt, mely az állatfajoknak biztosítja fenmaradásukat, kiczivilizálta magából, s a kötelesség érzete, mely pótolná, sokkal gyengébb, semhogy hivatását betöltse. Ki gondol, mikor megházasodik, arra, hogy honpolgári kötelességet teljesít? Ki neveli gyermekeit azzal a tudattal, hogy a haza számára neveli? - Nőt veszünk, ha szerelmesek vagyunk, fölneveljük gyermekeinket, mivel szeretjük őket és más valaki nem neveli helyettünk. De teljes mértékben ránk nehezedik a családfenntartás súlya, s mielőtt ezt az egész életre kiható lépést elkövetjük, kérdezzük: Jobban érzem-e majd magamat, mint mostan? Pótolja-e majd a család a szabadságot és egyéb élvezeteket, mikről érette le kell mondanom? Vajjon a nő, akihez egész életemre kötöm magamat, le tud-e majd kötni egész életemre? - Az Én megcsinálja a maga mérlegét s ha az ő javára dől el, akkor fészket rak, ha nem, tovább csapong a boulevardokon s tele tudóval szívja magába az illattal telített, sorvasztó szabad levegőt.

A fejlődés természete az, hogy mindig újabb árnyalatokat vesz észre és a fogalmakat élesebben distingválja. Ami korunkban elválasztotta a szerelmet a házasságtól és a szerelemben, mely századokon keresztül egyszerű, átlátszó érzés volt, a különböző érzelmeknek egész nagy komplexumát fedezte fel. Az irodalom vegykonyhájában egyre bonczolják ezt a csodálatos érzést és mindig új elemeket találnak benne. A legkülönbözőbb érzések egész összevisszaságát fődözik fel, melyek között a tiszta szimpátia, mely azelőtt alapérzése volt a szerelemnek, legtöbbször a legkisebb mértékben van meg. Az esztetikai érzés, a hiúság, a becsvágy és

a vér lobbanékonyasága a főelemek s a legritkább esetekben vegyülnek ezek oly szerencsés arányban, hogy az érzés tartós, az egész életre kiható legyen. Ahol a férfi a nőknek oly nagy sokaságában mozog, mint a modern, kifejtett társadalomban, benyomások hamar elmosódnak. Egy szőke szépség iránti vonzalom csakhamar helyet enged egy barna szépség iránti lelkesedésnek. Sőt ugyanazzal a nővel szemben is az érzelmek, az esztetikai érzés dominálásánál fogva, sűrűn változnak. Egy nő, aki báli toaletteben elragadt, hidegen hagy az utcái öltözködésében. Akibe nyáron beleszerettünk, abból kiábrándulunk télen, és kinek első csókjáért sárkányt öltünk volna, annak második csókjáért lusták vagyunk otthagyni a karosszékünket.

Az érzelmek ez állhatatlansága mellett előáll az állam azzal a követeléssel, hogy alapítsunk családot. Hol az a biztos kritérium, mely biztosít bennünket érzelmeink tartosságáról? - Boldogtalan szerelemnek nevezték azelőtt azt a szerelmet, mely a házasság áldása által nem nyert szentesítést. A modern irodalomban a boldogtalan szerelem az, mely szerencsétlen házasságra csábított bennünket. A családi élet falain kívül tovább keressük azt az utolsó szerelmet, mely ifjuságunk végéig eltartson. És megtaláljuk azt sokszor egy más család körében, mely szintén muló érzelmek örök súlyos következményeit nyögi. S ekkor tönkremegy a házasság szentsége, békéje, előállnak a házasságtörő drámák és az öngyilkosságban végződő szerelmi tragédiák.

Vajjon ily okszerű, szükségképpen a francia civilizációból kifejlődött viszonyokkal szemben megvolna-e a várt hatása Le Roy törvényének? A nagy pszichológiai és szociális nehézségekkel szemben materiális eszközökkel akar belenyulni a dolgok rendes, bár veszedelmes menetébe. A desillusionált házasságnak új vonzó erőt nyújt bizonyos anyagi előnyökkel, melyekkel szemben az emberek ismét csak fölvetik a kérdést: nem veszít-e többet, mint amennyit nyerek? - A Le Roy törvénye - úgy mondhatni - általános, állami hozományt ad a férfiaknak polgári terheiknek részben vagy egészben való elegendése által. De a szociológiai viszonyokon nem változtat, mert nem változtathat. Lehet, hogy a házasságok száma, főleg az alsóbb néprétegekben, egy ideig növekedni fog, de e házasságok aligha szaporítják azoknak a boldog házasságoknak számát, melyekre a francia nemzetnek faja fentartása érdekében szüksége van.

A modern história fatalistává teszi az embereket. Láttuk ismételtén, hogy a civilizáció bizonyos magas fokát elérve, az illető nemzet emberanyaga degenerálódott. A francia könnyű vére élet nem az egyének elerkölcstelenedésének, hanem a nemzetek halandóságának szimptomája. Róma dicsősége tetőpontját érve el, egy óriási orgia közepette ment tönkre és örökét átvette a műveletlen, de fizikai öserejében duzzadó barbár nép. És Franciaország is és utána a többi európai népek is elernyednek a fényes, finom munkában, melyet végeztek, ott Keleten pedig már tömörülnek a barbár népek, akik Párizs üres palotáiban előbb nyers húst esznek, majdan ők is míg agyoncivilizálják magukat.

II.

A nagy históriai világításban egy gyengécske alak suhan a boulevardokon végig. Takaros, tiszta lányalak, virágos, pajkos kalappal, kaczagó piros arczczal, kék szemekkel és fehér fogakkal. »Szép alak, sok kaczérság, egy kevés becsvágy és semmi ortografiai tudomány.«

Ez Musette.

Egy csapongó, színes lepke, mely ott röpköd a nagy embererdő közepén s megnyugszik hol az egyik, hol a másik ágon. Ártatlan színes sugárnak látszik, de voltaképen lassan és biztosan tönkreteszi az egész erdőt.

Musette Párizsban az, mi az erdőnek az apáczapille.

Ki kell pusztítani.

A világos virágüzletekben, a sötét varróműhelyekben kuporog és dolgozik serényen. Majd elmegy egy este valamelyik táncsterembe, ahonnan egy férfi karján tér be - új lakásába. Virágos üzletében, vagy varróműhelyében a helye üresen marad egy hétig, két hétig, egy hónapig, míg ismét előkerül rózsásan, pajkosan, kaczerán. Néhány napi munka és ismét eltűnik.

Csak úgy csábítja a férfiakat, mint azok őt. Nincsen a lelkében semmi rossz indulat, sem kapzsiság, sem egyéb önzés. A szerelem kultuszának hódol szabadon, ifju, szomjas szíve sugallata szerint s mindegy neki, akár egy szegény diáknak szegényes padlószobáját osztja meg, vagy valami fiatal Merveilleuxnek pazar hôteliét. Ma diszes, csipkés toaletteben ül egy elegáns jukkeren s parányi kezeivel kecsesen igazgatja a telivér lovakat, holnap egyszerű karton ruhában költi el hangos jókedvében egyfrankos ebédjét. A véletlen és saját extravagáns szeszélye a legnagyobb szélsőségek között vetik ide-oda, de amíg fiatal, örökké jókedvű, örökké ártatlan.

Minden párizsi ember ismeri őt. Míg fiatal az ember és élvezni akarja az életet, megosztja a garçon-lakását valamelyik Musette-el. Élnek boldogan, örökös jókedvben, mint férj és feleség, sokszor éveken keresztül, míg valamikor egy szép napon szegény Musette hiába zörget megszokott otthona ajtaján. A viszonynak vége és a leány valami víg nótát dudolva állít be régi műhelyébe, hogy dolgozzék, míg új tétlen otthonra nem tesz szert.

Vagy megesik az, hogy ő tudatja néhány kedves sorral, melyekben híres ortografiai tudatlansága csak úgy remekel, a barátjával, hogy találkozott valami örült fiatal vicomte-tal és neki kedve van most selyemruhát viselni, meg pezsgőzni. A viszontlátásra, majd ha megúnta a selymet és főfáját kap a pezsgőtől!

És visszatér. A könnyelmű felszín alatt mély ethikai érzés lakozik. Musette nem erkölcstelen lény, hanem leplezetlen, őszinte kifejezője a kor erotikus hajlamának. Sőt bizonyos tekintetben martir is. Mert szeret, dacára annak, hogy az erkölcsös társadalom, melyben az erkölcsöt a hagyományos formák pótolják, kilöki őt a maga kebeléből és megvetéssel tekint reá. Belekerül a férfiak hálóiába és őt tartják az erkölcs megrontójának. Szeret ép oly őszintén, mint valami törvényes feleség, csakhogy, mivel könnyű szerrel lehet tőle szabadulni, mikor megúnták őt, míg a házasság frigynél örökös békóban sinlődnének mind a ketten, azért pária ő, számkivetett ő s valami kórházban fejezi be megsiratatlanul fiatal életét.

De azért bűnös. Mert az ő karjaiból vánszorog a férfi fáradtan, életuntan a házi tüzhelyhez, miután élete javát meddő élvezetekben pazarolta el. A statisztika tőle kéri számon a meg nem született gyermekek életét és ő benne találja a végkiveszés okát. És a statisztikának igaza van, mert Musette nem született anyának.

A jelen mindig erősebb a jövőnél. Szegény Musette, halálra ítélnék, el akarnak pusztítani és legjobb barátainak is alá kell írniok a halálos ítéletet. Veszedelmes vagy, halálhozó vagy a nemzetnek, bár mélységesen érezzük, hogy szép is vagy, jó is vagy. A modern civilizáció teremtett meg, mely fékezhetetlen önzésével meg nem fért az eddigi házassági viszonyok kötelékében. Harmincz esztendőig kell most az embernek dolgoznia, míg feleséget tarthat el, te pedig olyan igénytelen vagy, hogy minden fecskefészekben is elférsz.

Mi tagadás benne? - A fiatal ember, ha közte és hű hites feleség közt kell választania, neki ad előnyt. De éppen ez a halálos vétke. Mert a házasság hagyományos formája nyög ugyan nagyobbbrészt, de megmaradt szentnek és tiszteletreméltónak. Választani kell közte és a grisette között.

De fájdalom, nem kell féltennem létedet. Óhajtom pusztulásodat a közjó érdekében, de örülök, hogy halhatatlan vagy. Mert szép, poétikus veszedelem vagy s a mióta létezel, a költők bele

nem fáradnak megéneklésedbe. Különb vagy te Agrippinánál és Juliánál, ez imperatori griseteknél, s nem vagy összehasonlítható azokkal a sötét árnyakkal, melyek éjszaka az utcasarkokon feketéllenek s melyekben, ha kifestett arcukba tekintünk, ráismerünk a rothadásból, puszta állatiasságból üzletszerűen élő Asphalt Bettyre.

Szükségyszerűséged megment. Hozhatnak törvényeket a házasságnak veled szemben való védelmezésére, te tul fogod élni a házasságot. Vagy megváltoztatják az erkölcsösség fogalmait, úgy ahogy az erkölcs tényleg már is megváltozott és befogadnak tisztességesnek a társadalomba, vagy pedig beteljesednek az idők, amint eddig beteljesedtek. És ebben az esetben az utolsó franczia nem a felesége karjaiban, betegágyon fogja kiadni a lelkét, hanem pezsgő mellett, vigan koczintva és Musette-tel az ölében.

Szines fátyolok.

1893. márczius.

Menjünk sétálni. Az ország atyái hadd rántsák le egymásról hivalgó álarcukat, nem törődöm velük. Megyek a boulevardra, ahol tarka színekben ékeskedve követik az emberek a csalogató verőfényt. Nincsenek itt álarczok, az ember, aki sétálni megy, sokkal jobb, mint az ember, aki politizál.

De vannak bűvös szövedékek, melyek arra valók, hogy jobban láttassák, amit eltakarnak. Finom rózsaszínű vagy lilaszínű pókhálók, telehintve rózsaszín vagy lilaszín csillagokkal, a melyek mögött rózsás fehér alapként ragyog egy-egy ifju női arc. Oly szépek a nők! Tavaszi verőfényben, új tavaszi toilettjeikben, színes fátylaikkal ragyogó arcukon, oly ékesek, oly kedvesek, oly szépek. Mily banális róluk prózában szólni, mennyire lehetetlen róluk nem szólni! Az aszfaltra csalja őket beláthatatlan sűrű áradatban az első napsütéses délután, ők a zsongó, ébredő természetnek első, legszebb virágai. Mintha csak ma születtek volna. Mintha egész télen keresztül nem léteztek volna. A téli nő és a tavaszi nő be más, alig van a kettő között hasonlatosság! Bájos, színes kikeleti hóvirágok! A hóból nőttek ki. Tarkuló ruhátok alját még beszegi a finom, bolyhos prém, ahogy a hóvirág tövén is ott felejtí az enyhe napfény a havat. S a kalandos, merész derékbetétek olyanok, mint a feslő bimbók széjjel feszülő, egymásra boruló szirmai s piros, lapos kalapjaik olyanok mint a virágon megnyugodó katicabogarak. Egyikük-másikuk még nem törülte ki szemeiből a tél karnevál-álmát, kaczerán lebegő fekete boájuk övezi rózsás nyakukat, s ruhájukból még árad a parfüm. Ó, de a nagyobb részük már tisztán tavaszi teremtés, amely illatozik, a lélekezésükből, a mosolyukból, a nézésükből bűvös virágillat árad széjjel, s én belemerülök a sűrű, tarka sokaságba s belelélekzek virágillatot, mámorosan járok a mozgó virágos kertben s nézek a friss, piros arczokba, melyekre a színes fátyolok enyhe, rózsaszínű, lilaszínű bengáli fényt hintenek.

*

- A polgári házasság, édesem...

Egy szarvas-bogár mászkál mögöttem a feleségével. Büszkén hordja a szarvait és prelegál a feleségének a polgári házasságról és a liberálismusról. Hát a szarvasbogarat is kicsalta már a verőfény? Azt hittem, ilyenkor még ott áll boltjában a röffel hadonázva. De úgy látszik, van neki egy megbízható procuristája s viszi a feleségét a napra és szórakoztatja őt a polgári házassággal. Hogy egy ilyen szép napon is politizálnak fekete bogarak!

Polgári házasság!

Milyen kellemetlen, hogy ezek ép a hátam mögött jártak. Két prózai szó, egy prózai fogalom, belerikkantva azokba a halk rithmusokba, melyeket a ruhák suhogása, az utcai halk zsongó beszélgetések s a távolba vesző halk kaczagás alkot.

S egyszerre csak messzire elkerülök a zibongó utcáról egy füledt levegőjű, üvegtetős nagy kerek szobába, ahol padok között szorongva ül sok, sok fekete kabát s hallgatja álmatagon, mint a ház ereszeről lecsorgó víz zuhogását, egy gesztikuláló fekete kabát prelekczióját, egy szépen megkomponált oráció, férfias rekedt hangon előadva, melyben szó van halhatatlan eszméről és halandó, gyarló, kicsinyes emberekről. Abban a szürke, fojtott levegőben azok a halandó, gyarló, kicsinyes emberek (mindenik olyan, mert kölcsönösen olyannak tartják egymást) tanácskoznak arról, mi légyen tulajdonképpen ezekkel a színes, szép embervirágokkal, melyek itt pompáznak az enyhe tavaszi levegőben. Szinte képtelenség!

A viruló leányok gyanutlanul sétálnak az Andrásy-uton, pedig ott abban a barátságtalan, komor teremben róluk tanácskoznak a komoly férfiak. Talán előnyükre? Talán hátrányukra? Ez a legfőbb hatalom, mely megszabja minden cselekvésnek a mikéntjét, mióta nemzetek léteznek, egyre rakta az emberekre a természetet bilincsekbe verő törvényeket. Századokon keresztül úgy parancsolta, hogy a szerelem csak oly két szívet köthet egybe, melyek egy istenhez, ugyanazon módon fohászkodnak. Áldás volt-e? Csapás volt-e? Most a természetet föl akarják lassanként szabadítani a bilincsektől, melyeket azelőtt reája raktak. Áldás lesz-e? Csapás lesz-e?

A jól megkomponált orációkból föl-fölhangzik egy-egy szép szó, egy-egy megragadó akkord a végtelen melódia közepette, a többi mintha csak önmagáért léteznék. A nagy oratorok, a törvény készítői a koncepczió mélységeibe merülnek és nem néznek ki az utcára. És sorba szólalnak föl, Cicero maszkjában mindegyikük és Catilinának leplezván le a többieket. Mi lesz ebből? - Ki akarja komolyan a jót? Ki él valóságban a rossznak? - A fülledt, tömött padosorokban ülnek a fekete kabátok, mindegyikből egy arcz tekint elő. Arcz-e, vagy álarcz? Csupa szép szó, csupa szép eszme. De hát akkor hol vannak a Catilinák?

Menjenek a boulevardra!

A többi között ott libeg egy szépséges szép rózsaszál. Rózsaszínű fátyola rózsás arczán, értelmes, nedves fény a szemében. Ugyanebben az órában nyugös munka alatt görnyed egy fiatal ember és gondol a szép virágszála. Imádják egymást, de más-más istent imádnak. Odabent az ország házában tanácskoznak a polgári házasságról. Mért mondják ezt így? Hogy ez a fogalom létesüljön, vagy sem, ezért a szívek nem hevülhetnek. De menjenek a boulevardra. Nézzék meg ezt a szép, szomorú teremtest és tanácskozzanak aztán fölötte, vajjon szabad-e neki boldognak lenni vagy sem? És ha az arczok, melyeket a tanácsteremben látni, nem álarczok, akkor boldoggá fogják őt tenni s nem beszélni arról, hogy a kormány az ő javaslatát kellő előrelátással, körültekintéssel és tapintatossággal készítette-e el, vagy sem? Hát azért, hogy önök szerint hibát követett el Wekerle, azért ez a szép, szegény leány lakoljon meg? S mi köze ennek a leánynak ahhoz, hogy a káplánoknak élni kell az egyházadta áldásokból? Ez a leány szerelmes és jámbor, de sokkal szerelmesebb mint amilyen jámbor. Ha kényszerhelyzetbe jut, inkább fogja megtagadni hitét, mint szerelmét. S ha az isten szolgálai valóban a vallás és nem az egyház érdekeit féltik, akkor, mint a vallásosság fentartóját, pártolni fogják azt az intézkedést, mely a szerelmet függetleníti a hittől s elejét veszi az utilitáris vallásváltogatásnak.

*

Isten, vallás, szerelem, boldogság!

Milyen szürke teóriává válnak ezek az élő érzelmek a politika légkörében! Maradjunk az utcán. Itt élő, mozgó embervirágok virulnak, odabenn festett szóvirágok. Itt üde illat, odabent dohos törvényszag; itt nyílt, piros orcák, átlátszó színes hajszálfátyolok mögött, odabent - ki tudja milyen arczok a sans peur et sans reproche álszakála mögött. Ott szavalás, mennydörgés, zugás és gyilkos pisszegés, itt selyemsuhogás, madárcsicsergés, vidám, halk kacaj... Menjenek a boulevardra! Mert bár a világ minden bölcsességét és hipokrizisét gyűjtik is össze, a világ nem esik kétségbe a ti működéseitek miatt, a míg a leányok színes fátylain keresztül lehet látni.

Margit veszedelme.

Istenem, hát lehetséges-e? Margitot kitiltották Németországból, sőt Angliából is. A világ két legszökebb nemzete megvetéssel fordít hátat a szöke Margitnak, azt mondván, hogy ő rossz, hogy ő erkölcstelen, nem az ő vérükből és nem az ő társaságukba való. Szinte hihetetlen, de mégis úgy van, A német országos nőegylet kitiltotta összes iskoláiból Goethe Faustját Margit miatt, mert ez a léha, bűnös leány úgy van bemutatva, mint a német nő typusa, már pedig a német nő sokkal erkölcsösebb, sokkal nemesebb, egyáltalán össze sem mérhető azzal a nyomorult Gretchenel. Az angol nőegyesület pedig a magáévá tette ezt a felfogást s a későbbben született és jó nevelésű szöke misszek nem fogják sohasem megismerni a Margit szomorú históriáját.

Ez a kegyetlen osztracizmus felháborít és mélységesen elszomorít. Mert Margit, a tizenhat éves ártatlan, boldogtalan és gyermekgyilkos Margit az én első romantikus szerelmem. Éveken keresztül egyebet sem láttam, csak egy ragyogó szöke hajhullámot, mely vakította a szememet és tüzesen égette a lelkemet. Bárhová mentem, bármit cselekedtem, mindig Margitot láttam magam előtt, Margitot, amint egy foghíjas fésűvel fésüli szöke haját, dudolja a thulei király románczát és gondol arra a fekete szemű, délczeg, beszédes és olyan saját-ságosan szomorú férfiúra, aki olyan babonásan szép dolgokat tud mondani, a kertben vár reá és arany ékszereket küld neki. Imádtam az ő mélységesen igaz hiuságát, kedves, ártatlan kaczérságát, azt a romlatlan, gyanutlan odaadást, melylyel szíve vonzalmát követni tudta. És gyászoltam őt az ő szerencsétlenségében, szerettem volna megvédeni az ő brutális bátyja átkaitól, kiragadni őt a börtönből, az egész erkölcsös, piruló és csak a sötétben vétkező, szöke Németországból.

Margitért bocsátottam meg a német nőknek, hogy olyan nagy lábaik vannak és hogy oly kiállhatatlan körültekintéssel tudják a háztartást vezetni. Hogy valamennyien született nagynénék és gouvernanteok, akiknek hártavékonysága orrára harmincz éves korukban pápaszem kerül. Akik kivétel nélkül belészeretnek a férjükbe, csak azért, mert feleségül vette őket, s akiknek leányálmai egy képmutató, szenteskedő, lesütött szemű fiziognómia mögé rejtőznek. Ők találták föl a *Blümchen-Kaffe*-t, ezt a hipokrita, piszkos folyadékot, mely erényes, jó erkölcsű kávénak girálja magát, dicsekedvén a kávé minden jóizü tulajdonságaival, anélkül, hogy úgy izgatná az idegzetet, mint a valódi kávé. Emellett a *Blümchen-Kaffé* mellett ültek az erényes nénék és sütötték ki, hogy az én szöke Margitom nem felel meg a *Blümchen-Kaffé*-erény követelményeinek, mert az ő szerelme nem az a hazug, mesterséges, határozatlanul epedő érzelem, mely a hold felé sóhajt, a nyitott ablakon keresztül ábrándosan hallgatja a német ifju sopánkodó ständchenjét, és aki, mint a virág, el tud hervadni szerelmében, de sohasem nyújtja csókra ajkát, mielőtt az ifju nem beszélt a mamával. Tűz nélkül, emésztő, pusztító szenvedély nélkül való erkölccské desztillálják a szerelem korlátot nem ismerő hervasztó szenvedélyét s a *deutsche Jungfrau* vértelen, versekből táplálkozó érzélgését deklarálják német szerelemnek.

Pedig ez a szerelem a németeknél sem létezik. A *deutsche Jungfrau* ideálja egy monoklis, affektált, önhitt dsidáshadnagy, aki az ő szűk, feszes gallérjából egy ostobául fésült, beretvált képű fejét dug ki, és hihetetlenül banális bókokkal ragadja bámulatra az erényes hölgyeket. A fegyveres békét talán azért találták föl, hogy a német hölgyek ne szenvedjenek hiányt ideálokból. S oly időben, midőn a férfi-ideált egy blazirt, üres egyenruhaviselőben találják meg, számúzik Gretchent, amiért Faust nem beszélt a mamával!

És csatlakozik hozzájuk a roastbeefből táplálkozó angol szendeség is. Ezek a szeplős, szöke folytonos szépségek, kiknek élete az illemszabályok respektálásával és kijátszásával telik el,

akik mindennap egy-egy szerencsétlen becsületes asszony jó hírnevét költik el uzsonnára, rengeteg sokat imádkoznak, aztán bejárják a félvilágot, hogy menekülhessenek a spleenjüktől. Vérszegény teremtések, akik nem képesek a szenvedélyes érzésre, és azért átok alá vetik az egészséges embert, amiért az ő vérszegény moráljukat nem respektálja.

Ó Margit, ezek a német és angol hölgyek nem érdemlik meg, hogy olyan szőke voltál! Igazuk van, nem vagy te a tipikus német nő, hiszen te természetes, te jószívű, ártatlan vagy. Romlatlan lelkedben nem élt más, csak bizakodó, gyermeteg istenfélelem és szerelmed az iránt a szép, szomorú férfi iránt sem tántoríthatott meg. A pokol fejedelmének kellett beavatkoznia, hogy a te piczi, tipegő lábacska megtántorodjék és még bukásod után is volt benned annyi jószág és erény, hogy az angyalok megkönyörültek rajtad és égbe vittek. Ó azok a német szüzek, akikhez nem bocsátanak téged, valóban egészen mások mint te. Éneklük ők is: »Volnék csak kis madár!« de nincs vágyuk a repülésre. Vajas kenyeret esznek s szemlesütve tipegnek a hársak alatt, de nincs az a dsidás hadnagya a német hadseregnek, aki velük szemben valaha az ördög segítségére szorult volna. S ha Faust őket lesné meg templomból jövet, még ősz szakálla renoválására sem szorulna. Egyszerűen bemutatná magát mint a lipcsei egyetem nyilvános rendes tanárját és a szőke fejecske szülői áldással terhelt pihenne keblén. De amint én Faustot ismerem, ő inkább visszatérne az ő lombikjaihoz és pokolba kergetné az ördögöt.

El vagyok keseredve. Bánt, hogy a halhatatlan költészetet száraz nagynénék pedagógiai cenzura alá vethetik, hogy hamis, hazug prüderia a mindennekfelett való erkölcs képét ölti magára és végcélként hirdeti magát. Bánt, hogy ezek az erkölcsös hölgyek olyan embertelenül kegyetlenek tudnak lenni s ebben a szomorú tragédiában csak a bűn fölött tudnak felháborodni és csöpp részvétet sem éreznek a borzasztó bűnhődés iránt. És vakok a fénynyel szemben, mely ezt a nőalakot körülveszi, mely glorifikálja a nőiességet még vétkezésében is és tulajdonít neki megváltó, tisztító erőt, mely győzedelmeskedik a pokol felett és mindenható szeretetével kiragadja áldozatát a kárhozát körmei közül.

Gyönyörű, szerelmes, szőke Margitom, el vagy veszve. Nem a mi világunkból való vagy és nem a mi világunkba való. Évszázadok puha mohával lepték be sirodat, nem tudod, hogy megtagadnak, hogy meggyaláznak téged azok, akik között párod nem akad. Meghaltál, elporlottál, szép, sugaras szellemedet pedig száműzik, hogy meg ne rontsd az élőket. Ne sajnáld, hogy nem élsz, ne sajnáld, hogy száműztek. Hagyd el erkölcsbíró hazádat és jöjj el hozzám. Mosolyogj reám a te gyermeteg kék szemeddel és hajtsd vállamra üldözött, szőke fejcskéd. Váltás meg engem is! Lásd, én is átkozom meddő életemet, mint a te Henriked, engem is emészt a kétely, én is vágyódom börtönömből a kaczagó, szabad természetbe. És bolygok az erdőben, bolygok a város utcáin és keresek, keresek valakit, egy vakító, földöntúli szépséget, aki meggyógyíthatna és boldogíthatna engem. De nincs senki, aki hasonlítana az én álomképemhez, csak te, te szőke, félisten agyában fogamzott tünemény! Magányos estéken felnyitom azt a babonás, titokzatos könyvet és fölidézem a te szellemedet és akkor úgy érzem, hogy én vagyok Faust és azt hiszem, hogy nem érdemes élni, ha nincs senki, aki szerelmében meg tudna feledkezni mindenről, istenről, emberről, anyáról, testvérről! És nem érdemes hordani ezt a súlyos igát, ha nincs a föld kerektségén teremtés, kinek a kedvéért a férfi habozás nélkül adja el lelkét az ördögnek!

Harang és gőz-kürt.

Nagypénteken.

Homályos, babonás mondák sutognak az átokról, melynek terhe alatt a lipótvárosi bazilika mindannyiszor összeroskad, a hányszor befejezéséhez közel jut. Gyermekkoromban hallottam egy ilyen mondát, mely szerint a templom pallérja szétdulta a fecske-fészkeket, melyeket ezek a jámbor madarak a megszentelt hely falszögleteibe raktak. Azóta építik, egyre építik az óriási templomot, de mindannyiszor valami láthatatlan súly alatt összeomlanak a falak. A templom alján egy vén gyümölcsös kofa ült apró fedél alatt esztendőkön keresztül. Midőn a nyugati toronyba fölhúzták a Walser óriási ezüst harangját, lebontotta a sátrát és felütötte az utcza tulsó oldalán. Azóta én is bizonyos babonás félelemmel várom, mikor omlik már össze a bazilika?

Kár volna érte. Vagy negyven esztendő munkája, pénze omlana össze értéktelen törmelékké. Sajnálám a magyar építőművészet egyetlen monumentális alkotását, sajnálám az apostolok és szentek faragott kőszobrait, egytől egyig jó ismerőseimet, akiket gyakran sorba elnézgettem ablakomból, amint csöndes éjszakákon középkori holdfényben uszva schismatikus kérdésekről vitakoztak. Magasabban állva minden halandó embernél, az ő szavuk az egyetlen helyes ítélet a modern egyházpolitikai kérdésekről is s ha az én gyümölcsáros kofám nem ok nélkül menekült a széles ut tulsó partjára, akkor ezekből a sejtelmes, holdfényben uszó szent alakokból is pusztá kő és por lesz. Mint a husból és vérből való szent és szentségtelen férfiakból.

Nem tudom, miért? - De nagypéntek első órájában kikönyöklök az ablakon és hallgatom a tizenkét tömör érczhangot, melyek méltóságosan, mint a sasok, lassu, fenséges tempóban usznak az éjszakai levegőben végig az alvó városon. A mártirium és istenség gyásza köszönt be e hangokkal, ott messzire, kétezer esztendővel ezelőtt, ezer mértföldre innen egy hatalmas templomban a nagy szent függöny végig kettéhasadt, a sirok kidobták halottaikat és valami sirás, nyöszörgés rémítette a keleti füledt éjszakát. Ha valamikor, úgy ezen az éjszakán kell összedőlnie ennek a hatalmas, kőoszlopos épületnek, melynek hátulsó frontja arany betűkkel hirdeti: *Ego sum via, veritas et vita*. Megkönnyebbülve, vigan köszöntöttem ma reggel is a kerek, épen álló templom frontját az ő vitatkozó szentjeivel, amint köpenyükbe burkolózva, kéjesen sütkéreznek a meleg tavaszi verőfényben. Elmult a veszedelem, egy esztendeig nyugodtan hallgathatom ezüstbariton időjelző hangját.

*

Aggasztó. Az alatt a negyven esztendő alatt, míg a bazilika föl nem épült, a nagy várost félkörben körülfogta a füstölgő kémények egész hada. Köröskörül csupa füstokádó kémény, a modern bálvány-templomok tornyai. A városból kirepülő harangkongásra gőgösen, szigoruan visszarivall egy ijesztő, tompa, bűgő hang, mely elnyeli a harangszót és füstösen, rekedten elterül az egész városon. Ezek a hangok nem hiába szólalnak meg, hallatukra megmozdulnak a rögök, az utcza árkából, a rét sárgás fűvéről leválnak a piszkos kézzubbonyok és sietnek, sietnek. Mire utolsó falatjukat lenyelték, elnyelte őket az a bűgő, kegyetlen kürtészó.

A munka istene hívja őket. Bálványimádók valamennyien. A templomok üresen állanak, a gyáarak telve vannak. Valamikor isten kegyetlen csapásokkal sujtotta ezeket a bálványimádókat. Gyűlöletes színben mutatja a szentírás az egyiptomiakat, akik kegyetlen ostorcsapásokkal hajszolták a zsidókat a gúlaépítő nehéz munkára. Most a faraók világa hatalmaskodik, nincs isten, aki csapásaival fölzsabadítaná a sanyargatott népet. Épülnek, épülnek a gúlák,

csúcsuk füstölög az emberek verejtékétől. Épülnek, épülnek a gúlák, a pénzfaraók halomba gyűjtik az aranyat, hogy majdan annak árnyában várják meg lelkük visszatérését.

Elhagyta isten a sanyargatott népet és a nép elhagyta istent. A kereszténység, a szegények megváltó vallása, glorifikálja azokat, akik szenvednek és a mennyeknek országában első helyet ígér azoknak, akik itt a földön utolsók valának. Ó de a szegények annyira el vannak csigázva, hogy nem hisznek a lelkük halhatatlanságában. A leghatalmasabb lélek is megsemmisül annyi szenvedés súlya alatt. És a nagy harangszavu templomok nyitva vannak, de a szegénység nem lépi át isten küszöbét, ott huzódik meg a kaputól jobbra, balra, sántán, vakon, a vénségtől kiaszva, a nyomortól elrongyolódva. És pörgeti, pörgeti a rózsakoszoru szemeit, nem istenhez fölemelkedve, hanem az emberek előtt porba hullva. Imádkoznak, hogy a büszke, selyemuszályos Peau d'Espagne-től illatos, fátyolos arczu urihölgyek keztyűs kezei egy-egy rézkrajczárt vessenek oda nekik, szájukhoz szorítva a zsebkendőiket, hogy a nyomor rossz szaga ne tapadjon hozzájuk. A templomokat csak az elegáns hölgyek és az elegáns urak látogatják, Ozirist és Iziszt csak az egyiptomiak imádják, a rabszolgáknak más istenük van.

Vajjon hatalmas-e?

Félek, nagyon félek. A dolgozó emberek közül kerülnek ki az új apostolok, valamint ezer esztendővel ezelőtt is szerszámaikat tették le azok, kiknek szobrai ott állanak a bazilika párkányán, midőn az ember fia szólott hozzájuk: Kelj föl és kövess. És terjesztik, terjesztik, a Mester ígéit, egy homályos, rajongó szót a közel megváltásról. Legyetek bűnbánók és térjetelek meg, mert közel a leszámolás órája. És a farizeusok megmozdulnak és el akarják veszejteni őket. Sokan, sokan vannak, akik új időt és új istent hirdetnek. Félek, hogy a bazilikára egyre nehezedik az átok, a fecskék még mindig nem raktak fészket a faragott kövek hűvös szögleteiben és a gőz-kürt egyre fenyegetőbbben süvölt, az érczhang nem hí templomba, csak mutatja: hány óra van.

A megváltás kétezredik esztendejében megváltásért epednek az emberek. Az új ige hangzik, de zavarosan - félelmesen, de vigasztalanul. Az apostolok szerte járkák a világot, pedig a Mester még meg sem született, aki tanítaná őket. Mi lesz ebből a visszás új testamentomból?

Kár volna azért a szép bazilikáért. Sajnálám művészi architektúráját, szép silhouettejeit és kőapostolait. Sajnálám óriási harangját, mely gyönyörű hangjával meséket kelt a lelkemben egy régi időről, mely még csak be fog következni. Amikor az emberek mind egy közös istent imádnak képmutatás nélkül, amikor ezek a piszkos bluzos emberek is a harang szavára hallgatnak s nemcsak a rabszolgatartó gőz-kürtére.

Szegény, eltévelyedett nyáj, mely a lélek minden kincséből ki van fosztva! A tudomány és a nyomor kivette belőlük az isten hitét, de nem adta meg nekik a saját világoslátásukat, az átlátott való nyugasztaló önérzetét. Isten háza csak a gazdagoké. Azok elmennek még nagypénteki prédikációkra, a zenés mise a művészet hatásával idézi bennük elő a borongó istenfélelmet. Küldenek drága mise-ruhákat és milliókat a vatikáni szegény fogolynak és az áhítat rezgő érzésétől áthatva vetnek néhány krajczárt a templom előtt térdeplő nyomornak.

Az ember fia harmadnapra glóriában uszva fogja elhagyni sirját s fölszállani a mennyekbe dicsőséges uralkodásra.

Vajjon hogyan fog föltámadni?

Mária és Magdolna suhogó uszálylyal, a legszebb tavaszi toiletteben pompázva kulcsolják össze a kezecskéiket, úgy néznek az ég felé. Vajjon milyen lesz az új megváltó, akit Mária és Magdolna így toiletteben várnak?

*

Oly szép a tavasz! Kissé hideg a levegő, de a napsugár fényesen czikázik benne. A fák még lombtalanok, a szcczenéria szürke és fekete. De tarka rokolyákban, ünnepi köntösükben a paraszt menyecskék jókedvűen haladnak a hívó, köhögős harangszó irányában a templom felé. Mindegyikük megmosakodott husvét ünnepére és a lelkük is tisztán szomjuhozott a rekedt orgonaszó után. Itt is uralkodik isten. A high-life és a parasztok hisznek a régi megváltóban és annak feltámadásában.

Istenem, mért hogy éppen a szegény proletároknak csináltak bűgő gőz-kürtöt az érczharang helyébe? Nincs mód rá, hogy őket is isten aklába terelhetnék? Tán nem is új megváltóra, csak prófétára volna szükség? Istenem, hisz a nép oly hiszékeny, meséssel meg lehet téríteni. Mért nem támad egy új Menenius Agrippa, aki egy új mesét talál ki és azzal megy a nép közé?

De a forumokban most csupa Corialanus gőgösködik, akik csak a voksokért mennek a nép közé.

De conditione opificum.

Él Rómában egy tiszteletreméltó aggastyán, akit végtelen gazdagság, a legmélyebb tisztelet és bókoló, szolgáló nagy urak egész serege vesz körül. Sok száz szobából áll a lakása, ami lakásnak a fejedelménél is fényesebb, de ugyancsak annyi szobából áll az ő egész világa is, ami világnak nagyon is szűk. És ez az aggastyán, a mult ábrándjaival lelkében, fájós szemekkel betűzgeti a jelentéseket, melyek hírt hoznak neki arról a mérhetetlen nagy világról, melyben ő hajdan korlátlan úr volt, azokról a hálátlan nemzetekről, akik elfordultak tőle, tagadták az ő viláгурalmát és száműzték ebbe a templomos, tornyos, aranycsillogású, tizenkétezer termű börtönébe.

A szeretetnek legfőbb földi örétől sem csodálhatnók, ha az elégtétel némi érzetével venné tudomásul, mi történik odakünn. Amióta az emberek tagadják a tekintélyt és az ő tanának egyedüli és mindenképpen üdvözítő voltát és esküdnek a legkétesebb bálványra, a legszemfényvesztőbb hatalomra: az emberi észre - mivé nem fajult ez a vasmarokkal összetartott és a keresztény hitnek borongó szép perspektívájával biztatott földi élet! A kötelék elvágva, mely az embert a mindenséghez fűzte, nincs jövő élet - csak holnapig áll a világ! És ezt a nyomorult kis időt mindenki mámorba akarja ölni, mohón, állatiasan annyi élvezetet szerezni, a mennyit csak bír, és megindult az örült hajsza, melyben az emberek állatokká változnak, és nincs az a földi hatalom, mely e véres marczangolásnak végét vethethé.

Mit teremtett ez a mindenható ész? - Furfangos gépeket, melyek megfosztják a szegényeket keresetüktől kényelmet és kellemetességet a gazdagoknak, akik azonban még sem tudnak többet élvezni egy embernél. A szabadság örve alatt a legnagyobb lelketlenséget embertársainkkal szemben, az egyenlőség formájában a szegényeknek aránytalan megterhelését. És ezek a szegények fogcsikorgatva állnak szemben a gazdagokkal, akikben nem látnak egyebet, csak elnyomókat, nyomoruságuk okozóit, keserves munkájuk gyümölcsének elprédálóit. Az a vakmerő, szemkápráztató eszme, mely kiszorította uralmából istent és a vallást, megtestesülésében nem egyéb mint dulakodás a konczért, egy darab kenyérért, és ebben a dulakodásban nincs reménye egyik félnek sem az állandó diadalra, mert amit szerzett munkával, észszel vagy bűnnel, azt lelkeszakadtáig meg kell védelmeznie a fogaival.

A Vatikán felszentelt remetéje ilyen színben látja a világot. S tekintsék azt a képet, melyet a modern revoluczió bármely apostola fest az életről, és nem fognak a kettő között különbséget találni. A zubbony és a pápai bibor egyformán sivárnak találják az életet, a modern viszonyok alakulásával csak a miniszterek vannak megelégedve, kiknek hatalma e viszonyokban gyökeresik.

Ötvenkét lapon, díszkötésű kis röpiratban szól isten földi helytartója a szociális kérdésről. Szól azoknak, akik vele együtt szolgálják istent és a mult hagyományait, egy idegen holt nyelven, mintha nem is akarná, hogy az ő szava a profán életbe is belehangozzék. És aki profán ember tudomást szerez arról, hogy mit mond ez az ötvenkét lap, fölényes vállvonogatással tér fölötte napirendre. Egyoldalú - ferde, bár tiszteletreméltó egyoldalúság az egész! - Az orvos minden bajt pilulákkal vél gyógyíthatni, a nemzetgazda mindenben nemzetgazdasági kérdést lát, és a pápa - a pápa természetesen prédikációval, imával és áldással orvosolná a világ bajait. Ennyi az egész.

Modern ember vagyok én is és skeptikus. Esküszöm az ész mindenhatóságára és nem hiszek más hatalomban, csak benne. Látom az életet az ő nyilatkozásában és a vajudást, mely folyton izgatja és alakulásában megakasztja, előre viszi. Egy komor, borongó drámai jelenet ez a természet gyönyörű, színes scénériájában, és az én lelkemben is érzem a szakadást, melyet a természet és az emberi élet közötti disharmonia minden tudatos lélekben előidéző. De midőn

lapozgatok ebben a kis füzetben és olvasom benne az emberi nyomor e megrázóan igaz képét és hallom, hogy mind e végtelen keserűsége csak egyetlen ír van: az imádság! - az én skeptikus, hideg gondolkodásom nem tud mosolyogni fölötte, de meghajlik, megtörik és azt mondja: »Igaza van.«

Ismerem a legelőbbre haladt század legnagyobb elméinek nézeteit e kérdésről. Tudom, mi mindent kíséreltek meg a viszonyok javítása tekintetében és tapasztalom, hogy e viszonyok, mintegy végzetszerűen, feltartóztathatlanul egyre rosszabbodnak. Rosszabbodnak oly mértékben, amilyenben az emberi ész aratja diadalait és a nép rétegeibe belehatol a felvilágosodás. Az ész, amikor a civilizációt terjeszti, első sorban csak negatív munkát végez. Belopódzik az egyszerű ember kunyhójába és azt mondja: »Be szegény itt minden!« És az egyszerű ember csak most látja, hogy csakugyan szegény! Oda ül hozzá az asztala mellé és azt sugja: »Száras kenyér és abból sem elég, hiszen te éhes vagy és éhes maradsz egész életeden át!« És a szegény ember, aki arcza verítékében dolgozva, egy szép, biztató illúziókat adta át magát, midőn földereng benne a tudat, elveszti az illúziót és csak az ő verejtékes gyötrelmeinek érzetében marad. Az ész megteremtette az emberek egyenjogúságának tudatát, szükségletét, de kielégíteni ezt nem tudja. Sorra ábrándítja ki az embereket jötevé tévedéseikből, biztató illúzióikból, de a rideg valóságot, melyre a kijózanított ember ébred, szebbé tenni nem tudja.

Mennyivel boldogabb a középkori jobbágy, aki járomba fogva szántja föl földes urának vetését egy marék kukoriczáért, de minden este hallja a harangok kongását, mint isten biztató szavait: »Dolgozz, szenvedj, tiéd a mennyország!« - A harangok most is szólnak még, de a szenvedő ember nem érti többé szavait. Nem lát messzibbre a holnapi kínos napnál és tudja, hogy ha sirba dül, megszűntek szenvedései, de jutalmat sem várhat többé.

A modern kor a felcsigázott kívánságoknak nem tehet eleget. Azt az étvágyat, amit a civilizáció fölgerjesztett, kielégíteni nem képes. Az új evangélium nem nyújt kilátást a biztos, örök jutalomra, csak harcra ingerel és fokozza a reménytelenséget. - S a római remete nem lát más megváltást, mint hogy újra megtanítsa az embereket a gót tornyok harangnyelvére: »Dolgozzál, szenvedj, tiéd a mennyeknek országa!« - Ha újra beköltöznék az emberek lelkébe a hit egy igazságos istenben, aki csak megpróbálja az ő gyermekeit, de nem gyötri őket örökösen?...

Ha a mi korunk herosai módot találnak majd arra, hogy a civilizáció ütött sebeket a civilizáció segítségével gyógyítsák, ők lesznek a világ új megváltói. De amíg a legélesebb elmék sem érnek tovább a diagnózis megállapításánál, kár mosolyogni a vatikáni aggastyán naivitásán, aki egy szert ajánl, mely századokon át boldogította az emberiséget s melynek mostan csak az az egy hibája van, hogy az emberek nem akarnak vele élni.

Mert az idők kerekerei egyre csak egy irányban perdülnek, és a mi volt, újra föl nem támad. De az idő haladása az emberiségnek nem boldogsága, hanem csak dicsősége, melylyel önmaga előtt kérkedik. S ha mulnak a századok és a mi korunkat is a mythos köde lengi majd körül, az új biblia is egy eredendő bűn regéjével fog kezdődni. - Amikor az emberek a saját eszüket helyezték oltárra és csak önmagukra esküdtek, elvesztették az illúziókat, a boldogságba vetett hitet, és azóta lankadtan, reménytelenül küzdenek az élettel az életért az idők végtelenéig.

A jövő dala.

Azt hiszem, nincs kellemesebb dolog a világon mint az első emeletről figyelni meg az életet. Pénz nélkül és étvágy nélkül nézni, hogyan készül a világtörténelemnek az a lapja, mely még nincsen megírva, s mely szól arról az elkeseredett harczról, melyet azok folytatnak, akiknek van pénzük és nincs étvágyuk, azok ellen, a kiknek van étvágyuk, de nincsen pénzük. Lehet, hogy a földi javak ez egyenlőtlen elosztása csak irtózatossá rázkódtatások után fog tért engedni az igazságosabb aránynak s hogy a történetnek ama lapja, ha majd meg lesz írva, a legvéresebb igaz történet lesz, melyet valaha az emberek kitaláltak. De addig, míg az én emelkedettebb álláspontomból gukker nélkül is világosan látom a fiziognomiákat, melyekre a korszellem rásütötte a bélyegét, úgy találom, hogy nincs a világon oly tragédia, melyen egy kevés, az illúziót a realizmustól megkülönböztető filozófiával mulatni ne lehessen.

Látom azt a rendkívül komoly és megnyult arcot, melylyel egy tekintélyes napilap vezércikkezője kasszandrai sötétlátással elmélkedik a jövőendő katasztrófáról. Látom a hízott nyárspolgári arcot, a mint ijedten olvassa e vezércikket és dupla lakatot veret a kasszájára. S látom végre a főkapitányt az ő őrtálló angyalaival, készen minden percben a megzavart világrend helyreállítására, és a kis lutrisboltot, ahol a tőkegyűlölők feleségei nagy csapatba verődve izgalmasan lesik: nem ütötték-e meg a ternót? S tudom, mert hallottam és olvastam, hogy már ötven esztendő óta az állapotok »tarthatatlanak«, hogy a fordulatnak már a legközelebbi időben be kell állania. S bele látok a pártok szereplő hőseinek lelkébe s olvasom benne ezt a fohászkodást: »Be jó hogy ebben az átmeneti korszakban élek! - Az én unokáim már nem fognak oly nyugodtan az ő unokáik jövőjébe tekinteni, mint én az övékbe!« S emlékszem az első vörös májusra, amikor vagy negyvenezer munkás verődött össze lengő zászlókkal, zeneszó mellett a városligetben, impozánsan, mint egy hadsereg és szeliden, mint a juhnyáj S hallom, amint a fulminans szónoklatok után ez a nagy embertömeg lelkesült éljenzésbe tört ki és egy honatya a legnemzetibb pártból kezet szorít Csillag Zsigmonddal s azt mondja: »Gyönyörű tableau volt!« És Csillag Zsigmond meghajtja magát illő szerénységgel, mint Mazzantini egy sikerült ballet után, s aztán elmennek együtt sörözni. És olvasom azokat a filantropikus cikkeket, miket a »Pester Lloyd« a munkások érdekében megereszt, s hallom az egyik szocialista vezér ünnepi beszédét, melyet a tizezredik fecskendő elkészülése alkalmával az ő gyárosának tart. - Istenem, hát a míg ilyen jámbor, békülékeny és simulékony emberek mozgatják a világot, higgyek én az utolsó ítélet közel voltában? - S amíg ezek a derék emberek abban a hiszemben szavalnak oly gyönyörűen, hogy ők tulajdonképen csak antizipálva tragirozzák a jövőt, én a komédiában valóságot lássak?

Nem; gyujtsunk szivarra és vigasztaljuk meg a remegő nyárspolgárt, aki betűről betűre elhiszi, amit a vezércikkek mondanak és szemfájást kap, ha május elsején ablaka alatt vörös zászló leng. Hiszen az csak egy vezércikk, mely nem lehet jó, ha nem szól nagy dolgokról; és ez csak egy darab vörös vászon, mely csak annyiban különbözik a nemzeti színűtől, hogy nincs fehér meg zöld folytatása.

Tegyük fel, hogy a »zöld disznóhoz« címzett korcsmában egybegyűl száz munkás-legény és a »tök disznó«-ban ugyanannyi. Csillag Zsigmond beállít a »zöld disznóhoz« és tart egy briliáns beszédet a május elsei ünnep mellett. Határtalan lelkesedés. A »zöld disznó« május elsején ki fog vonulni. Ugyanakkor Kaas Ivor a »tök disznó«-ban tart egy nemzeti színű beszédet, melyben erélyesen kikel a hazafiatal szocialisták ellen és fölhívja a jelenlevőket, hogy május elsején menjenek csak dolgozni. Határtalan lelkesedés. A »tök disznó« május elsején nem fog kivonulni. Már mostan, ha Csillag Zsigmond és Kaas Ivor történetesen összetévesztették volna a »zöld disznó«-t a »tök disznó«-val, vajjon nem vonulna-e ki május elsején az utóbbi és nem volna-e magyar nemzeti demokratapárt az előbbi?

Az a felséges nép, amelynek kedvéért vannak királyok és kormányok, bizony most is csak olyan mint Shakespeare-nél és Madáchnál a görög meg a római plebs. Ingadozó mint a nád, igazat ad mindenkinek, aki nem szidja, de amellet végtelenül halvérű. Bizonyos, hogy, ha ez az óriási tömeg egyet gondolna, akkor fordítana is egyet a világ rendjén. Ettől félnek a bourgeois-k, ezt óhajtják a szocialista vezérférfiak. De ez a félelem egyelőre csak olyan alap-talan mint az a remény. Mert kérdezzék csak meg a szocialistákat, hogy mennyit kell nekik beszélniök, mennyit agitálniök, míg ezer szegény munkás közül tizzel meg tudják értetni, hogy ők éhesek. S ha már ezt a közvetlen érzésüket sem lehet előttük tudatosáá csinálni, mennyivel nehezebb őket egy mozgalomba belevonni, mely tisztán nemzetgazdasági? - A tudományos kérdések még tudósok között sem kerülnek többé késhegyre, hát még a tudatlan, felséges nép körében! Annak, amit a szocialista nagyok mondanak, csak a torzképe ismeretes a nép előtt. Munka, tőke, kizsákmányolás, bér és kereset közötti különbség, mind csak megértetlen szó, melyek egyébre nem valók, mint hogy az elkeseredett »polgártárs« a korcs-mában velök hajigálódzék. S ez a néhány szó hétfőn reggel, a mikor elszállt a mámor és beállt a munkaidő, teljesen elpárolgott. Alázatos, szorgalmas és jámbor, megsüvegeli még a kapus urat is. S ezen a temperamentum-nélküliségen nem fog ki semmiféle agitáció. Be lehet vinni strikeokba és májusi népünnepekbe, de abba, amitől a becsületes börziáner retteg: forradalomba keverni nem lehet. S nem lehet különösen akkor, amikor a saját érdekét állítják oda ideálnak. Tanúság reá a francia forradalom. Nem kellett oda agitáció, csak három igen szép, nevetségesen semmitmondó szó: szabadság, egyenlőség, testvériség. Ez a jelszó úgy hatott az egész nagy francia népre, mint a kanócz a löporos hordóra. Fölrobbant egyszerre, irtózatoss katasztrófát okozva s tulajdonképen nem tudta senki, mit akar, s mi lesz ebből.

A francia forradalom jelszava diskreditálva van, ezzel újabb forradalmat csinálni még kevésbé lehet, mint dobbal verebet fogni. S amíg a szocialisták nem találnak egy ép ily hangzatos, ép ily gyújtó és ép ily semmitmondó jelszót, a realitás és az ő nemzetgazdasági evangeliumuk alapján állnak s május elsején a szabadság, egyenlőség és testvériség mottóját piros táblákon a »8 óra munka, 8 óra szórakozás, 8 óra alvás«-sal helyettesítik, addig a bourgeois bizvást mehet mindennap a börzére. S ép oly kevésbé lehet e mottónak újabb változata, a »8 óra munka, általános szavazati jog, jó munkástörvény« a jövő dala. Ezek mind olyan dolgok, melyeket tényleg meg lehet szerezni: sokkal józanabbak, sokkal programmszerűebbek, semhogy a derék munkások tűzbe menjenek érte. Amíg pedig a világ annyira fejlődik, hogy megszülemlik egy olyan új, légiés és lelkesítő jelszó, mely felgyújtja minden egyes ember fantáziáját, hogy képzelhet magának alatta, ami neki tetszik, s mely a maga semmitmondásával kifejezi egy századnak egész határozatlan vágyakozását egy új, egy más világ után: addig ugyan sok májusi ünnepet kell még rendezni.

Azért kedves Wertheimszekrényes polgártársam, a míg a Lloyd okos és rémlátó cikkekben iparkodik a világot javítani és rémíteni s amíg Csillag Zsigmond a nemzetgazdaság elemeivel iparkodik megismertetni a »kizsákmányolt, koplaló emberiséget«, nyugodtan alhatol. Pozitív, reális dolgokkal nem megy egyik sem semmire. A népnek el kell hegedülni valami szép nótát, akkor jön csak tűzbe. Meg kell csálni - csak úgy lehet a saját javának a felfogására bírni. De ha felhangzik valamikor az a szép hegedűszó, ha a mostani hármass 8-as helyét valami nevetséges, ostoba új szentháromság váltja föl, hogy szeretnél hátradólni a karosszékedben és jóízűen kacagni: akkor pakkold föl sietve a feleségedet és gyermekeidet, millióiddal együtt és iparkodjál valahol Ausztrália partjain kikötni. Mert akkor vége van a vezércikkezésnek és vége a májusi szép ünnepeknek, akkor azok a vörös zászlók gyújtogatnak és föl van már találva egy új, tökéletesebb guillotine, mely az újabb kor fokozottabb igényeinek százszorta jobban tud megfelelni, mint a múlt századbeli kezdetleges nyaktiló.

Az önzés angyala.

Ifjabb Dumas fils úrnak.

Uram! Önnek egy Figaró-beli cikke, melyet válaszképen írt egy fiatal hölgy kérdésére, aki műveltségének, szépségének dacára nem tud férjhez jutni, mivel nincsen hozománya, megtette azt a föld körüli utat, melyet az ön aktuális cikkei mind meg szoktak tenni. Lefordították az összes európai nyelvekre és azonkívül magyarra is és olvasták osztatlan felületes-séggel és mélységes bámulattal. Az ön felfogásának, uram, ugyanannyi hive van, ahány ember csak él, akinek erről a kérdésről az ön cikkének megjelenése előtt semminemű véleménye nem volt.

Megvallom, egy darabig engem is lenyűgözött az ön cikke. Nem tudtam ugyan megtalálni azt a reális alapot, mely egy gondolkodó embert bizonyos nézet akceptálására bírhat, de ismervén az ön zsenialitását, gondoltam, hogy szilárdnak és mélységesnek kell lennie az ön fölfogásának, hogy oly gorombán és brutálisan tör ki önből.

De tévedtem. Megbocsátja-e, hogy átlátom? Ön hangjának kiméletlenségével nem meggyőzi, de legyüri az embereket. Valósággal arczul üti az agyvelőket, gyúrja, gyomrozza őket, míg el nem kábulnak. Ebben is ráismerek az ön zsenialitására. S úgy tapasztaltam, hogy istenről, emberről nyilatkozva, mindenkor az a fődolog, hogy a zsenialitás tűnjék ki.

Az ön cikke minálunk, a barbár Magyarországon is megtette azt a hatást, melyre ön absolute nem számított. Ami léha uriembereink most már bizonyos ideális lelkesedéssel követelnek hozományt s lelkük mélyéből megvetik a fiatal hölgyeket, akik bálókra mennek s »minden fiatal diák karjai közé vetik magukat«. Hogyne, hiszen Dumas fils bizonyította, hogy ők nem olyan ostobák, mint aminőknek a leányok őket tartják, s miért ne legyenek ők olyan okosak, amikor az az okosság olyan jól jövedelmez?

És ismerek jóra való, kedves leányokat, akiket az ön cikke valósággal boldogtalanná tett. Mert báloztak ők is azzal a nyilvánvaló és eddigelé egészen magától értetődőnek tartott célzattal, hogy ez uton fognak majd férjhez jutni. S most jön az ön cikke és általános taps között azt mondja nekik: bolond, aki elvesz.

Engedje meg, uram, hogy szerénység nélkül kijelenthessem: annak a Figaró-beli hölgynek a kérdésére külön választ adtam volna mint ön. Mert én kis ember létemre gondolkodtam volna fölötte, ön pedig bizonyára rosszkedvűen ébredt föl és gorombáskodott, anélkül, hogy törődött volna a kérdés mivoltával. Pedig tessék elhinni, nekem inkább volna szabad rossz kedvvel argumentálni, mint önnek. Mert ha én írnám ugyanazt ugyanolyan módon, mint ön, a légynek sem ártanék vele, az ön tollából azonban minden szó a tekintély megnyilatkozása, melynek súlya, hatása van. Az ön nyilatkozatával súlyos felelősség jár, azért önnek nem szabad olyasvalamit mondani, melynek következményeiért a felelősséget el nem vállalhatja.

Sokat értenék meg uram, ha tudnám: milyen hangulatban, milyen körülmények között, mulatság előtt vagy mulatság után írta-e azt a cikket. Én azt a benyomást nyertem, hogy frakkban volt, a kocsi lent várt már és a szedőgyerek kint várt az előszobában. És ön türelmetlenül, sietve csinálta meg az elhamarkodott diagnózist.

»Ez a kisasszony engem nem érdekel.« Ezzel kezdi. Nagyon sokat megmagyaráz, hogy ez a kisasszony önt nem érdekli, de helyette fölmerül a másik kérdés: miért nem érdekli önt ez a kisasszony? - Lehetséges-e, hogy Dumas filst ez a kisasszony ne érdekelle? Ön Franciaország orakuluma társadalmi és pszichológiai kérdésekben. Konstatálja, hogy a kérdező kisasszonyhoz hasonlóak száma legió. Hát lehetséges-e, hogy egy ilyen óriási embercsoport egy társadalmi kérdésekkel foglalkozó nagy író ne érdekeljen? - Azonkívül ön drámaíró.

Lehetséges-e, hogy egy egyén ne érdekelje önt, akiben pregnánsan kidomborodnak az egész faj tipikus sajátságai? S lehetséges-e, hogy ön ne ismerné föl azt a lelki kiválóságot, mely megkülönbözteti ezt a kisasszonyt hasonlóitól éppen az által, hogy ő formulázni, kifejezni tudja azt, ami a többiekben némán és öntudatlanul van meg? Ebben a hölgyben egy nagy emberosztály, vagy, amint ön mondja, egy életkor, egy nem gyötrődése, kételkedése, szenvedése és vágyakozása nyilatkozik meg, még pedig a lázadás, az elementáris kitörés hangján, s önt, a drámairót egy ilyen tipikus alak ne érdekelné? - Lehetetlen. Ön nem nézte meg ezt az egyéniséget, nem vizsgálta, nem mérlegelte, hanem engedett az ön morális pruderiájának, nem tudott és nem akart emanczipálódni attól a csupán szokás által megokolt tételtől, hogy leánynak nem illik arról beszélni, hogy ő férjhez akar menni.

Pedig ha nem tekinti azt, hogy ez a leány szóval kérdezte a Figarótól: hogyan mehetne ő férjhez! mégis csak tudja jól, hogy azok a lányok is, akiknek nevelésével s viselkedésével ön meg van elégedve, ugyanezt kérdik önmaguktól. Ez az önt nem érdeklő kisasszony csak annyival rosszabb a többieknél, amennyiben erősebb egyénisége, energikusabb gondolkodása és talán a leányok megalázó sorsának intenzívebb átérzése megszólalt, őszintén, hipokrizis nélkül és - zavarba ejtve az orákulumokat. Mert azt hiszem, rosszul fogta föl ön e hölgy levelét, midőn azt gondolta, hogy ő tényleg a Figaro tanácsa alapján remél férjhez jutni. Nem kérdés az ő kérdése, hanem fölkiáltás, panasz, rekrimináció és vád.

Nézetem szerint a legjogosultabb vádak egyike azok közül, melyek manapság fölhangzanak. Mert a nő manapság egy megfajtott talány, egy lény, amelynek vágyaival, kívánságaival tisztában vagyunk s belekényszerítjük őket abba a szűk keretbe, mely valamikor természetes keretjük volt. Megkivánjuk tőlük, hogy ugynevezett ártatlanságban éljenek tovább, mintha a rokka vagy a himző-ráma kielégítené őket teljesen s absolute közömbös volna nekik, vajjon férjhez mennek-e, vagy sem, vajjon megismerik-e a szerelmet, vagy sem. A leánynak nem illik elárulni, hogy nő, ártatlanul, mosolyogva kell a jövőbe tekintenie és nem szabad törődnie azzal sem, hogy mi férfiak tudjuk, hogy ártatlansága, közömbössége - komédia. S miért van ez így? - Azért, mert mi férfiak szépnek találjuk ezt az ugynevezett nőiességet, ezt az ártatlanságot.

S mert ez a hölgy a leányok helyzetét nem a férfiak szempontjából nézi, azért nevezi ön őt az önzés angyalának. Vallja be, uram, hogy gyengébb szó ritkán volt még hivatva pótolni a gondolat hiányát. Meg tudná-e mondani, uram, hogy az élet sablonos fázisaiban hol kezdődik az önzés és hol végződik? Ugy látom, hogy annak se kezdete, se vége nincsen. Amióta megegyeztünk abban a dogmában, hogy az embernek joga van a boldogsághoz, könyökkel, marokkal és fogainkkal küzdünk érte. Önzetlenek akkor vagyunk, ha a magunk boldogulása együtt jár bizonyos reflex fénynyel, mely másokra vagy a közösségre hull. Ilyen önzetlenül jár el ön, amidőn az irodalmat fölvirágoztatja, amellet hogy babérokat, tisztességet és jólétet szerez magának véle és önzetlenül jár el az, aki igaz tiszta szerelemből vesz feleségül egy leányt - a leány kedvéért? - Nem, hanem a maga kedvéért, mert ebben látja a saját boldogságát.

Ez a szerelem!

Hisz-e ön uram a szerelemben mint általános univerzális házassági bázisban? - Én - bocsássa meg cinizmusomat - nem tudok benne hinni. Nem tudok benne hinni, hogy az emberek nagy sokasága az ő szűk körükben való tagoltságuk mellett megtudnák mind találni azt a lényt, aki szerelmet kelt bennük. Hogy ha Jean X faluban születik s ebből a falujából soha ki nem mozdul, akkor az a Jeanette, aki megfelel Jean egyéniségének, okvetetlenül ugyanabban a faluban megfelelő időpontban született s ugyancsak bele szeret Jean-ba. Ez szinte képtelenség, de bizonyos az, hogy Jean az ő faluja leányai közül választ majd feleséget.

A házassággal az emberek nagy sokasága úgy jár, mint mikor az ember a vendéglőben előveszi az étlapot s kikeresi belőle a vacsoráját. Végig nézi az egész étlapot s végig nem talál

kedvére való ételt. S mivel nem találta meg azt, amit szeretne enni, újból végigböngészi s választ magának olyant, amilyent talál. A szerelem nem általános alapja a nőválasztásnak, az csak kivételes, véletlen szerencsés találkozása sok körülménynek.

És ezt az igazságot (merem annak állítani) a nők jobban érzik, mint a férfiak, mert világosabban tapasztalják. A férfi, ha nem szerelemből is, de azt veszi el, akit elvenni akar, a nő azonban a legtöbb esetben csak azért lesz férjének felesége, mert az választotta őt. Hozzá megy szerelem nélkül, de tulnyomó többségük azután megszereti a férjét. Megszereti sokszor abban a pillanatban, amelyben jegyesévé lett. Mert ebben a pillanatban a leánynak homályos, öntudatlan vonzódása a férfinemhez koncentráliódik abban az egy férfiban s bizonyos ethikai mélységet nyer a háladatosság által, mely eltölti iránta, amiért őt választotta.

Ezt a momentumot ön és drámaíró társai csak az expozícióban szokták alkalmazni, mint azt a drámai vétséget, melynek később drámai következményei lesznek. Az élet azonban tulnyomó részt megmarad az expozíciónál és semmiféle drámai bonyodalom nem fejlődik ki. Talán azért nem érdekli önt ez a kisasszony, mert nem lát benne drámai hősnőt?

Nos, én még drámai hősnőt is látok benne. Látom benne azt a hősnőt, akiről még nem írtak drámát, pedig van drámája. Igaz, hogy titkos, benső dráma az, de egy teremtmény elme tudna rá külső formát találni. Sőt nincs kizárva az eset, hogy éppen ön, aki minden drámájában egy-egy társadalmi problémát fejteget, fogja ezt a formát megtalálni.

Egy polgári osztályból való leány, akinek a szülői nem adhattak nagy vagyont, de pótolni vélték azt a jó neveléssel és nagy műveltséggel, melyet nyujthattak neki.

Ez a nagy műveltség föléje emeli őt hasonló rangu társnőin a világosabb látásnál, a nagyobb öntudatnál fogva, mely a nagyobb műveltséggel jár. S nagyobb önérzettel, biztos győzelme reményében viteti magát a világba, ahol tánczolnak, ismerkednek és házasodnak. Megismeri a férfiakat, - nem mint ön mondja, csak a léhakat, hanem - látja, hogy a férfiak nagyobb része léha. Nem talál mulatságot a mulatságban, csak vár, vár: mikor jön a férfi, aki megváltja őt ettől a léha élettől? Az a férfi pedig nem jön, nem mivel neki nincs egy garas ára szíve, hanem mivel fölötte áll a férfiaknak. Meg kellene alkudnia. Engednie kellene a követelményekből, melyeket jövőendő férje iránt támaszt. Megalkuszik s mégis nem ér célta. Mert nincs hozománya. A műveltség nem pótolja a pénzt. S nem érezné ön, hogy milyen megalázást érezhet ilyenkor egy önérzetes nő, amikor ezekkel a léha emberekkel szemben értékének, belső fölényének tudatában még rá kell fizetnie önnön-magára? S ha ön hősnőjének tenné meg ezt a leányt, vajjon szívtelenséggel magyarázná-e azt a cinikus kérdését: hol szerezhetek pénzt, melyen férjet vehetnék magamnak? - Én ebben egy tulságig megfeszített húr pattanását hallok, a világos-látás, az illúzió-foszlásnak keserű öniróniáját hallok belőle s azt hiszem, hogy, ha fantasztikus is ez a föltevés, több benne a valószínűség, mint az ön minden alap nélkül való verdiktjében.

De mellőzöm a hipotetikus pszichológiai fejtegetéseket. Iparkodom megmaradni a látható társadalmi tények magyarázása mellett. Ön szemére veti annak a hölgynek, hogy ki akar magának tánczolni férjet. Pedig azok a komoly, dolgozó emberek nem kotillon közben választanak maguknak feleséget. Nem mondaná meg, hová menjen akkor a leány, hogy azokra a komoly, dolgozó férfiakra rátaláljon? - Ne méltóztassék elfelejteni, hogy középosztályból való hölgyről van szó, akinek szülei nem tartanak nyílt házat, ahol a társaságot fogadhatnák, ahová esetleg az a komoly, dolgozó férfi is vetődhetnék. Az ő viszonyai között ha nem megy nyilvános helyekre, akkor otthon kell maradnia szépen, szolidan a zongorája mellett, ábrándokat kibillegetve, türelmes várakozásba merülve. Vajjon ki fogja fölkeresni ezt a titokban illatozó ibolyát? Talán a kapus, vagy a szomszéd fia, de még kérdés, vajjon ez komoly, dolgozó ember-e s vágyakozik-e az után az ibolya után. Kényszerűség, uram, vaskényszerűség viszi ezeket a leányokat a zajos bálterembe, nem a táncz örömeért, - hiszen látja, ez a

hölgy már három farsang alatt beleunt ebbe a multságba s vágyódik nyugalom után. Hanem mivel ez a szerényebb anyagi viszonyok között élő leányoknak egyetlen ismerkedő módja. És ez az ismerkedési mód nem is olyan immorális, mint ön gondolja. Mert ha áll az, hogy a házasság egyetlen morális alapja a szerelem, akkor annál nagyobb valószínűsége van a morális alap létének, mennél tágabb az ismeretség köre.

De ön az igények mértéktelenségével is vádolja azt a hölgyet. Uram, erről nem tanácsos beszélni - író embernek. Mert ők követték el azt, hogy manapság a műveltség olyan rettenetesen olcsó s hogy megkövetelik mindenkitől, hogy szerezzé meg. S elgondolhatja-e, hogy a műveltség hatását asszimilálja valaki, anélkül hogy a műveltséggel együtt járó fokozott igények fel ne támadjanak benne? Vajjon ön az ön tulfinomult idegrendszerével, az ön életfelfogásával, be tudná-e érni azokkal az életviszonyokkal, melyekkel egy korlátolt felfogású becsületes iparosember beéri? - Ezeket a fokozott igényeket önök, remekírók okozták s az az írók és művészek érdekében domináló fölfogás, hogy a műveltséget terjeszteni, megszerezni kell annak is, akit következményei konfliktusba hoznak önnön társadalmi helyzetükkel.

Ön munkát ajánl a leányoknak. Soha fölöslegesebb tanács! Majd ha ez a szegény leány megpecsételve látja sorsát s nem kap férjet, amugy is dolgozni fog, szaporítván ezzel a női proletárok szomorú seregét. De olyan érthető, olyan világos és morális, hogy az utolsó pillanatig meg nem adja magát. Érthető, világos és morális az a lázas türelmetlenség is, melylyel ez a leány férjhez akar jutni. Mert tudják ők is, hogy szomorú többségben vannak s így okvetetlenül sokan közülök nem lesznek asszonyokká. Már pedig ez a munka elvén épülő társadalom elkövet mindent, hogy az örökös leányságot a gúny, a mellőzés és lenézés minden erejével is sújtsa. S legyen bár csak egy leánynyal több, mint ahány férfi van, akkor is érteném azt a lázas küzdelmet, mert ez az egy épen mindenki lehet.

Kényszerítve érzem magamat végül, uram, hogy önt gyanúsítsam. Gyanúsítom azzal, hogy ön, a francia társadalom alapos ismerője, a csalhatatlan pszichologus nem ismeri épen azt a középosztályt, melyet e hölgy személyében elítél. Ön ismeri a cocotte-ok, a maîtresse-ek és az előkelő szalonok nőit s ezekről való tapasztalatait akarja érvényesíteni a középosztályon. Azok között tényleg megvan az átmenet, azok tényleg a férfi rovására akarnak örökös disztoilettekben pompázni. Azok ott hagyják férjeiket, ha gazdagabb szeretőt találnak vagy lesznek courtesane-okká, ha nem kapnak férjet.

A középosztály leánya nem aspirál százazrekre, azoknak a tízezer is szédítő summa, bár nem annyira szédítő, hogy becsületüket eladnák érte. Ez a középosztály leginkább ragaszkodik még a közmoralis mankóihoz, ha férjhez mennek leányaik, nem lehet róluk drámát írni, ha nem mennek férjhez, akkor - dolgoznak és észrevétlenül maradnak. Nem festenek ugyan, mint Rosa Bonheur, nem írnak könyveket, mint George Sand, mert a vénleányság talán nem jár együtt a művészi hivatottsággal, de adnak zongoraleczkéket, varrnak, himeznek és elbujnak a világ előtt, mely igen hasznos, közkeletű frázisokat sújt feléjük legnagyobb íróik segítségével.

Tout comprendre c'est tout pardonner. Ön, uram, semmit sem bocsátott meg annak a szegény leánynak. Pedig a mi kusza világunkban, melyben annyi a megfeythetetlen probléma, illendőbb is, okosabb is többet megbocsátani, mint a mennyit az ember megérteni képes.

SAISON.

Saison.

Nagyságos asszonyom, én nem segíthetek a baján. Ki kell békülni vele, mint az étellel, mint a halállal.

Emlékszik-e még arra az olvasmányra a második vagy harmadik elemi iskolából? - A kis Erzsike tavasszal azt kívánta magának, bár csak mindig tavasz maradna és az édes anyja beírta ezt a kívánságát a naplójába. És nyáron szerette volna, ha mindig nyár volna, és ősszel és télen, bár csak mindig ősz, bár csak mindig tél volna! És az ő bölcs édes anyja ezeket a kívánságait is beírta vele a naplóba, aztán megmutatta neki mind a négy kívánságát és levonta belőle azt a bölcs tanulságot: minden jól van úgy, ahogy van, minden évszaknak megvannak a maga örömei.

Nagyságos, szép asszonyom, ha gyermeke volna, tudná-e őt erre a szép igazságra tanítani? És ha elolvastatná vele ezt az olvasmányt, igaz lélekkel meg tudná-e őt erősíteni ebben a hitben? - hiszen itt a tél, a zajos, életteli tél, tele muzsikával, robogó vig mulatsággal, csengő szánokkal, repülő korcsolyákkal! A fehér, hideg tél, mely oly szép a nehéz selyemfüggöny mögül, az ablakon keresztül látva, a tél, mely csodálatos mesés hangulattal tölti el a fűtött, meleg szobát, mely közelebb hozza egymáshoz az embereket, mely szánalommal tölt el a szegények iránt és szomjasabbá tesz a csókra. Télen kötik a legtöbb házasságot és télen ölelkeznek legforróbban a szerelmesek.

- És ön? és én?

Itt ülünk egymással szemben a puha, a meleg szobában, félhomályban, félig eltompultan. Untat a színház, untat a bál, untat a jég. És untat a magány. Az ablakon keresztül beásít hozzánk a szürke téli délután s szürke köde befészkelődik a lelkünkbe. - Úgy-e, ön is arra gondol, amire én? Úgy-e, ön is arról álmodik, amiről én?

Álmodik a tavaszról, midőn megenyhül a levegő és ön fölveheti újra virágos, világos ruháit. Midőn kifakadtak a lombok s kiderült a levegő. S szabadon kaczaghat künn a szabadban. Oly szép a tavasz - télen!

És gondoljon csak vissza a forró nyári napokra, ott az unalmas fürdőhelyen. A rossz cigány-muzsikára eszébe jutott, hogy milyen egészen másként hangzik ez a vigadóban télen! És látja magát fehérprémes átalvetőjében egy frakkos rendező karján föllebegni a vakító fehérre világított szőnyeges márványlépcsőkön, föl a márványoszlopos nagy terembe, a keringő, színes sokaságba. Oly zajos az élet, oly vidámak az emberek! És meleg is van, az a forró levegő öleli önt által, melyben forró lehelletek, édes szók és kellemes bókok vegyültek. Olyan egészen más az a forróság, mint amelyet a nap heve áraszt. És erre a meghitt, kellemes, kényelmes fürkére is gondol, a bizalmas halk csevegésre, téaszürcsölésre, barátjai, barátnéi kis körében. Olyan szép a tél - nyáron!

Ez a mi fátumunk, a felnőtt emberek fátuma. És ki kell békülni vele mint az étellel, mint a halállal.

És ha volna kis lánya és őszinte akarna lenni, azt mondaná neki: »Édes leányom, te csak örülj mind a négy évszaknak, mert nem értesz hozzá. Voltaképen semmi sincs úgy, ahogy van, minden évszaknak megvannak a maga - illúziói.«

Azaz még sem. Minden évszaknak megvannak a maga örömei, de nekünk nincsenek évszakjaink. A mi úri életünk nem ismeri a természet határpontjait, csak a kalendáriuméit. Mi nem évszakokat, hanem saisonokat élünk.

Ez a saison:

Társadalmi konvenczió, melyben a másokhoz való alkalmazkodás képezi az öröm forrását. Milyen szegényes forrás! Nem magunkból, nem a természetből meríteni örömmünket, hanem öröm- és mulatság-termelő intézetekből. Elmenni a színházba, ahol mérik a művészetet, akár ott vagyunk, akár nem; elmenni a bálba, nem akkor, amikor kedvünk tartja, hanem akkor, amikor a rendezőség azt rendelkezésünkre bocsátja. A fürdőre kell mennünk, nem ha szükségünk van rá, hanem amikor unatkozni kezdünk az elhagyatott városban, amikor türehetlenné válik ott a hőség, holott minden egyéb kedvünkre való volna. Ó, nagyságos asszonyom, a tavasz, a nyár, az ősz, a tél - úgy rémlik - szép, örömteli, boldogító idők, de nem léteznek számunkra, minekünk csak tavaszi, nyári, őszi és téli saisonunk van és a saisonok zsarnokok, nyűgösek, unalmasak és banálisok, mert nem türik meg az egyéni vágyakat, tömeges, általános javakat nyujtanak, mint a vendéglő, hol egy üstben százak átlagos izlése szerint főzik az ételt.

És mi megcsömörlünk a saisontól és mégsem mondhatunk le róla. Mit csináljunk? - felnőtt, nagy emberek vagyunk. Faragjunk hóembert, hajigálózunk hólapdákkal?. - Igen, ha gyermekek volnánk! Isteni mulatság. Vagy vonuljunk vissza az élettől s fonjuk be magunkat a magány és a csendes munka pókhálójába? - Mondjunk le?

Ó asszonyom, aggasztó vágyakozás vesz rajtam erőt. A társas unalom okozta belső fölbomlás végső, veszedelmes szimptomája. Talán ön is? - Erőt vesz rajtam a vágy, egy utitáskába szorítani otthonomat, hazámat és futni a tél elől, földönfutó módjára, mint a spleenes angolok és váltogatni a tanyát a föld két felén, mindig ott, ahol épen nyár van, hogy ne lássak soha havat, ne lássak tánczot és ne háljak fűtött szobában. A természettől végkép elszakadt emberek nostalgiaja ez a természet iránt, egy atheista imádkozása, egy vakon született ember fantazmagoriája a színekről.

Az istenért, ne engedjük felülkerekedni ezt az érzést. Gyógyítsuk egymást. Igyunk teát és menjünk sétálni. Vagy gyujtsuk legalább meg a lámpát. Ez a félhomály izzasztja az agyat. Lehet, ha egymás szemébe tekintünk, kikaczagjuk egymást. Micsoda bolondos gondolatok voltak ezek! Hiszen ma érdekes hangverseny van. Négy pontból áll, mindegyiket hallottuk már, de ily csoportosításban még nem. Lám, ez ujdonság. És X. hegedűművészt is ismerjük, de ebben a saisonban még nem hallottuk. Ez is változatosság. És holnapután bál lesz, ön sok bálon volt már, de ebben a crêpe-de-chine, habos ruhában még sohasem.

Jöjjön, szép asszonyom, vessük bele magunkat a *gyönyörök* árjába. Ki tudja, hátha megizleljük? Hátha jól érezzük magunkat? A boldogság az önmagáról való megfeledezés, hátha megfeledkezhetünk magunkról? - S ha nem, a sorsunk meg van pecsételve - akkor legalább ne sírjuk el, hanem a kavargó özönben, száz sorsunkban részesek között vidáman tánczoljuk el a futó illúziók elégiáját!

Változatok.

Tegnap a koronaherczeg-utca egy kirakatában láttam az első báliruhát. Megálltam ez előtt a rózsaszínű szappanbuborék előtt s apróra nézegettem rajta minden dudort, minden fodrot. Olyan habos, olyan könnyű az ilyen kicsi ruhácska, hogy nem is kellene ráaggatni arra az otromba fa-torzóra, mely a karcsu, eleven leányalkatot van hivatva pótolni. De így is - ebből a rózsaszínű fodorhabarékból is, mely fölött nem mosolyog leányfő, mely alól nem bujkál elő ritmus-taposó rózsaszín topánka, megcsapott az a bizonyos átható, forró illat, mely a bálitermeket betölti. Nem az emberek sokasága, nem a hevülő táncz forró lehelete ez, hanem a sok könnyű, habos ruha illatozása, az a sajátságos tavaszi illúzió, melyet fiatal leányok sokasága kelt és okot adott a virághoz való ősi hasonlatra.

Ez a sajátságos illatozás oda varázsol engem a farsangi saizon közepébe, álmodom róla, mint a madár álmodik a tavaszról. Mert nem vagyok fiatal asszony férje, sem fiatal lánynak apja - nekem a farsang nem jelent gondokat és szabószámlákat, úr vagyok, aki egy szál frakkommal elmegyek a fényes leánykiállításba és nézegetek, járok-kelek közöttük s meg-megállok egyik-másik előtt s gyönyörködöm benne, mint valami fényes kirakatban. A virág legszebb tavaszszal, amikor frissnek, ujnak tetszik a szín és illat, a leányok legszebbek télen a bálteremben, amikor a virágok tarka színeiben ékeskednek és olyan könnyű, habos ruhákban lejtének, mely mintha csak rájuk volna lehelve.

Ebben az illuzion-toiletteben a leány is fényfokára hág az ő belső költészetének. Sugárzó jelenése a legszebb színekben, ragyogó világosságban sejteti azt a rejtelmes, belső világot, melynek megfestésére évezerek óta vállalkoznak a költők és művészek, melynek meghódítása ősidőktől fogva leghatalmasabb serkentője a férfias erő kifejtésnek. Ez a habruha fölszabadítja az ő csapongó leánylelküket is, nem szorítja, nem nyomja őket semmi, a szabad nyak és a szabad karok az ő lelkük szabadsága is és ez a lélek ott pirul az ő kihevült arcukon, ott lángol az ő mámoros, sugárzó szemükben.

A modern pásztoridillek színhelye a bálterem. Nem a csalogány éneke, nem a levegő enyhe kékje, nem a zöld természet biztató szcceneriája, hanem a tánczritmusok, a forró levegő és a sima parkett képezik a staffaget és idill helyett regény szövődik. A szempárok első összevillanásától, a delejes, forró áramtól kezdve, mely átjárja az ifjut, midőn kezében érzi a leány kezének leheletszerű érintését, a suttozástól, dadogástól kezdve egészen az első titkos csókig, mennyi gyönyörűséges változásokon megyen keresztül a szív és képzelet! - Olyan banális ez a szerelmi vajudás és mégis mindenki elsőnek érezi. Az első látás képe belehull a lélekbe és változatlanul benne marad. A szeretett leány állandóan rózsaszínű tündérruhában jelen meg az álmodó lélek előtt, mindig csak valami kivételes, ritka tünemény, mely az ég jóvoltából szállott a földre. A hang, amelylyel hozzá szól, a lány gyöngédség és mely imádat hangja, a tekintet, melyet reávet, a mélyből való csodálat tekintete. Az a leány nem földi halandó földi fogyatkozásokkal, hanem egy báli tünemény, aki egyébert sem szállt a földre, mint hogy tavaszt fakaszszon egy férfi szívében. Ha reagondol, a szívével gondol reá, szíve egyetlen vágyával és élete céljául, munkája jutalmául nem lát egyebet, mint magához ölelhetni azt az illatos teremést és - szinte lehetetlen - megcsókolni azokat a szemeket, melyek a lelkébe világítottak.

Már néhány esztendő óta ily szemmel nézem a bálozó leányokat. És minden alkalommal el vagyok készülve reá, hogy én is egy fényes szempárból fölfedezem majd a szerelmet. Mind- eddig nem történt meg. De amióta ez a tudat él bennem, mélyebben nézek a lányok szemébe és kutatom: milyen a ragyogásuk otthon, az asztali lámpa fénye mellett? Oh mert a pásztorok örökkön-örökké ott vannak az ő első idilljük színhelyén, a mező mindig megtermi a virágjait

és kalászeit és a pásztor mindig őrzi a nyáját. Az ő életük nincs úgy szétszakítva, mint a mienk. Mi egészen más emberek vagyunk, ha frakkot öltünk és mások, ha kopott kabátban az íróasztalunk mellett ülünk. És világos az is, hogy oly parureben látjuk meg először kedvesünket, amilyenben sohasem lesz többé, ha a mienk lőn. Ha hátralevő éveink egyetlen hosszú báli éjszakába olvadnának össze, akkor hihetnénk az első perc boldogító biztatásának, hogy meglettük a földi mennyországot.

De látom a fiatal férjeket, fiatal feleségükkel végig sétálni az utcán. A férfi arcza egy üres, semmitmondó lap, melyről letörlődött az írás. Az asszony - az asszony szép, mint a lány, de a szeme járásában van valami, ami hihetlenné teszi, hogy valamikor rózsaszín ruhában, lányias pirulással lejtett a parketten. Szeretném megkérdezni attól az embertől: mi mindenre nem lettél volna képes az első találkozás alkalmával azért a boldogságért, hogy így karöltve vezetheted ezt a teremtet az utcán végig? Szeretném megkérdezni tőle: ez-e a megvalósult álom boldogsága? És attól az asszonytól kérdezném: hova tetted rózsaszín illusion-lelkedet?

Ez az élet. Ez a dolgok rendje. Átlátom, hogy szükségképpen így kell annak lennie.

Amíg a két lény nem egyesült az egész szakadatlan életre, addig lényüknek csak ünnepi, poétikus mivoltát mutatták be egymásnak. Nem ismerték egymást a maguk teljes mivoltukban, a leány csak a szerelmes gavallért, a gavallér csak a szép, a kedves, a rózsaszínű leányt látta. De mindig együtt élve, elő kell állani a munkás embernek is, az embernek, aki így vagy úgy szereti a téáját, ideges, ha az ebéd nem kész idején és haragos, ha több pénzt kérnek tőle, mint amennyi van. És az asszony gazdasszony is, aki pöröl a cseléddel, akinek ilyen megamolyan szeszélyei meg bajai vannak, aki tud vagy nem tud takarékoskodni. Nem állanak soha többé frakkban és rózsaszín-ruhában egymással szemben és nem lángol bennük már a vágy az együttlétre, mert mindig együtt vannak. Megszerették egymást, amikor mind a kettő elhagyta otthonát, hogy találkozzanak, és az otthonból kilépve, az emberek mindig kedvesek és szépek. És most otthon vannak, az élet foglalkozásai, a mindennapiság készíti őket, hogy egymást ne zavarják.

Aggódva nézek a jövőre elébe. Mert éreztem bár a családi fészek melegségét, tudom, hogy milyen csöndes, zavartalan és boldog benne az ember. Óh de az ilyen enyhe fészek ritkaság. És ha osztályrészemül esnék is ez a ritka, kedvező sors, akkor is sovárgva gondolnék arra a rózsaködös képre, melyre a házasság boldogsága előtt a szerelem boldogságát magamnak kifestettem. Más - egészen más az, sokkal nyugodtabb, sokkal tartósabb, de színtelenebb és kegyetlenebb. Most leborulnék az imádott lábaihoz és várnám parancsait, akkor azután én volnék az úr a háznál, akinek kívánságait az *engedelmes* feleség a szemeiből olvasná ki. A szerelem apró édességeit, melyeket kegyként most kérném tőle, kegyként osztogatnám néki.

A legszebb, a legszínesebb illúzió a legmulandóbb. A legboldogítóbb álom szétfoszlik abban a pillanatban, melyben megfogni véljük. Az ember boldogsága előbb színes, csapongó lepke és azután válik csak kuszó, levélragó hernyóvá.

Vissza-visszagondolok a vigadó kavargó, színes virágáradatára. Magam elé varázsolok egy gyermekes szőke főt és ráképelem arra a rózsaszín illuzion-ruhára. Olyan gyöngéd, olyan kedves, olyan szép! Mily boldogság lehet ez, vele körüllejteni a termen! És táncz közben megszorítani parányi bársonykezét és vallatva, esdekelve belenézni kék tengerszem-szemébe!

Szeretsz-e?

Rakunk magunknak puha fészket rózsalevelekből, te leszel a rózsafészek rózsaszín királynéja. Én künn röpködök a hideg levegőben és viszem neked haza a meleget, a virágot és virágmagot. Aztán szemben ülünk egymással és fogjuk egymás kezét és nézünk egymás szemébe. Milyen boldogság! És hallgatjuk a csöndet, mely meséket sug a szerelmeseknek, s ha leszáll az éjjel,

csillaglángot gyújtunk és az ő fénye mellett tovább nézzük egymást. Így lesz ez örökre, örökre.

- Eljössz-e hozzám?

A ködös, nyirkos utcán egymást érik a fekete alakok. Sietve siklanak tova egymás mellett, mintha nem érnének rá. A nagy sietségben kabátom gombjába akad egy karcsu hölgy boája. Ingerülten, boszankodva és nevetve iparkodik megszabadulni. A kezében egy kis csomag, a fején új divatu, lapos nemez-kalap, fekete diszszel. És a haja szőke, a szeme kék, az arcza piros, - szakasztott olyan lehetett rózsaszín korában, mint az én álomképem. És most siet, siet, a szürke utcán fekete kabátban haza - egy négyszobás divatos lakásba és rendelkezik a cselédnek: mi lesz vacsorára? És én is megyek a magam útján és gondolom: fekete asszony lett a rózsaszín pillangóból, mert én is voltaképen csak hernyó vagyok.

Frakkban.

Ahogy ott állok - ötvenedmagammal - az aranyos csillár alatt, rajtam ezzel a semmitmondó feketeséggel, mely nekünk polgárembereknek a legdiszesebb ruhadarabunk, nem él bennem egyéb gondolat, csak a tudat, hogy az összeverődött káprázatos szintableau árnyékolásához én is szolgáltatok most egy fekete vonalat. A mióta észrevettem azt a rötszakállu, látcsöves urat, aki a karzat párkányára dőlve, sorra szemlél bennünket, úgy érzem, hogy ez a diszes, zajos társaság sajátságos illúzióval áttatja magát: azt hiszik, hogy mulatnak, voltaképen pedig aktorok, akik kaleidoszkopszerűen változó élőképeket alkotnak tisztán annak az ismeretlen, magános úri embernek a gyönyörűségére.

Ennek a látcsőnek feketén villogó két üveglapja fascinál engem. Bármerre irányítja, úgy érzem, mint ha az én árva alakomat fikszirozná. »Ez a magános embereknek üldözési mániája,« mondogatom magamban, de hiába, elvesztettem fesztelenségemet. Zavart vagyok, lámpalázam van. Olyan ügyetlennek tűnök föl magam előtt, érzem, hogy a frakkom rosszul van szabva, meg hogy a nyakravalóm ferdén áll. Nézem a szomszédaimat és konstátálom, hogy az én arcom közöttük a legostobább. »Jó lesz táncolni,« gondolom, de nincs bátorságom egy hölgyhöz közeledni. Hirtelenében oly nevetséges előttem az a gondolat, hogy egy férfi egy hölgy derekára tegye a kezét és a zene ütemei szerint lépdeljenek, forogjanak. Majd visszariaszt az a gondolat, hogy én ennek az embernek a szeme láttára kosarat kapok majd.

Unszol a kísértés, hogy vonuljak én is a karzatra, valami sötét zugolyba. Itt lenn csak jelentéktelen statista vagyok, odafönn én is souverain úr lehetek, kit az egész társaság szórakoztat.

Milyen különös világ ez! A meleg párák onnan alulról ide fölszállnak és fojtogatják az embert. Elvegyültek benne azok a forró lehelletek is, melyek odalent, ha egy ifju arcát érik, örületbe hozzák. Ki tudja, mennyi titkos, kéjes sóhajt, dobogó szép keblek lihegését, édes vallomásokat szívok itt magamba és ebben a szenvedélyes párázatban én törlöm a homlokomat: be meleg van itt!

Aztán milyen hangok szűrődnek ide föl! A táncmelódia körül mintha fátyol szövődne abból a sajátságos bűgő zajból, melybe a cipők siklása, ruhák suhogása, suttogás, kiáltás, kaczagás összeolvad. Tagolatlan, hatalmas hanghullámok ezek, melyek szinte az ember arcába csapódnak. Elbódulok ettől az erotikus légkörtől és bámulom annak a gukkeres filozofusnak hidegvérét, aki ily levegőben nyugodt tud maradni.

Most látom csak, hogy ez a gukkeres úr nincs már a karzaton. A szélső nyitott ajtón keresztül észreveszem, amint biczegve, billegő léptekkel az éttermekbe törekszik »Sört iszik,« gondolom kiábrándulva, »ez az úr a podagrájának köszönhetette a bölcseség nimbuszát.«

De én, hiszen én nem vagyok podagrás! A tagjaim épek és szívemben fölengedett a nyomasztó dermedés, mely képtelenné tett könnyű, közvetlen örömek élvezésére. Megtanultam a ritmikus léptek nehéz tudományát, a zene tánczra hipnotizál, az a kavargó emberörvény itt lenn bűvösen vonz magához. Ide villannak ésbódító fehérségükben a födetlen, sima karok, a szőke, barna fejcskék meztelen, márványszép vállakon hajladoznak - perdül a dob, harsognak a trombiták, sirnak a hegedűk... Egyetlen mámoros sikoltás az, ami ide fölhangzik és én ülök itt lebilincselve és reszketve törlöm homlokomról az izzadtságot.

Meg vagyok fogva. Ez az én Énem, mely szabadon, vidáman lélegzett föl a vidám emberek közt, mihelyt kivált a tömegből, ismét a reflexzió vaspálczás kalitkájába került. Most Ádám vagyok, aki a Tower komor tornya tetejéről nézem az alatt zsibongó londoni vásári jelenetet. S érzem a hátam mögött biczegő, sánta társamat, rőt szakállal, gukkerrel a kezében.

És Luczifer menten hozzá is fog a filozofáláshoz.

- Szegény naiv ember te, akit elkápráztatnak a mosolygó, sima arczocskák! Aki abban a korlátolt hiszemben vetted föl a frakkodat, hogy elmegy egy nagy terembe, ahol ifjak és leányok zeneszó mellett tánczra fognak kerekedni! Hát nem látod a sok gaze, chenille, atlasz és tüll miatt ott a falak mentén azokat a merev, fekete alakokat, akik úgy tesznek mintha bóbiskolnának, voltaképpen pedig a csukott szempillákon keresztül is éber figyelemmel kísérik minden mozzanatot? - Látod, fiatal barátom, ezek a száraz, merev alakok - ezek itt a főszemélyek, a mamák, akik idehozzák a leányaikat közkinálatra, várva, lesve a vevőket. Ez a táncz, ez a zene csak arra szolgál, hogy az agyba hajtsák a fiatal vért, hogy a fölhevült szív szavába ne vegyülhessen a józan észnek szava is. Amit te keringőnek, csárdásnak, tipegőnek nézel, az tulajdonképpen verbuváló nóta, egy ritmikus reklám a leánybörze fehérruhás áruinak!

Odalenn fölzendül a madarász-keringő. A nótája émelvítő már, de olyan gracióz, olyan illatos a táncz, melyet ütemeire lejtene. Az egész tánczterem egyetlen, ritmikus kavargó rózsa-tó, a virágos szép leányok kedvesen simulnak tánczosaikhoz, mintha fekete kocsányon hajladoznának. Az élet, az öröm demonstrál odalenn az idők mulandósága ellen az optimista könnyelműség üli diadalát: minden perc egy örökkévalóság - rajtad áll, hogy örömmel, vagy búval töltöd-e el?

- Eredj a sörös kancsóhoz, szegény ördög!... Te kéményseprő, aki mindent befekettesz, amihez dörgölődöl, vak, ki a színek ellen prédikálsz, sánta, ki az ép lábakat rágalmazod, pökhendi, nagyképű hétköznapi, te, aki komoly ránczokba szedve homlokodat, frissütetű bölcsességgént tálalod elém, amit minden tekeasztal mellett agyoncsépeltek már ifjak, öregek. Nézz végig a te szálnalmas alakodon, ezen a szögletes, esetlen feketeségen - elől azzal az éketlen háromszögletű fehér folttal, olyan vagy mint a varju! - Mi volnánk az urak, ránk vadásznának azok a tüneményes, himporos pillangók? - Amilyen utálatos vagy, épolyan hiu vagy. Hát nem látod-e, hogy ez az erős-nem itt a sima parketten csak egy üres fogalom, melynek tartalmát csak a frakk, klakk meg a lakk ád? - Semmi egyéniség, semmi különbség az egyes frakkok között s az emberek között sem, akik bennök izzadnak. És nézd őket, a tánczoló virágokat, kiknek mindegyike a saját színeiben ékeskedik, akik arczuk teintjéhez, hajuk színéhez, alakjuk karcsuságához képest megteremtik maguknak az ő habos, könnyű toilettjeiket. Ami üres, szintelen sablonunkkal szemben ők képviselik az egyéniséget, a szín és szépség érzetét. Ők imponálnak nekünk, úgynevezett erőseknek, mi hajlongva, görnyedezve közeledünk hozzájuk és boldogok vagyunk, ha egy tourra méltatnak bennünket. *Mi vadászunk ő reájuk*, s amellet rabjaik vagyunk, hódoló, imádó rabjaik, kiket lenyügöznek azzal, hogy mindegyikük egy önálló, szép, színes világ.

Köszönöm nektek, poétikus, szép tünemények, hogy léteztek. Köszönöm, hogy szépek vagytok, köszönöm, hogy csinosítjátok magatokat. Hogy a mi szürke, kifejezéstelen világunkba mohón keveritek a derült színeket, kéjelegtek a bársony puhaságában, a csipkék habos, lágy tapintásában. Hogy tudtok mosolyogni fehér fogakkal, piros orcákkal, és hogy elég gyermekeg vagytok, hogy eljöttök hozzánk, tucztos férfiakhoz, és tudtok bennünket is bizonyos álomszerű poétikus fénykörben elképzelni. Ez a táncz, ez a bál a multak végső poétikus maradványa, és bennünket férfiakat a honvágy visz ide a régi szép idők után, midőn mi is még színes frakkban, selyem harisnyában, aranycsattos czipőben és fehérparókás, háromszögletű kalapban jártunk. Akkor a mi életünk kedves, pajzán pásztorjáték volt, akkor mi kölcsönösen szerettünk egymásba, mint két egyenlő értékű ember.

Most józan, kenyérkereső gépek vagyunk, s csak ha egy-egy fürtös arcz vetődik utunkba, derül föl bennünk a kiszáradt lélek. Bolygunk az utcákon és eljárunk a táncztermekbe, mindenütt mohón iszszuk magunkba a töletek áradó szint és meleget. S ha rátaláltunk köztetek a mi megváltó angyalunkra, aki állandóan a lelkünkbe oltja a szint és meleget, akkor ismét emberek vagyunk, valóságos, fogékony lelkek.

Mikor találom meg az én fényforrásomat? Járom a világot utmutató nélkül, mindenütt ott vagyok, ahol emberek vannak. S talán amíg én innen, a vigadó párkányáról nézem a lenge tündéreket, az én tündérem talán még a bölcsőben alszik, vagy messze tengereken túl fogadja a fekete frakkok hódoló koldulásait, a hová én soha, de sohasem fogok vetődni.

Spleen.

(Egy szobatudós farsangi elmélkedése.)

A sövény mellől nézem őket. Azokat a simára fésült, üres fejeket, melyekben a pezsgő gőze, Biró, Buzgó, Metallist, - Miczi, Gizi és a nyakravaló legujabb façonja képezik a szellemi élet elemeit. Azokat az emberformára fölfújt hólyagokat, kiknek a feje egyáltalán csak arravaló, hogy legyen hová tenni a kalapot; akik éjszaka nem alusznak és nappal pótolják, amit éjszaka elmulasztottak; akik mindenütt ott vannak, ahol rikító lusztervilágítás mellett agyonütik az időt; akik ellen az elcsigázott munkás az öklét rázza s akiket a gondolkodó, életét hivatásnak tekintő ember megvetése ér. Nézem ezeket az öregén születő és fiatalon meghaló, a semmittevésben fáradhatatlan heréket; s minél figyelmesebben nézem, annál jobban kezdem őket becsülni.

Mert tisztelet a művészetnek! S ez a jókedvű, léha csapat tulajdonképpen egy nagy, a legnagyobb művészet papjai. Hozzájuk képest a tudós, a költő és festő, törpe, számba sem menő kontár. Ami után ezek verejtékes, hajhullasztó fáradsággal törnek, azt az a lakktopános léhűtő eléri egy kurjantással: mert ő művész az élvezésben.

Ne tekintsék őt nagyobb egoistának, mint bennünket tudósokat és művészeket. Mert minket is a mi tudományunkhoz vagy művészetünkhöz első sorban az az élvezet vezet, melyet benne találunk. Aki nem szeret festeni, abból nem lesz sohasem festő, ha még oly éles is a szeme és még oly biztos is kezében a festő szerszám. Ez az élvezet, amit a művészetben találunk, egyszersmind a hivatottságnak is jele, s azok a művek, melyekkel a kulturát gazdagítjuk, tulajdonképpen csak ami mulatságunknak eredményei, mint a cigány markában a bankó egy általtánczolt éjszaka után.

És ne tekintsék az ő művészetét túlságos könnyűnek. Erre a művészetre valósággal születni kell, hogy az ember uralkodjék rajta. És ne higgyék, hogy ez az ő művészete improductiv volna. Egy nagy, egy becses, egy monumentális művön dolgoznak valamennyien és ez a mű minden generációval tökéletesebb, monumentálisabb lesz. Áldása az emberiségnek, csallhatatlan mértéke a haladásnak a civilizáció útján.

Boldog a kor, melynek ezek a frakkba öltözött nullák adják meg a fiziognomiát és nem mi, papiroson rágódó filiszterek! Mi a mi rengeteg, évezredekken keresztül fölhalmozott tudományunkkal csak arra taníthatjuk az embereket, hogy télen fűtsenek be és öltsenek bundát, nyáron pedig ne fűtsenek be és ne öltsenek bundát. Egy unalmas, lélektelen klastrom a mi világunk, melyben a szerelem is csak házasság, a házasság pedig honpolgári kötelesség. Pupossá növeljük a hátunkat, lelkünket és magunkba szedjük a betűkbe föleresztett gondolatokat, ezeket a huszonnégy fontos habos süteményeket s az élvezetnek tetőpontjára hágtunk, ha megfeledkezünk magunkról és egész valónkat felolvasztottuk egy tiz kötetes syllogismusban.

Milyen más, milyen derült az élet itt künn a mi geometriai boldogságunkhoz képest! Mennyi fényt és mennyi jókedvet varázsol a földre a naplopóknak győzelmes harcza az unalom ellen! A hol én csak fájni tudok, oda ez a léha, időtölő had egy tündérvilágot varázsol.

A drótszigeti filagórián állva nézem, hogy él meg ez a sáskahad a jég hátán. Valami sajátos tompa bűgös hangzik felém, nem szó, nem emberi hang, mint valami távoli vizeses zúgása, vagy ezer darázsnek szárnyalebbenése. És látom őket repülni a síkos pályán, sietve, mintha nem érnének rá és lágyan, rythmikusán, mintha szárnyuk volna. Egy kavargó, bódító kép, melynek minden részlete, minden nuancea szép és poétikus. Milyen gracióz mozgólatai vannak, milyen művészi íveket írnak le! És az a vörös szakállú, esetlen termetű úr, amint

hátrafelé ívezve, belebotlik egy szánkaszékbe, melyben egy öreg hölgy ül, mily megfoghatatlan ügyességgel és megható gyöngédséggel vágódik félre, s pattan föl újra, mintha gummi-ból volna! És közöttük ezek a vidám, pirosarcú, szép nők, lebegő boákkal, kurta, karcsu kabátkáikban, ezek a fekete harisnyás bakfischek milyen boldogok és milyen bizalmasak ez üresfejű uracsok társaságában! Összefogózkodnak tizen-tizenöten, az első megindul, magával vonja az egész lánczot és szépen kiczirkalmazott, gyorsan változó kigyós figurákat írnak le. És ekkor fölhangzik, csengve mint a harangszó, a leányok kaczagása és ez a kaczagás dics-himnusz a zimankós télnek és glorifikálása annak, aki a korcsolyázást föltalálta.

Tudós ember nem találta föl. Ez a kékes, szilárd halmazállapotú vizeztükör a tudósnek csak oly terület, melyet körül kell kerülni. Ha kénytelen volna rálépni, előbb szögekkel verné ki a talpát, nem hogy ráállna két keskenyélű, csiszolt aczéllapra. Ő repülni csak akkor tud, ha stenografál vagy gyorsvonaton ül, az ő két tudós lábán lassan jár és óvatosan. Ha tőle várnák a gyorsaság végtelen, izgató gyönyörét, várniok kellene, míg föltalálja a repülőgépet.

Hogy szeretik ezek a léha emberek a sikos területet! És milyen souverain biztonsággal tudnak rajta helyt állni! - A karzatról, az orgona árnyába megvonulva nézem a pestmegyei bált. Fölismertem azt a vörösszakállú, művésziesen bukdácsoló urat és azt a hosszú hajú, fekete szemű kisasszonyt, aki a jégen lehangosabban kaczagott. És elkáprázott a szemem annak a szinpompának láttára, melyet az időlopás és élvhajászat művészei összealkottak. Egy szinsymponia, egy hangtableau! Ugyanaz a tagolatlan bűgös, csakhogy hangosabban, csak-hogy még vidámabban. S midőn felhangzott a zene, ugyanaz a tündéri graciozítás, csakhogy még tündériesebben. A mint ez a fekete frakk egyik fehér ruhától a másikhoz lebegett, amint az egyik szépség a másik után bizalommal, jó kedvvel karjaiba simult, arra a tudatra ébredtem, hogy ezeké a frakkos művészeké a szebb jutalom és hogy ők ezt a jutalmat jobban érdemlik meg, mint én, számtalan tudománynak a tudója.

Nem vagyok hálátlan a tudományom iránt. Tudom, hogy ezeket a gondolatokat csak a betű-csömör egy muló stádiumában gondolom és nem felejttem azokat a fölemelő perczeket, melyeket magános éjszakákon, a foliánsok fölé hajolva átélveztem. De hol az a tudomány, mely az embert egész az önkivületig fölhevítené, hogy ujjongásba, mámoros kurjantásba lenne kénytelen kitörni, mint ezek a tánczoló bábuk? - Egy tudóson megesett, hogy rácsapva papyrusára, fölkurjantott: »Heuréka!« De ez is csak az ókorban volt, ezt is mint unikumot jegyezték be a történelem annaleseiben.

Nem, legyünk igazságosak! Minekünk jutott a súlyosabb feladat a kulturában, de övék a fontosabb, a szebb. Napsugárt, meleget, illuziókat teremteni ez élettelen, józan világba, az élet négy szűk falát színes képekkel tele festeni, tükrökkel megszázsorozni a szűkös időtartamot, ez az ő hivatásuk, ennek a hivatásnak élnek testestől-lelkestől, és mivel szebb a mű, melyet létrehoznak, megérdemlik, hogy pirosodjék a képük és hogy rózsák közt járjanak mind haláluk napjáig.

Én meg csak a sövény mellől fogom őket nézni, amint korcsolyáznak, tánczolnak, biczik-liznek, futtatnak, hajtanak, regattáznak és távgyalogolnak. Az én hivatásom, az én lelki dispositióm a foliánsokhoz lánczol. Érzem, hogy nincs bennem az az istenadta tehetség, mely szükséges ahhoz, hogy az ember mulasson és mulattasson. És ha lelkembe lopózik egy ilyen életteli kedves teremtés képe, amint ott láttam a jégen és a vigadó nagytermében hosszú hajjal, fekete szemekkel, kaczagón: magamra csukom majd a könyves szobám ajtaját és teljesen belé temetkezem a foliánsokba. Mert az én tudományomnak nincs meg az az égi adománya, hogy tudna boldogítani egy fiatal, ártatlan teremtést úgy, amint az üresfejűek művészete szórakoztatja, megkaczagtatja és boldoggá teszi azokat, akik fénykörébe jutnak.

Mea culpa.
- Bőjti elmélkedés. -

És a nagy könnyelműség idejére következék a lelki elernyedés, a magábaszállás ideje és érzi mindenki, hogy porból való és hamuvá lesz. - És az én lelkem is megalázkodva hull a porba és imádkozik az egek urához: egek ura, bocsásd meg nagy bűnömet, véghetetlen könnyelműségemet!

Mert adtál az embernek sok hosszú, kivilágított éjszakát, melyeken kimenekülhet a mindennapi élet zaklatásaiból, fölszabadulhat az önmagára való eszmélés nyögös hatása alól s belemerülhet a vidám hangok, a derült színek áradatába. Nyujtottál az embernek módot, hogy a rövid napok idejében meghosszabbíthassa életét s hihessen az illúziókban, melyeket önmagának teremtet. Én azonban az én lelkem kevélységében elmulasztottam mindent - a jó kedv, a muzsika idejében szürke szálakból hálót szőttem magam körül s nem éreztem mást, csak hogy hideg van, hogy az utcákat megüli a köd s hogy a gázlámpák nem tudnak világosságot terjeszteni.

Uram, istenem, ezt a könnyelműségemet csak te tudod megbocsátani, kinek könyörületessége határtalan. S talán hiábavaló már a bűnbánás is, talán te sem bocsátasz meg az embernek, aki nem él a föld javaival és megátalkodott szemeivel folyton a saját lelkébe tekintve, panaszkodik, hogy sötét, kietlen a világ.

Én mindenható istenem, érzem megtorló kezeden rettenetes súlyát a lelkemen. Csüggesztő, kietlen a mámorból való felocsudás órája, de csüggesztőbb, kietlenebb a lelki csömör egy elmulasztott bái éjszaka után. A szétfoszlott illúziók, a nem teljesült remények nyomasztó érzését enyhíti az illúzió, a remények emléke, a bágyadt lélekben visszhangoznak az elhangzott ritmusok, de nincs semmi, ami enyhítené a tudatot, hogy elszalasztottam az illúziókat, el az alkalmat, hogy remélhessek.

Istenem, a világ a legszebb színben pompázott, az emberekben rejlő minden vidámság mozgósítva volt, a világ összes szép leányai a legszebb ruháikat öltötték magukra, ha akarom, úgy tekinthetném, hogy egyenesen az én kedvemért, az én számomra és én mint valami bagoly, nyitott szemekkel elbujtam egy odvas fába. Vak voltam, istentelen voltam, hogy a tél kietlenében nem láttam a viruló kikeletet. A legszebb kikeletet, melyben az emberek virulnak virágokként, mely a legszebb színeket, a legritmikusabb zenét teremti. S istent és a világot káromolja, aki a tavasz elől az éjszaki sarkra menekül.

Töredelmes lélekkel magamba szálllok a magábaszállás idejében s akarok számot adni magamról. Mit tettem a magam, a mások örömére? - Keresem magamban az elmúlt idők visszhangját és nem találok semmit, se színt, se hangot. Nincs mit mondanom, nincs mire emlékeznem, azt az időt, mely élni adatott nekem, nem éltem át, a virágokat, mik számomra is teremtek, nem szakasztottam le. S most megcsömörlött a lelkem mámor nélkül, elfáradtam munka nélkül, képtelenség vagyok, tagadása önnönmagamnak, egy ember, aki öregszik, a nélkül, hogy élne.

*

Nyomtalan élet.

Lelkemre nehezedik jelentéktelenségem tudata.

Éjfél elmúlt, a kályhában elhamvadt a tűz, a szürke hamuból haldokolva piroslik elő a kevés parázs. Hül a szoba. Előttem teás csésze, kihült maradék teával, hamutartó, tele szivarhamuval, szivarvégekkel. A szivar, mely most a kezemben van, az is elaludt. A lámpa füstölög, le kell srófolni s szomorú, elhaló sárga fény küzködik a sűrűsödő árnyékkal.

Az én hamvazóm. Ilyen a farsangom is. S a lelkütem is olyan, mint a hült teamaradék, tele van hamuval, szivarvégekkel, a legsivárabb, a legszomorubb dolog a világon a szivar, mely betöltötte hivatását, midőn hamuvá válik.

S közelegnek az álmok. A meg nem álmodott álmok. S megcsendül lelkemben az a farsangi nóta, melyet nem hallottam - olyan kietlen, olyan hasogató érzést kelt az emlék, melynek nincs megfelelő valóság a multban. Látok báli termet zsibongó, tánczó párokkal és hiába keresem közöttük magamat. Látom a táncban a szerelem incselkedő, csábító szimbolumát, az ifjú karjára dülő virágos leányt s kérdelem magamtól: vajjon mi lett azokból a tánczokból, melyeket én tánczoltam volna?

S elgondolom, hogy szövődnek össze a tarka báli éjszakákon azok a színes szálak, melyek egy-egy férfiszívet egy leány szívéhez fűznek. S talán amig én itthon, most tétlenségben szivaroztam át az éjszakákat, a leány, akinek képe az én lelkembe hullott volna, egyre virraszt, kikeleti színpompájában és vár valakire... Vajjon mi lett abból a szerelemből, melyet én át nem éreztem?

Porba veled, hamut a fejedre! Gőgös, nevetséges csöpp ember. A kavargó zajos sokaságban nem látszik, hogy te nem vagy ott, azok a tánczok nem hiányoznak senkinek, csak néked, és az a leány is más valakinek a szeméből olvasta a vallomást és boldogul véle, mintha nem is léteznél. A nagy világra nézve közömbös, akár létezel, akár nem, mulasztásaid csak téged sujtanak, mindennek, amit mellőztél akadt gazdája, csak azok a szivarok maradnak meg, melyeket el nem szívtál.

Hát szivarozzál tovább.

*

Harangzúgás. A templomok tele bűnbánó angyalokkal, fekete kabátjaikban, világos prémjeikben olyan kedvesek. S látom fátyolos szép szemeikből, hogy az orgonaszóba belekaczag a primás hegedűje, belekurjant a klarinét és tánczolnak a cimbalom verői. Minek mennek templomba? Ők az igazak útját járták, fenéig ürítették a vidámság, a mámor kelyhét, melyet isten nyújtott nekik. Oly vidáman éltek, hogy biztosan a mennyországba jutnak.

Kaczagtató, vidám tréfa nekik a bőjt. Vidáman mennek a templomba, élvezettel szívják magukba annak áhítatos levegőjét, aztán ismét rózsaszínt öltenek és tánczolnak tovább. Az ő lelkük derűsége még derültebb a bőjti napokban, a bőjti mulatságokon kétszeres tüzzel járvák a szupécsárdást s ártatlan lelkük minden lelkesedésével diadalmasan töltik be hivatásukat: tetszenek.

S gyűjtik, mint a méhek a mézet, a nagy vagyont, melyből később táplálkozhatnak majd. Amikor az idő leányaik mellé szegődte majd őket a bálterem bársony padjára, vagy a nagymama csöndes, fekete karosszékebe, akkor kigyulad előttük az ifjúságuk és minden téli éjszaka nyomát egy-egy örömteli emlék jelzi. S fölcsendül lelkükben egy-egy duhaj kurjantás, egy-egy részeges bók s hozzászegődik annak a ferde nyakravalóju fiatal embernek képe is, akitől származik. S az a multba vesző mosoly, mely ilyenkor az ajkaira száll, azt kérdezi: vajjon mi lett belőle, hová lett, él-e még?

Ugyanakkor pedig egy köszvényes, kopasz ember ül majd az ő bagolyfészkében és konstatálja magában: se magadnak, se másnak nem okoztál soha örömet, nincs senki széles e világon, aki kérdezné: mi lett belőle, hová lett, él-e még?

*

Tavaszi verőfény a februári levegőben. Valami vágyó melegség jár át a szivemen. Olvad a jég, nemsokára Budán is megterem a kikeleti hóvirág. És kizöldülnek a fák és fölmelegedhetek én is. Az isten álmának, a tavasznak, sohasem tudtam ellentállani: ilyenkor engem is elfog bizonyos gondolatlan könnyelműség és sütkérezem a napon és mosolyogva nézek az emberek szemébe. Nemsokára fölengedek, leesik lelkemről a súly, az elmulasztott ifjúság tudata. Ekkorra megbocsátotta isten a vétkeimet, mert jóvá teszem. Az ő farsangját nem vettem meg sohasem.

Ez is virtus? - A februári verőfényre a medve is kibujik odujából.

*

Éjszaka. Valami sötét mellékutczában egyszerre élémbe villan két tompa sárga ablaktábla. Piszkos tüllfüggöny van eléjük vonva, azokon keresztül látok egy csomó leányt durva faasztalok előtt, amint ingeket, gallérokat vasalnak. Az árnyék ez, melyet a ragyogó farsangi kép vet. Éjjel-nappal vasalják az ingeket, melyeket a fiatal emberek átizzadnak. És - sajátos - ettől a látványtól valami ideges izgatottság vesz rajtam erőt, valami kiáltó türelmetlenség: el, el az árnyékból a világosságra, ki a fekete éjszakából a ragyogó, világos éjszakába! Csaljuk meg istent és a világot, tánczoljuk át a bőjtöt, daczára annak hogy nem tánczoltuk át a farsangot. Nem, nem megyek többé mellékutczába. Létezik, de ne létezzék számomra. A szem úgy van alkotva, hogy a világosságban lásson - ne menj a sötétbe!

Ragyogó, piros arczu, illatos ruhájú szép lányok, akarom hinni, hogy minden leány ilyen. Hogy egyiketeknek sincs más hivatása, mint ragyogni, mosolyogni, tetszeni, tánczolni. A világáradatból mindenki kiveszi magának azt a részt, melyet lát. Szines, mámoros, tarka, kaczagó világot akarok látni! Uram, bocsásd meg bűnömet, én is megbocsátom a tiédet. Hunyj szemet az én lelkem sötétsége előtt, én sem fogom észre venni a te világod fekete foltjait. Gyűjtögetem, gyűjtögetem az adatokat a te mindenható, osztatlan jóságodról, végtelen, igazságos voltodról. Odamegyek, ahol nem látom a te vétkeidet, ahol foly a pezsgő, bódul a muzsika és a sziv fékezhetetlen jókedve kitör egy mámoros, tagolatlan kurjantásba. Evoé, csak az bűnös, aki nem vétkezik, csak az bölcs, aki a napos oldalon jár.

Mea culpa, bocsásd meg a multakat én teremtőm, ki magad vagy a végtelen bölcsesség, mert mindig csak azokra tekintesz, akik fényben fürödnek.

Avar.

Egy koraérett tavaszi nap bele tévedt a márcziusi zimankóba. A háztetőkön szép fehér rétegben fekszik még a harmadnapos hó, de a verőfény ott mosolyog a sárga házfalakon, megcsillan a Duna fodros hullámain s ahogy a propellerek vidám kergetődzését látom, komolyan azt hiszem, hogy a fecskék visszatértek már. Levetem az unott, fekete téli kabátot, előkeresem könnyű, világos felöltömet, s mint aféle zöld poéta, titokban, hogy senki ne tudja, ne kaczagjon rajtam, átrándulok a budai hegyoldalra, meglesni a rügyek fakadását.

Szent varázslat, midőn a természet ébredez!

A természetet meg nem csalta ez a meggondolatlan verőfény. Feketén, pusztán meredtek a tiszta, kék levegőbe a fák ágai, dermedten, élettelenül hever alattuk a tavalyi sárgult lomb. Csak engem, meg a könnyelmű verebeket ejtette csalódásba ez a muló napsütés. Szívemben meleg világossággal járok az alaguton, s mint valami óriási teleszkopon keresztül, nézem a kerek villogó nyíláson át a napfényben ragyogó Krisztina-várost. És messziről hallatszik felém kősa, szürke verebek siketítő hangversenye, ahogy a pusztá ágakon ezrivel össze-verődtek és sütkérezve az első meleg sugarakban, kikopácsolják egyhangú éneküket, mely olyan, mintha zsákokból kavicsokat öntögetnének halomra.

A könnyelmű verebek! Egy óra alatt elfelejtették a tél viszontagságait és vigan vannak, mintha örökre terítve volna már az asztaluk. És én is valami vidám nótát dudolva járok a hepehupás utcán és üdvözlöm a kikeletet. A messziről felém bólogató, meztelen ágakra ráképelem a tavaszi gyenge, világoszöld lombot és a zöld lombhoz az alatta nyüzsgő vidám gyermeksereget. Üdvözlöm régi, kedves ismerősként a kis trafikos bódét, mely a szinkört körülvevő kert sarkában meghúzódik. Üdvözlöm a kert tekergőző utjait és a padokat, melyeken oly gyakran ültem. Minden a régiben van, csak új, kőalapos, vasrácsos kerítést építettek a régi düledező kőfal helyébe.

Az a jókedvű kuplé, melynek könnyelmű ritmusai az agyamban kóvályognak, abból a nagy, barna faalkotmányból származik. A szinkör ajtai csukva vannak, legfeljebb egerek czinczog-nak odabenn, de a mult nyár vidám zenéje kísért még a környéken. A kedves, tarka sokaság nemsokára ismét elárasztja majd a muzsa szellős nyári csarnokát. Jön Krecsányi is az ő verébhadával, azokkal a léha jó fiukkal és kaczagó, konfidens művésznőkkel, kiknek tavaly mindennapos vendégük voltam.

Oly szép volt ez a tavalyi nyár. Minden napja egy-egy illatos emlékem. A szinkör ronda udvarán zöld paprikát és cseresnyét ettem a szőke Timeával. A paprika fölégette szájunkat s szalasztottuk a kellékest vizért. Amig odajárt, lihegő ajkakkal egy pathétikus szerelmi verset rögtönöztem és a primadonna a koldusdiákból riposztzott. És újra virit minden rózsá, melyet neki vittem, melyet tőle kaptam, fölcsendül minden bohó frázis, melyekkel egy tréfás szerelmi idill komédiáját játszottuk hónapokon keresztül. És érzem ajkainak nyomát az enyémen, amint egyszer, holdvilágos éjszaka, előadás után a komikus áldóan fölénk terjesztett kezei alatt egy hosszú csókkal magamnak őt eljegyeztem. Komédia, tréfa, játék volt minden, el is felejtettük, soha sem is vettük komolyan, de áldom annak a szép leánynak az arany lelkületét, mely juttatott nekem abból a könnyű játékkedvből, melylyel a saját szívének titkos boruját oly édesen tudja magától elhazudni.

Hegynek fölfelé a döcögős uton. A krisztinavárosi templom harangja csak úgy jelzi az időt, mint tavaly. A gyümölcsáros vén asszonyok még mindig itt ülnek. Gyakori vevőjük voltam, vittem tőlük cseresnyét, barackot, szőlőt és csenevész rózsákat föl a második utcába, a plébánia háta mögött egy zöldkapus kis házikóba. Piros muskátlik az apró ablakokban s a sűrű

virágok közül vidám hangok repültek ki a szobából. Egy csengő, fiatal hang, hangolatlan zongora akkordjai által kísérve, dalolta felém a zengő isten hozott-at. És egyszer - amint eszembe jut, úgy meggyökeredzik a lábam, mint akkor, lelkem megdöbben és álmodozva simitom végig a homlokomat. A nap sugarasan tűz le a viruló vidékre, minden levél, minden virág szikrázik a fényben, amint az ablakból kihangzanak egy régi, régi elfeledett keringő ütemei. Valami csekélység ötlük a szemembe, egy katiczabogár, amint nekikoppan egy akác törzsének és erőtlenül hanyatlik le a földre. S ekkor úgy érzem, hogy ezt a helyzetet én már valamikor átéltem, réges-régen, akkor, a mikor még nem is éltem szakasztott ily módon, mint mostan. Szikrázott a napfény, virultak a fák, röpködött a katiczabogár és én állottam ez alatt a virágos ablak alatt és hallgattam annak a régi keringőnek szökdelő, egymást ölelő ütemeit.

Hallucináció, képzelgés az egész, de ehhez a keringőhöz mégis a leghamvasabb emlékek fűződnek. Valamikor régen egy hat esztendő kis fiu tette meg a messze utat bérczes Budára és egy várbeli kis házba nyitott be. Amint a falombos udvarra lépett, egy jóságos szép öreg asszony fogta az ölébe és úgy vitte be a lakásába.

- Stephanie, énekelj, vendéget hozok!

Egy suhanó, fürgé árnyék repült a zongora felé. És nyomban a csöngettyű-szavu lágy gyermekhang eldalolta ezt a keringőt. A Kék-Duna-keringőnek nevezték s amint kedves, kissé barokk ritmusa a kis fiu lelkébe hatolt, az egy széles kék folyót látott maga előtt, partján magas, ezüst ablaku fehér házssal. És az a szép nyolcz esztendő leányka, babonás, nagy kék szemével mosolyogva nézett reá, s midőn az utolsó futam is elhangzott, kaczagva lépett közelebb:

- Ugy-e, hogy szépen tudok énekelni?

Elmult vagy tizenkét esztendő, amíg erre a kérdésre felelni tudtam. De ez a keringődal ez alatt folyton zümmögött a lelkemben. Mint gyermek, oda ültem kis asztalomhoz s mintha zongora volna, eljátszottam rajta órákhoz. S most, midőn az a szép gyermekleány valahol messze országban hideg rög alatt nyugszik, ez a dallam föltámasztja halottaiból s látom őt a muskátli ablak mögött: ő játszotta, ő énekli a Duna-keringőt, az ő vidám üdvözlése int felém s én ismét kis gyermek vagyok és látom azt a szép kék vizet, meg azokat a ragyogó fehér házssorokat.

Tovább, tovább! A vasuti hidon keresztül a városmajorba. Köröskörül integetnek a hegyek. Ugy nézem őket újra, mint suhanczkoromban, amikor ezek a tömött, zöld lombok bűvösen vonzottak magukhoz. Oda akartam jutni abba a sűrűségbe, melyen keresztül szemem nem tudott hatolni és bolyongtam, bolyongtam napokon keresztül, keresve a fák között az erdőt. Mindenütt virágos emlékek. Ott a Svábhegy ormán fogott el az első névtelen epedés. Amott a Jánoshegy filagóriáján irtam első versemet. És átjárja lelkemet valami világos érzés, multam összes impressziói fölélednek bennem. Látom magamat zöld dobozzal a vállamra akasztva, amint botanizálva járom a vidéket. Lepkecsapóval egy kövér, vadvirágos réten, a hogy Cooper indiánhistoriái által vad *sioux*-szá változtatva, kegyetlenül mészárolom le a röpködő pillangókat. Szín, világosság, virág és öröm!... Ahogy a városmajor gesztenyesorja alatt megzörren lépteim alatt a tavalyi lomb, megállok. Körülöttem csend, némaság. A meleg nap-sugár mintha hirtelen elváltozott volna. Melegsége idegenen érint, mint még soha. És nézem a pusztá fákat és nem tudom elképzelni, hogy ezek újra ki fognak zöldülni. És nem tudom elképzelni, hogy én ugyanaz az ember vagyok, aki ezt a multat, mely átvonult most lelkemen, átélte volna. Hiszen az *én* életem egészen más! Jégburk borítja lelkemet, szárnyaszegetten közeleg felém minden pillanat és tartalom nélkül röpi ismét tova.

Gyermek-korom óta egyre úgy érzem, mintha előttem messze távolban lebegne az én boldogságom. Gyötrő érzésekkel, kinos vágyaktól eltelve, keserűség érzetével járom az utamat és nem fogok tán sohasem odaérni ahhoz a sűrű, tömött lombos erdőhöz, mely felé

töreksem. S im kihalt fák között, sárga avart taposva, kigyullad előttem ez a mult, mint ezüstös, nagy viz, vigan csobogva, megcsillanva napfényben, virágokat táplálva partjain.

Istenem, milyen boldog voltam! S milyen hálátlan voltam, hogy e boldogság mellett én a jövőben kerestem az üdvöt. Ha visszatérne ezután ez a derű, belekapaszkodnám nyughatatlan szárnyába s visszatartanám, vagy vitetném magamat általa! Timea, te czirpegő, kedves tücsök, ha eljössz újra, folytatjuk a tavalyi játékot! Hálásabb leszek, vidámabb leszek. Minden tréfádra, minden kaczagásodra tréfával, kaczagással fogok felelni és egyre figyelmeztetem majd magamat, hogy én most vidám vagyok, én most boldog vagyok. Nem fogom többé meglopni magamat, hogy csak akkor lássam virágaimat, mikor már elvirultak.

Hiába, hiába minden! Érzéketlenül járja az ember az életet. A teremtmő úgy teremtette, hogy a máát csak holnap élvezhesse. Minden érzésnek, minden örömnnek szüksége van a mult párákódere, hogy lelkünket sugarasan, melegen érintse. És hiába a görcsös ragaszkodás a pillanathoz, ez a pillanat üres, amig itt van. Gyötrő érzésekkel, kinos vágyaktól eltelve, keserűséggel kell járnom ezentul is utamat. A virágot el kell taposnom, a vidám kaczagásra nem felelhetek, csak ha minden elhervadt már és zörgő sárga avart taposunk, akkor járja át lelkünket a boldogság, az elmult, többé vissza nem térő derűs mult, melegítve bennünket és integetve nekünk:

Avar, avar minden! Az ember a multjában él! A boldogság semmi, amig el nem hervadt! Az élet bohó, tudatlan gyermekek botanizálása, herbárium a elszáradt virágoknak s mire kész a gyűjtemény s minden fonnyadt szálából egy-egy fényes sugár lövel feléd, akkorra magad is elszáradsz, földre hullsz, föld alá kerülsz és a te gyűjteményedet nem viheted magaddal!

Hegyek között.

Hic mortui vivant
Et muti loquuntur.

Szegény Normafa! A nagy költő halhatatlan mondása nem óvja meg az enyészettől. A mélység fölé meresztő hatalmas ágakat kikezdi a szű, tépdesi a vihar és sorra hullanak el a fűrésztől. A százados törzsnek már csak egyetlen görcsös hajtása van meg, az is korhad, roszkatag, s mintha szédülne, félénken huzódik vissza a meredek lejtőtől. S elközeleg az idő, mikor a Normafa csak fogalom, pusztá helynév lesz, mint a »Szép juhászné«, és azt a kegyeletes, zápormosta, szerelmesek által össze-vissza karczott pléhtáblát valami velőtlen, gyöngé akác törzsére fogják szögezni. A sváb-hegyről arra sétálók pedig mesélni fognak a gyermekeiknek: »Állt itt egyszer egy hatalmas fa, három férfi sem karolhatta át a derekát. A szegény vándor és a gazdag sétáló egyaránt hüvös árnyékot talált alatta, és akit elnyomott árnyában az álom, tündérmeséket álmodott. Aki éjfélkor, csillagos nyári éjszaka erre járt, láthatta, mint keringnek körülötte vidám tánczban a hegyek tündérei. Most kidőlt már a fa, de a kilátás nagyon szép.«

*

Mint a mágnes, úgy vonzzák a nagy hegytömegek az embereket magukhoz. Egészen fizikai, anyagi vonzás ez, mert a hegyek közé özönlenek azok is, akiknek a lelkük vak és a szívének siket. Akik a kalendáriumból tudják meg, hogy itt a nyár, és egyszerre, minden átmenet nélkül, kezdenek izzadni és levegő után kapkodni. Kifüstölt, dohos emberek, akik a kupében ujságot olvasnak és otthon ingujjra vetkőzve, vajás kenyeret esznek és sört isznak hozzá. Mintha a vaj és kenyér meg a sör nem teremne lent a síkságon is, egymásután szemfényvesztő gyorsasággal fehérlenek ki a sűrű zöldből az új nyaralók, és a fogaskerekű vasut liheg és zakatol, alig képes elég gyorsan fordulóit megtenni.

Minden este, napi munka után, céltalan bolyongásra adom magamat. Olyan sajátos, jól eső érzés az emberek között megtartani lelki incognitomat, és a legközömbösebb arczkifejezéssel átengedni magamat csapongó álmaimnak. Egy női ruha puha suhogása, egy harangvirágos kalap vagy egy gyereknek éktelen kurjantása elvarázsol messze innen, s midőn föl-eszmélek, ott találok magamat a Normafa tövében. - Mélységes, imádságos csönd borong a tájon, valami édes, szelid melancholia, mely elragad minden fűszálra, minden falevélre. - A Normafa kalandos, görcsös sudarával rejtélyesen mered reám, mintha az egész táj fölött valami némitó, merev varázs lebegne, mely csak éjszaka oldódik fel. A város falai ide fehér- lenek sűrű össze-visszaságban, csak a bazilika kupolája villan ki a fölismerhetetlen tömegből, magasan, méltóságosan, és a leáldozó nap fényében kigyullad rajta egy aranyos pont, a keresztje.

És itt lábam alatt ez a bársonyos lejtő, mely leérve a mélybe, felkuszik ismét a hegy oldalára. Elöttem a hullámos, lombos hegydombok és rajtok túl széles színes veteményes táblák, közöttük finom fehér vonalak és ezeken alig láthatóan mozog néhány katicza-bogár - vagy piros kendős sváb parasztleány! S e csöndes, zöld természet fölött kifeszül az aczélos égbolt, tisztán, derűlten, kéken és a zöld hegyláncz hullámos körvonalai behasogatnak ebbe a kék végtelenségbe, hogy szinte párázik tőle a levegő. S én állok a lejtő szélén és mélységesen érzem azt a vágyat, mely Ikarust a felhők közé röpdülni készítette, és repülnék én is szilaján, esztelenül a nap felé, ha tudnám is, hogy szárnyaim széjjelolvadnak hevétől, és én lehullok, elveszek a szédületes mélységben. - Csak volna szárnyam, mely szétolvadhatna!...

- Mondhatom önöknek, uraim, nem szükséges az Alpesek közé menni. A mi vidékünk itt nagyon csinos, és ha a Sváb-hegy történetesen Svájcban volna, meg vagyok győződve róla, hogy sokkal többen látogatnák, mint mostan. Csinos, valóban, nagyon kellemes.

Fagyos szentek! - Egy szép fiatal asszony közeleg felém, három nyitottbolt-arczu úr társágában. Szép az arcza, kellemes a hangja, és mégis, mintha az eleven, halhatatlan próza közberikoltott volna egy isteni költemény közé. Egész lelkesedési rohamai vannak, de olyan nyugodtan tekint kísézőire, olyan szeretetreméltó jouros hanglejtéssel ejti ki a szavait, mintha... Valóban úrias, világdáma, érti, hogyan kell a vendégeit mulattatni.

De hol is láttam már ezt a hölgyet?... Ez a mérsékelt elragadtatás és ez a nyárias, elegáns vörös selyemderék, ez a hidegzuhanyos hatása a beszédének olyan kínos ismerősen érint... Eh, ismerem nagyon jól, az Andrássy-uton lakik káprázatos, izléstelen szalonokban, és tuczatjával látom télen a jégen és nyáron a - Sváb-hegyen.

Az a kék vonal pedig, melyben a hegyhullám a láthatárt szeli, egyre lágyabb, egyre sötétebb lesz. És rajta túl egy mérhetetlen, vakító fehér tükör terül el, világosan, tisztán látom, hogy az egy gyönyörűséges nagy tó, közepén egy zöld szigettel. Ezen a tündéri tavon csónakáztam egyszer egy balzsamos, olasz éjjelen, köröskörül felém intettek sűrű zöld olajerdők árnyai, és itt csináltam első költeményemet. Azóta ez a látomány mélyen a lelkemben él, és ha a Normafa lombján átsuhan az esti szellő, a láthatárról felém köszönt a Lago Maggiore mélységes kék szeme. És kék szeme volt annak a szőke leánynak is, aki a kert verandájáról a csónakomba vetett egy nyiló nagy piros rózsát és csengő-zengő hangon kívánt jóéjszakát.

*

Istenemre, *ezt* a piros derekat már láttam valahol. Egy izzó juliusi napon volt, a Rigi Kulmon. Ezen a hatalmas csonka kúpon, melynek csodájára jár az egész világ, valóságos modern Walpurgis-ünnepség zsibongott. Tengernyi népségtől hemzsegett a hepe-hupás plateau, ki színházi látszóval, ki messzelátóval nézegette a mérhetetlen nyílt láthatárt. A legmagasabb pontjára pedig valami vállalkozó svájci egy kis filagóriát állított, és mindenki csak úgy tolongott feléje, hogy még hét lábnyival magasabbról tekinthessen le. Köröskörül a felső Svájc összes tavai látszanak, kéken, zölden, feketén, tükrükről fölphosphorescál a reggeli pára s mint finom fátyol borul a termékeny síkságra. Egy páratlan, szemkápráztató látvány, melyben föltárul a természet összes finomsága, gyöngédsége, egy idill, mely megtanítja az embert a madarak nyelvére, s ez a mélység olyan csalogató, olyan közel, olyan puha, hogy szeretné magát átvetni a durva fakorláton és lerepülni a zug-i tó gyöngyöző zöld vizébe. Dél felé pedig a teremtés fönséges remetéi, komor, rideg, fehér sorrendben, csillogó ezüstös sziklalapjaikkal átragyognak a finom báránylehőkön. Egy végtelen sora a szédületes csúcsoknak, egy megkövesedett misztérium, mely előtt az ember áhitattal veszi le a kalapját. Akinek szakadás van a lelkében, az temetkezzék el e rideg, szakgatott óriások hasadékaiban vagy vergődjék föl a legridegebb csúcsra és vessen egy pillantást a mindenségbe. A fölséges, káprázatos látványtól meggyógyul a lelke vagy üdvözülten szédül le havasi sirjába. Manfréd, a mióta láttam a Jungfraut és fogalmam van arról a kétségbeesett gyönyörről, mely az embert a magasba ösztökéli, megértettem a lelket és ismerem bűnödöt is!

- Valóban nem értem, hogy a legtöbb ember milyen közönyös tud maradni az ily fönséges látványnál. Az angolok hidegek maradnak s a francziák könnyedén csak azt mondják: »Bien joli!« Ah, az érzék a természet szépségei iránt csak a legműveltebb lelkek tulajdona. - Kérem, tessék hozzányulni!

A vörös derék. Sárga kalappal, okos, udvarias tekintettel és azzal a kimagyarázhatatlan lelketlen szeretetreméltósággal nyújtogatja a körülötte álló társaságnak egy kis kosárból a sonkás zsemléket. És nem tud eleget csicseregni, dissertálni és a kezében levő Baedekerből

magyarázatni: ez a Jungfrau, ez az Eiger, a Mönch, a Finsteraarhorn stb., s az egész társaság beleharapva a sonkás zsömlébe, mély áhitattal tekint a ködbe boruló óriások felé.

A hátam mögött pedig valaki kaczagott. Megfordultam, nem volt ott senki. Pedig tisztán hallottam, hogy valaki kaczag.

*

Fönséges havas világ! A te jégpánczéjaid és iszonyatos szakadásaid meg nem védelmeznek többé a vörös derék ellen. Ma még a Rigi-vasút kupéjában száll kényelmesen a magasba, ahonnan alumínium-látcsóval profanizálja misztikus szépségedet, holnap ugyancsak kényelmes ülőhelyzetben viteti magát a legszédítőbb mélységeken keresztül a legfélelmetesebb csúcsig föl. A technika, az egész emberi tudás szolgálatába szegődik ennek az utazó fenkölt-lelkű hölgynek és épít neki kényelmes, biztos utat még a *Jungfrau* csúcsára is. Ezt a megközelíthetetlen havasi tömeget átfurják, mint a szú a korhadó fatörzset és hiába zúdítja a mélységbe lavináit, hiába dühöng szakadékaiban a rejtelmes szélvihar, ez a piros derék fölér a csúcsra, kiveszi gukkerjét és sonkás zsömléit és az ő fölényes, okos szemeivel végigtekint az egész láthatáron. Manfréd és ti többiek, kiket a lét rejtélye e zord magány iszonyai közé kergetett, ezentul itt is - a süvítő jeges havasi szélnél is fagyosabban - arcotokba csap a próza, s aminek kifejezésére hiába keres vonagló lelketek szót és hangot, arra ez a szép, sima úri hölgy lekötelező, lelkes mosolylyal rámondja: »Nagyon szép, elragadó!«

Őszi nóta.

Hiába gunyolják a szegény poetákat, akik újra meg újra fölfedezik, hogy a lombhervasztó ősz és az enyészet között feltűnő hasonlatosság van. Amint lábai alatt megzörren az erdő mind sűrűsödő avarja, meg van billentve a húr, amelyen az őszi dalokat szokták kiverni. Ezek az új dalok, melyek mindig a régiek maradnak, nevetségesek, üresek, unalmasak, de az a sajátságos kétes érzés, mely kezébe szorítja a szegény poetának a tollat, egyike a legszebbeknek, a legintenzívebbeknek, melyek emberi lelket megindítanak.

Hiábavaló a gúny, de meg igazságtalan is. Az ősszel az emberek sokasága mostohán bánik. Hallani nem akarnak róla, de a szemébe sem tekint senki. - A tavaszi nótákat, ha csak valamiképen összezsengenek a rímek, mindenki eltűri, pedig az is tudvalevő dolog, hogy a tavasz meg a szerelem együvé való. De a tavasz megvesztegeti az embereket. Amikor beköszönt, a legprózaibb ember is észreveszi. Ha egyeben nem, akkor a faszükséglet apadásán. A legpoétikusabb emberek már bizonyos optimizmussal cserélik föl a nehéz téli bundát a könnyű felöltővel. S valóságosan öröndetes látvány a falakon vígan tovatánczoló napsugár, a járdára éles körvonalakkal lerajzolódó árnyékok, melyek karcsu, egyenes alakokról vetődnek le. És derűs, virágos perspektívát nyit egy hosszú nyárra, mely elszólit bennünket a dohos irodáktól, a bálteremtől, színháztól, politikától és litteraturától. Bizonyos türelmes jókedvvel olvassuk a felburjánzó tavaszi verseket, lévén azok az utolsó versek, melyeket ebben a saisonban egyáltalán olvasunk.

Milyen mogorva ezzel szemben az ősz! Az egy unalmas moralista, az ő unalmas Memento mori-jával. Véget vet a nyaralásnak és téli életre kényszerít bennünket a tél mulatságai nélkül. Náthát okoz, rossz kedvet szül. Hideg, nedves, beteges. Aztán nincs határozott karaktere. Az egyik fele elkorcsosult nyár, a másik fele rosszul sikerült tél. Nem tudni, mikor van vége és nem tudni különösen, mikor kezdődik. Késő októberig járnak a leányok világos nyári ruhákban, szalmakalappal, a férfiak pedig sárgaczipőben, színes kalapokkal, mivel mindegyik a többit lesi: vajjon viselnek-e már felsőkabátot és czilindert? - Végre is a varróleányok meg a munkaszünetes írások, akik nem győzik bevárni az általános toiletteváltozást, nyitják meg a saiont és követik őket a bárók és a grófkisasszonyok.

Nem ismerik az emberek az őszet. A férj csak arról ismer rá, hogy a szolgál már délután fél hatkor gyújtja meg a dolgozólámpát, a feleség meg arról, hogy barackot meg paradicsomot kell befőzni. Hogy a kapu alatt kihalt a fecskefészek, hogy odafönt a levegőben szervezkednek a csapatok hosszú, veszedelmes vándorútra, hogy a virágágyak kopárak, az erdei fákon teljesen kifejlődött az új évgyűrű s lassan, sárgultan peregnék le a levelek: azt csak azokból az unalmas, rossz őszi poémákból tudják. S mivel ezek a poémák olyan elcsépeelt dolgokról beszélnek, nem is hisznek nekik.

Lapozzák olvasatlanul át ezeket a leveleket, de ezt a régi nótát el kell zengenem. Ott jártam az erdőben és felfödöztem, hogy ősz van. Sárga, az örökkévaló ősz, mely a halálra emlékeztet. Ott hagyták önök az erdőt, mihelyt a vasuti saionjegyek érvényessége lejárt, ott hagyták a nyílt, szabad természetet, mihelyest az első hideg eső lepergett a nádas házfödelekre. Haza jöttek és a befőttes-üvegekben látták viszont a gyümölcsöt, melynek súlya alatt a fák ágai hajladoztak, hogy kellett azokat támasztani, nehogy letörjenek. Én istenem, ott jártam az önök nyári lakásuk kertjében és láttam a fákat gyümölcsstelenül, meztelenül, mint a kifosztott utast, s szivembe vágott az az irónia, hogy a gazdájuk még ott hagyta alattuk a támasztó karókat.

Nincs önökben háladatosság. Ott maradnak, mint a hernyók, míg egy zöld levél van a fán, aztán elhagyják. Nincs önökben érdeklődés isten csodái iránt. Életüknek harmadrészét a szabadban töltik, erdők árnyékában és meghalnak a nélkül, hogy látták volna: milyen az erdő

őszszel? - Átérezték az élet összes érzéseit a fogzástól a csúzig, a szerető csókjától az unoka csókjáig, az örömet, a bánatot, melyet emberek okoznak s amit a sors önökre mér. Az élet és a színpad összes valódi és hazug érzelmei mind eltöltötték már a sziveiket, csak azt az egyet nem tudják: milyen az, ha az ember ok nélkül szomorú...

Abban a sárguló erdőben honol ez az érzemény. Nevezzék melancholiának, nevezzék hipo-chondriának, de ez a legmélységesebb érzés és megneemesíti a lelket, melyen általfár. Soha csicseregő madársereg nem mond a szívnak annyit, mint ez a szomorú némaság. És a leg-bujább tájrészlet nem ragadja úgy meg az embert, mint mikor lombtalan, didergő ágak között akadály nélkül átsüthet a nap, és a földön elterülve, legyőzötten, élettelenül találja a sűrű lombot, melyen sugarai eddig megtörtek. Aki soha életében nem filozofált, itt aforizmákban gondolkodik. A mulandóság rá van írva az avar minden levelére és a pesszimista erdőben az ember is pesszimistává lesz.

Lépteim alatt suhog az avar, mint a selyem ruha. Itt taposom a holt, sárga leveleket, melyek hűvös árnyékot nyújtottak, míg fönt a fejem fölött lebegtek. Az emberek mindig így tesznek. De az erdő némaságából nem olvasok ki semmiféle vádat. Souverain türelmetességgel viseli szerencsétlenségét, s ha újra itt lesz az ideje, ismét árnyékot borít majd a körötte bolygó hálátlan emberekre. Mert végtelenül nemes, fönséges az ilyen kihalt erdő, és elhalása olyan szép, annyi szín és annyi árnyalat van benne, akár a legpompásabb déli vegetációban. Csak a nyugtalanság, a szenvedély hiányzik belőle. Mintha leszámolt volna a földi élettel, mintha tisztában volna a lét rejtélyével, pusztá ágait nyugodtan mereszti a levegőbe s méltósággal viseli balsorsát szemben a hivalgó fenyőerdővel, mely lelketlenül, mint a jóllakott ember az inségesek között, őrzi meg unalmasan örökös zöld túlombját az általános pusztulás közepette.

Türelmesen szenvedő ősz - amilyen banálisnak tartanak, oly nagy vagy. Uj vagy, mint minden a földön, amit mellőznek, bár századokon keresztül folyton ismétlődjék. Nem keres föl senki magányodban, csak néhány kóborló festő, akik el-el akarják lesni a te halotti pompádat, és én, aki át akarom érezni a pusztulás gyönyörét. Még melegen süt le a nap, de belül fázom. Ez a hidegség megborzosgatja a lelkeket és fölkaparja bennem a könnyelműen elaltatott kétséget. Beleszülettem egy idegen világba, akaratom nélkül, s ki fogok mulni belőle, miután megismerem, akaratomnak ellenére. Kegyetlen vaskényszerűség uralkodik fölöttem és az egész világ fölött s nincs bennem annyi erő, hogy le tudjak mondani magamról, mint ez az erdő, méltóságosan, de villámlás és mennydörgés nélkül.

Egy régi nóta zümmög a fejemben. Hangtalan ritmusai gyakran járták át a lelkeket, ismerem, mióta élek. És ismeri minden ember, akinek valaha fájt valamije. Egy őszi nóta ez, mely megfogamzott az első emberpárban, a szerelmi dallal együtt. Beszélünk róla, mint valami régi, ismeretes, köztudomású dologról. És mégis ha rá gondolok, annyira megfoghatatlan, annyira *új* előttem ez a dal, hogy megdobban tőle a szívem s szeretném kikiáltani, elmondani minden embernek, hadd tudja ő is: mindennek vége van, én is meg fogok halni!

Hiába pusztult el egymásután annyi generáció, hiába látom ősz hajakkal a sir felé vánszorogni azokat, a kik térdeiken ringattak, az *én* elmulásom új valami, a legnagyobb kegyetlenség, melyet a kegyetlen természet rendje valaha elkövetett s ez az én hallatlan, rendkívüli sorsom megérdemli, hogy rithmusba, rímekbe foglaljam azt a régi, régi nótát, melyet *én* fődöttem föl: Sárgul az erdő, az én világomnak is vége lesz!

VALLOMÁSOK.

Vallomás.

Ó nagyságos asszonyom - ha tudná! Ha képzelné! Úgy-e bár, nem tudja és nem is képzelel, mit éreztem, midőn ismét ott ültem az önök verandáján! Emlékszik-e egyáltalán, hogy valamikor ott laktak a városligeti fasor egy villájában, messze a Nagy János-utcza felé nyúló kerttel s hogy annak a villának volt egy svájcziasan faragott verandája s ezen a verandán minden délután háromtól négy óráig ott ültem én, ön, a kis öcscse és a kis huga? Emlékszik-e egyáltalán énreám? Csodálatos, olyan nagy dolog volt ez az én életemben, az önében még csak annyi sem, mint egy esős időben tönkrement csipkeszegély battiste-ruhája alján.

Ó asszonyom - ez a csipkeszegély! Vajjon mi lett belőle? Arra sem emlékezik? A kedves, fehér csipkeszegély makranczoskodott s valamiképpen felhajlott s látni engedett egy parányi sávot az ön harisnyájából. Ön ujságot olvasott s nem látta azt a tűzbe boruló két tizenhatéves szemet, mely félénken és mégis vakmerően odatapadt a harisnyatöredékre, de talán érezte e pillantás hevét vagy a szemérmes leányok telepatiójával megsejtette és keze egy mozdulatával pirulva simította ismét le azt a csipkeszegélyt. Aztán nyugodtan tovább olvasta az ujságot, én pedig megrendültem egész valómban, mint a tetten kapott tolvaj, és dadogva, szórakozottan magyaráztam tovább kis öcscsének, kis hugának a subjonctif használatát.

Ó asszonyom, akkoriban ön sokszor dicsérte az én francia grammatikai tudományomat. Csodálkozott rajta, hogy ilyen fiatal koromban hogy tehettem szert akkora ismeretre. Mert önnek természetes volt, hogy az én lelkemet teljesen a grammatika és egyéb iskolai tantárgy tölti be. Mert ön teljes három esztendővel idősebb volt, mint én s annyira gyereknek, még pedig szolgagyereknek nézett, hogy nem röstelte az én jelenlétemben derekát befűzni. Én istenem, egy kopott ruhás, lyukasczipős gyerekmber az első, reménytelen szerelem kínjával a lelkében - milyen képmutató! Egy arcizmom sem rándult meg soha, egy sóhajtás nem szabadult ki belőlem, kétségbeesetten, szemlehungyva vettem magam a korrepetálás örvényébe, és közömbös arcczal, mélyen lealázott lélekkel vettem át az ön fehér kezéből a fehér borítékot, melybe az én tíz forintnyi havi bérem volt takarva.

Legyen ön áldva, hogy tüneményes, üde ifjúságával boldogtalanná tett két esztendőre. Hogy első szerelmem nem léha játék, nem éretlen gyermekszerelem, hanem valóságos szívsvorvasztó, életedző, boldogtalan szerelem volt. Köszönöm önnek, asszonyom, hogy olyan fensőségesnek érezte magát velem szemben, mint nagyvilági hölgy a szegény korrepetitor-ral, mint tizenkilencz esztendő eladó leány a zöld gimnazistával szemben. A tisztalátást, a lemondást és passiv ellenállást az élet játszi ostorcsapásai ellen öntől tanultam meg. Átláttam rögtön, hogy három esztendővel későbbben születni mint ön, a leggyógyíthatatlanabb szerencsétlenség, amely embert érhet, hogy vihetem annyira, mint az élet legnagyobb hőroszai, hogy kivivhatom magamnak Dárius kincsét és Shakespeare halhatatlanságát, de nincs az az örökkévalóság, melyből azt a három esztendőt pótolni lehetne.

Szépséges asszonyom, a vakáció beállott, az ön kis öcscse megbukott s engem elbocsátottak. Nagyon barátságosak voltak hozzám, és ön, éppen elmenőfélben, oda nyújtotta nekem keztyüs jobbát és férfias erővel szorította meg az enyémet. Én úgy mentem el, ahogy az elbocsátott házitanítók elmenni szoktak, akadt más kondiczióm is, le is tettem jelesen az érettségit, ön pedig - eltűnt, örökre, soha sem láttam azóta, nem is fogom többé látni.

Az a kézszorítás most is benne rejlik a tenyeremben. A régi verandán ülve, szép asszony kezét csókolva, itt érzem, hogy lüktet a véremben, elsimul a tenyeremen a bőr alatt, mint valami lepréscelt rózsaszírom a könyv két lapja között. Azóta nagyon, de nagyon kijózanodtam. Járok mindennap a borbélyhoz, unott arcczal rovom végig a boulevardokat, minden mélyebb

impresszió nélkül udvarlok leányoknak, asszonyoknak s azt sem mondhatom, hogy ez az unalmas, száraz külső titkos sebeket takar. El tudom gondolni egész hideg vérrel, hogy ön egy esztendővel azután a kézszorítás után férjhez ment valami bácskai földbirtokoshoz, s mint hallom, van már egy tiz esztendő fia, akinek szintén korrepetitora van. Azt is hallom, hogy ön a környék legszebb és leggömbölyűbb asszonya, hogy a férje egy csöppet sem féltékeny önre, éppen gömbölyűségénél és az ezzel járó lustaságánál fogva. - Lehet, hogy a fővárosba jövet, gyakran találkoztam önnel az utcán, talán ugyanazon a lóvonaton mentünk, talán át is engedtem önnek a helyemet és nem ismertem meg. Mert tisztán emlékszem az ön karcsu ifjúságára, az ön nedves, fekete tekintetére, kedves gömbölyű állára, látom az ön kicsi, szoborszerű kebleit a lányias keskeny fűző alatt emelkedni, de az ön gömbölyű menyecske-szépsége hidegen hagyna, ha tudnám is, hogy önnel állok szemben.

Mikor azonban a régi verandán ültem s velem szemben egy fekete szemű, eleven, karcsu asszony a kerti széken, amikor hallottam az ő kacagását és láttam azt (ami magába véve természetes is), hogy engem egészen férfi-számba vesz, akkor fájó elkeseredéssel gondoltam önre és átkoztam azt a kishirdetést, melynek révén én az önök tisztelt házánál a korrepetitori állást elnyertem. A legvéresebb igazságtalanságnak véltem, hogy nyomoruságos három esztendő különbség bennünket örökre elválaszthatott, mert éreztem és érzem most is, hogy mi tulajdonképpen egymásnak születtünk és csak a gondviselésnek egy végzetes tollhibája következtében tévesztettük el egymást. Én istenem, ha elgondolom, hogy ez a most velem szemben ülő asszony öt esztendővel idősebb nálam és nekem mégis mennyi fölényem van vele szemben, mennyivel idősebbnek érzem magamat nála, akkor kedvem volna átkozni azt a természeti ostobaságot, hogy tizenkilencz esztendő körül három év különbség sokkal több mint harmincz esztendő körül.

Asszonyom, ha ennyire mentem vallomásaimmal, engedje, hogy teljesen meggyónjak. Vétkeztem ön ellen - vagy legalább kedves férje ellen. Az én grammatikai ifjúságom azon a verandán újra kinyílt, de már férfi-szívben. Megragadtam szép háziasszonyom kezét és csókoltam szenvedéllyel és rebegtem kétségbeesett, dadogó szavakat szerelemről, boldogságról és boldogtalanságról, átengedve magamat annak az örült halluczinációnak, hogy ön az, kinek a kezét csókolom s kinek szenvedélyes szavaim szólanak. Az a szép asszony hangosan fölkacagott és azt indítványozta, hogy ne bolondozzam.

- Asszonyom, válaszoltam neki, nem bolondozom, csak bolondulok. Amit most önnek mondtam, nem önnek szólt, hanem egy fiatal leánynak, aki tizenöt esztendővel ezelőtt ezen a helyen ült.

Vajjon, ha ön valóságban itt ült volna velem a verandán, ha hallotta volna szerelmem vallomását, kacagott volna-e? Vajjon, ha ön valóságban itt ült volna velem a verandán, elmondtam volna-e önnek, amit tréfa színében elmondtam?

Ó nem, nem hiszem! Mert ön meggömbölyödött azóta, meglustult érzékei nem fogékonyak az ilyen izgalmak iránt és én nem ismertem volna fel önben az én szerelmem tárgyát. A férje boldog, asszonyom, mert boldog tanuja volt formái örvendetes gyarapodásának, és boldog és szerelmes volnék én is, ha az én karjaimban hizott volna meg. De átmenet nélkül a mult ideális karcsuságából egy gömbölyű valóra ébredni - megbocsát, asszonyom, - ez kész kiábrándulás!

*

Egy kicsi, harmadrendű vendéglő sarokasztalán hajtom a tenyerembe fejemet s nézem, nézem a zuhogó záport, mely ide bekergetett. A ragyogó, kacagó verandai délutánra ily záporos, náthás korcsmai este. C'est la vie. Elgondolom, hogy milyen különös, rejtelmes folyamat dolgozott világ kezdetétől fogva a tizenkilencedik század utolsó előtti tizedéig azon, hogy én

az önök becses családjokban egy korrepetitori állást elnyerhessek. Szükséges volt hozzá, hogy Ádámtól kezdve az ön ősei úgy házasodjanak, ahogy házasodtak, hogy a keresztes háborúk idejében élt egyik őse éppen azt a leányt vegye feleségül, akit éppen elvett, hogy a tizenkilencedik század vége felé élhessen az ön öccse, akinek éppen akkor tanítóra volt szüksége. S elgondolom, hogy ebben a világhistóriai folyamatban milyen könnyen eshetett volna meg, hogy ön, tisztelt asszonyom, három esztendővel később születik mint én, és akkor talán nem ülnék itt záporos, méla kedvvel a nyomorult korcsmában, hanem valahol egy barátságos szobában, melyet otthonnak neveznék és mellettem ön és az ön gyermekei, a *mi* gyermekeink és - és, én istenem, elvállalja-e a felelősséget azért, hogy azok a gyermekek, akik akkor éltek volna, nem fogják soha meglátni a napvilágot?

Dulcinea.

A szertartásnak vége volt. Vőlegény, menyasszony mint férj és feleség boldogan mosolyogva fogadták a gratulációkat. Midőn a hintó megindult velük, a hátam mögött egy pár kedves bakfis nevetett. Éreztem, hogy rajtam nevetnek. És akkor én hazamentem az én rideg, rendetlen cigány-tanyámra és remény-vesztetten, megsemmisülten borultam le.

- Nem fogom őt sohasem viszontlátni.

Miért e csüggedés?

Nem tudom, de babonás vagyok. Hiszek abban, ami eszembe jut. Nem látom át, hogy azért, mert egy jó barátom megházasodott s egy pár kedves bakfis a hátam mögött nevetett, miért nem láthatnám viszont őt, úrnőjét az én életemnek, gyullasztó lángját az én lelkesedésemnek, akinek nevében és akinek dicsőségére viaskodom óriásokkal és hétfejű sárkányokkal, Dulcineát, a világ legszebb leányát? De azért tudom, hogy mindennek vége, minden megváltozott.

Az én rozoga vértzetemben, rozsdás fringiámmal még mindig olyan vagyok, amilyen voltam, s körülöttem a világ is olyan, amilyen volt! Ó de egy pár kedves bakfis nevetett a hátam mögött. És én most tudom, hogy hórihorgas alakommal nevetséges vagyok, hogy hősteteimen mulatnak az emberek, hogy nem a varázslók csináltak szélalmokat az óriásokból, hanem az én örültségem nézte óriásoknak a szélalmokat. Azok az idők, melyekről annyi hóbotos könyvet olvastam, elmúltak már, vagy tán sohasem voltak. A férfi szive-hölgye nem kíván kegyetlen fegyverpróbákat, oda kell állanunk az oltárhoz és a pap összead mindenkit, aki elébe áll s akinek írásai rendben vannak.

Nem fogom őt sohasem viszontlátni.

Csodálatosan kijózanodtam. Visszatértem második lovagi kirándulásomról a falusi dülöngő viskómba s tudom, hogy harmadszorra már nem fogok kivonulni. Nincs miért. Kigyógyultam hóbotomból. Még át kell esnem egy kis emésztő lázon, aztán osztogathatom józan tanácsaimat, örült hóbotom bölcs tanulságait. Fiatal emberek, férfiak, ne küzdjete szélalmokkal s ne olvassatok könyvet, csak a *Pester Lloyd* esti lapját. Minden, ami van, reális, s amit zsebre nem vághattok s amit meg nem ehettek, az nem létezik. Ha szerelem kell, szeressetek bele lehetőleg egy szép leányba, ha gazdag annál jobb - s iparkodjatok advance-álni a hivatalban, hogy a leány papája jó partienak tartson. Mindenképen azonban csak olyan leánynyal váltsatok jegyet, aki született, tényleg létezik s gondos anyja lehessen majdan gyermekeiknek.

És ha azután bölcs beszédem végén meghalok, a borbély meg a baccalaureus szomorúan mondja el fölöttem az epitaphiumot: »Szegény ember, kár hogy annyi szép tulajdonsága mellett életével kell megfizetnie olyan tanulságot, melyet minden veréb minden ágon csiripel.«

És Dulcinea!

Te szép, te jó, te fényes istenremekje, aki elraboltad éjszakáim álmát és álommá változtattad a világos nappal valóságát, te serkentője minden nemes törekvéseimnek, végczélja fáradságos bolyongásaimnak, te sem létezel! Az a lélek, amely imád, az teremtetted meg téged, nem létezel másutt, csak abban a hagymázás agyban, mely folyton reád gondol. Átbolyongtam a világot, hogy reád leljek s ime kitűnik, hogy sehol a világon nem vagy, csak én bennem. A te sugaras, emberfeletti szépséged nem az istenek remekje, hanem egy örült, nevetséges ember képzeletbeli szüleménye.

Nem fogom soha viszontlátni, mert sohasem láttam.

Pedig egészen mostanig azt hittem, hogy láttam.

Egy késő novemberi este az Andrássy-uton járt előttem, egészen egyedül. Karcsu, magas alakja volt, fekete, elegáns toilette-ben. A fekete toilette-en kívül nem láttam rajta egyebet, csak a nyaka csigáját, melyen egy világító, szőke hajfodor lebegett. De ehhez a kis világos részlethez hozzáképzelttem az egész ragyogó ensemble-t. A szemembe fújó szél egyes parfum-foszlányokat hozott felém: mille flowers volt. Illatozik, mint a virág! Képzelttem egy hamvas ovális madonnaarcot, finom metszésű orral, üde, piros ajakkal. A homloka márványból való, íves, fekete szemöldökökkel, melyek alól fekete, mély szemek, félig szenvedően, félig szenvedélyesen tekintenek elő. Még egy parányi barna foltot is láttam a kerek, kicsi áll tövében s hallottam a csengő szoprán hangot is, melyen beszélni szokott. Ilyen ő, ilyennek kell lennie, ehhez a nyakcsigához csak egy ilyen arc illik, mely körül valami titokzatos színes köd lebeg, az emberfölötti szépség párolgása.

Valami hajtott előre, hogy ott nyomban boruljak térdre előtte s kérjem: ékesítsen föl színeivel, hadd szerezzek neki dicsőséget. De a józanság, mely most visszatért hozzám, akkor végsőt lobbant és vissza tartott: ne tégy bolondokat! Ki tudja, milyen az arcza valóságban? Talán pisze orrú, vizes szemű, fekete száju? Talán rekedt, talán ki van pirosítva, talán elég, ha tárczádat ajánlod föl, hiszen éjszaka egyedül bolyong az Andrássy-uton és egészen otthonosnak érzi magát. Lehet, hogy ő az, de sokkal valószínűbb, hogy nem ő az. Ne légy bolond.

Akkor lettem bolonddá, amikor a józan észre hallgattam. Az én éjjeli jelenésem befordult a *Café Metropole*-ba. Tehát tényleg ki volt festve, tényleg rikító a hangja, hiszen ha a *Metropole*-ba megy, akkor az orfeumból jön. A csuf varázslók!

De az a ragyogó kép akkor már a lelkembe hullott, rabja, örültje lettem. Kerestem, kerestem azóta, sehol sem leltem. Pedig világosan előttem állt örületes szépségében, oly valószínűen, hogy a tükörbe néztem: nem veti-e vissza az alakját? És imádtam rajongó szerelemmel és minden cselekedetemmel az ő elismerését akartam kivívni. Ő az úrnőm, én lovagi rabszolgája vagyok. Magános éjszakákon térdre borultam és imádkoztam hozzá. És nyughatatlan vágyam kiüldözött a világba, hogy fölkeressem, hogy föltaaljam. Istenem, annyi szép teremtség létezik, kísértő rajban kergetődznek körülöttem a legvakítóbb szépségek, csábítanak szemük villanásával, lehelletük forróan égeti a homlokomat, beszédjük zenéje elbódítja az eszemet s ilyenkor lelkem kinosan vonaglik és fölsóhajt: ó Dulcinea, milyen kegyetlen vagy! Miért kelle meglátnom téged, ha sohasem láthatlak többé? Miért vagy oly szép, hogy szépséged napjába nézve, szemem vak minden egyéb szépség látására!

Üresfejű, üresszívű fiatal emberek, mint a pillangók kergetődznek isten szép virágos kertjében. A szerelem mámora átjárja a lelküket, minden virág, mely feléjük mosolyog, tetszik nekik. Eszmény, hit és imádat nélkül üdvözlnek a földön, abban a lényben, akivel találkoznak, megtalálnak eszményt, hitet és imádatot. Én pedig a remek tökéletesség ideáljával a lelkemben, egy czaamogó vén gebén, álmatlan éjeken keresztül rovom az országot és hirdetem: Dulcinea a világ legszebb leánya, aki tagadja, álljon elém!

S nem éreztem, csak most érzem, milyen mód nélkül nevetséges voltam. Egy hajtincshez képzelek egy leányt, aztán keresem: hol létezik? Azok a hazug, sarlatán könyvek! Ezek szerint a lovagok mindig kerestek egy ideált, mindaddig, ameddig megtalálták! Hazugság! A férfi önmagában születik, a leány is önmagában születik s nem az ideálhoz kell valóságot keresni, hanem ki kell tárni az üres lelket a benyomásoknak. Nem az a nő kelt szerelmet, aki ideálunk, hanem az a nő lesz ideálunkká, aki szerelmet kelt.

A borbélyoknak igazuk van. A verebek száz esztendő óta csiripelik ezt az igazságot minden ágon. Én pedig csak most látom át. Most, amikor testem, lelkem önmagában összeroskad,

midőn kihull kezemből a kard, melylyel eddig harczoltam - szélmalomok ellen ugyan - de harczoltam. S mint nemes elődöm a halálos ágyon, én is bevallom hóbortosságomat, visszavonok mindent, amit vallottam és tagadok mindent, amit hittem.

Ó, csak egyről nem mondok le. Átlátva álmovilágom álmom voltát, megcsapva a valóság józanító szele által, leborulok lelkem bálványa előtt és hirdetem: Dulcinea a legszebb leány a világon és én vagyok a legszerencsétlenebb lovag! Ha hórihorgas, ha nevetséges vagyok magam is, ha kardomat eszi a rozsda, csata-lovam egy kimustrált omnibusz-ló, az a szépség, az a fény, az a jószág, melyet imádtam, melyet kerestem, a legszebb, a legfényesebb, a legjobb. Dulcinea a legszebb leány a világon, hiszen a világon nem találtam senkit, aki hozzá hasonlítana!

Halálos józanságban, kimerülve, halálra éretten fekszik a te lovagod. Jőjj hozzá és állj eléje a borbély és a baccalaureus közé, hadd lássa meg tört szeme a te fényességedet. S a valóság józan tagadása mellett légy utolsó boldogító hallucinációja az elvesző léleknek, mely megsemmisül azért, mert te nem születted. Érintsd a homlokot szellem-kezeiddel, mely formát adott mivoltodnak, mely hitt benned, mint ahogy hisznek az emberek istenben, akit szintén nem látnak. S ha a józan emberek a halottkém után küldenek, láthatatlanul, amilyen vagy, fogd le a megtört szemeket, melyek mindenütt és mindenkor téged kerestek s láttak ott, ahol semmi sem volt.

Cháron.

Három esztendő voltam. Homályosan emlékszem, hogy az egyik szobába nem volt szabad bemennem. Nesztelenül nyílt az ajtaja, lábujjhegyen jártak benne. Aztán egyszer reggel felültem ágyamban s csodálkozva néztem széjjel. Abból a szobából tompa moraj hangzott ki és hangos zokogás. Majd nyílt az ajtaja és szikár fekete alak, fekete fényes köcsöskalappal a fején, fekete görcsös bottal a kezében és hosszú, lengő fehér szakállal lépett elő. Lassan, kimért lépésekkel haladt előre, minden lépését ütemesen kopogva ki a botjával, melyre támaszkodott. Utána négy fekete ember egy leborított fekete koporsót vitt, akik az elüljáróval együtt valami borongó, értelmetlen imát morzsoltak a fogaik között. A koporsót szüleim és testvéreim követték és akkor tudtam meg először, hogy a nagy emberek is tudnak sirni és zokogni.

A titokzatos szobába azután bátran bemehettem. Valami különös, nyomott levegő volt benne, mintha nem is levegő, hanem emberlehellettel telt volna meg. Az én testvérnéném szenvedett benne, de amióta az a szikár, fehérszakállas, fekete ember itt járt, nem szenved többé. Elvitte valahová, többé vissza nem jön. Ha az a fekete ember valakinek a házába lép, ott meghal valaki.

Azóta gyakran láttam őt. Mindig koporsó, zokogás és gyász járt a nyomában. - Multak az évek, egy negyedszázad emberré érlelte a gyermeket és az az ember még mindig jár, jár a fekete menet előtt, mutatva a halottnak az utat végső nyugvó helyéhez. Nem látszott rajta az idők nyoma; valamint sohasem volt ő fiatal, úgy nem is öregedett. A szakálla még mindig olyan hamvas fehér, a háta még mindig egyenes, a járása biztos és a bot kezében még ép oly határozottsággal kopog a kövezeten, mint huszonöt esztendővel ezelőtt. Gyermekkoromban ráfogtam, hogy ő az a mumus, akivel a dajka ijesztett és gyakran álmodtam vele. Oda állt az ágyam lábához és megindult feketén, egyhanguan, kopogva és az ágyam megindult utána és mögöttem hallottam zokogni az édes anyámat. A rémület szorongatta a torkomat, nem tudtam kiáltani, csak amikor valami rengeteg fekete vidékre érkeztünk meg és az öreg ember csontos keze a karomat érte, akkor vad sikoltással, hideg verejtékben ázva, riadtam föl és sirtam az édes anyámhoz:

- A fekete mumus, a fekete mumus! Mama, gyujts világosságot!

Az édes anya eloszlatta a fekete rémeket.

Mikor a görög mitológiával ismerkedtem meg, akkor a fekete mumusból Cháron lett. Az a hallgatag révész, aki kompján átszállítja a halottakat az alvilágba. Tudtam már, hogy ő nem rossz lélek, mert nem ő öli meg az élőket, csak a már megholtakat veszi által. De sötét borzongással töltött el elpusztíthatatlan életerejé, az ő egyenes háta és biztos lépése. Rösteltem kérdezősködni utána, de itt-ott öreg emberektől hallottam, hogy az ő szüleiket is ez az ember kísérte a temetőbe és akkor is ép oly fehér volt a szakálla, mint most. Egy májusi szép napon egy tanulótársamat vezette a temetőbe és akkor villant át agyamon először a gondolat, hogy ez a száraz, öreg ember majd valamikor az én koporsóm előtt is fog haladni.

Szentül meg voltam győződve a halhatatlanságáról. Ő a Halál alkalmazottja, akinek szüksége van reá és azért nem vágja le. A holtak élete, akiket ő kísér, az ő szikár testébe vándorol át és táplálja őt. S elrémültem a gondolattól, hogy én is hozzájárulok majd az ő élete föntartásához, belőlem, aki most szivárvány színekkel csalogatóra festem ki jövőndömet, talán egy parány energia lesz, mely segíti őt kikopogni a kövezeten lépéseinek számát.

S minél többet fejlődtem, az érzés csak annál erősebb lett bennem, hogy ez az ember az én fátumom. Ha szomorú menete közben néha rám tévedt üveges tekintete, én sürgetést láttam

abban. Mintha azt mondaná: »Reád várok. Mikor jőjnek már?« És érett észszel, gondolkodó, bonczoló elmével én rabja voltam az iszonyatos, nevetséges babonának, hogy az én halandóságomnak az a halottkisérő az oka.

Látom ugyan napról napra, hogy minden ember meghal. De én nem vagyok minden ember. Én én vagyok, az az egyetlen individuum a föld kerekiségén, akivel szorosan össze vagyok forrva, aki gondolja és szenvedti azt, amit én gondolok és szenvedek. Emberek mindig voltak és lesznek, azok meghalhatnak, majd terem helyettük más. De én most vagyok először, s ha én meghalok, engem nem pótol senki. Én el tudom képzelni ezt a világot úgy, hogy rajtam kívül nem létezik egyetlen ember sem, de fogalmam sincs róla, tiszta képtelenség is, hogy létezzék még valami, ha én nem vagyok. Nem, tiszta és világos dolog, hogy minden ember halandó, de én kivétel vagyok! Nem fogok meghalni soha! S most találkozom azzal az iszonyatos emberrel, aki nem törődik azzal, hogy én nem vagyok más ember, csak egyre sürget: »Reád várok. Mikor jössz már?«

Hát olyan elviselhetetlen rád nézve, te zsugori, vén életuzsorás, hogy egy ember megmeneküljön a te gyászos pompádtól? Hiszen magad is csak ember szülötte vagy, mégsem halsz meg. Engedd, hogy én legyek rajtad kívül a második ember, akiről a halál megfeledkezik. Békülj ki velem, kegyelmezz meg nekem. Nekem olyan sok álmodni valóm van a földön is, nem kell nekem a sir nyugalma. Az én életem egy nyugodalmas, ringó nádszál, egy helyen maradok a tó szélén - s meg nem zavarom annak hullámfodrait.

Az utolsó években könyörögtem így. Amikor már megtört bennem az Én-emben való hit és reám vigyorgott a tömegember banális, durva arcza: »Nini, az ikertestvéreimet ismerem meg benned!« Amikor a világboldogító gondolatokból egyetlen egy kerekedett ki, tüzes szomjúsággal gyötörve lelkemet: »A világot ne boldogítsd, iparkodjál a világban boldogulni!« Végig simítva fejemet, sűrű hajcsomó maradt az ujjaim között tükörbe nézve, egy vértelen, lefogyott arc tekintett reám, s egész testemben éreztem már, hogy az élet lassan lerágja rólam, amit uzsorakamatra nekem kölcsön adott. - Hiába, hiába minden, arra kint a temetőn már fönny van tartva számomra a sirhely, valahol a Kárpátokon már a fejsze alá nőtt egy sugár fenyőfa, melyből telik számomra hat szál deszka. Az én szép színes világom meg fog semmisülni és annak egyetlen oka ez a merev, száraz ember, aki a halálból akar táplálkozni az idők végtelenségeig.

A babona rabja voltam. Hiába mondtam magamban, hogy ez az ember nem Cháron, hogy nem a halál alkalmazta az élet számára, hanem az élet a halál számára. - Hiába tudtam, hogy Sternnek hívják és hatszáz forint évi fizetése van, én gyűlöltem ezt az embert és félttem tőle. A halál gondolatával már kibékültem, de valami hallatlan szégyennek, mély megalázásnak éreztem, hogy ez az ember tuléljen engem s mint Achilles a Hektor holttestét, kihurczoljon engem fekete kocsiján a temetőbe: »Itt vagy, kivártalak!«

*

Egy hét óta feltűnően színes a világ. A napsugár részegen tánczol az utcákon és az emberek olyan kedvesek. - Mindegyikében régi ismerőst látok és kívánok nekik hangos jókedvemben jó napot. Kívül a budai hegyek közül nézve pedig olyan mulatságosak a tarka háztetők, rézsut állva, mintha félrecsuszott kalapok volnának.

Hát még a Norma, ez a vén roué, aki tisztelettel töltött el eddigelé százados aggságával! Üdvöz légy, vén bűnös! Hát még mindig te hozod össze a szerelmeseket? - Hány esztendő vagy? Háromszáz esztendő? - No akkor ugyan már nincs sok keresnivalód a földön. Bizony, bizony, én meg fogom érni a végedet, de mielőtt kidőlsz, én leszek az utolsó szerelmes ember, aki egy édes órát tölt árnyékosban. Mert tudd meg, hogy én nagyon soká fogok élni, ha ugyan nem örökké.

Honnan ez a bolondos optimizmus? A kerepesi-uton járva, találkoztam egy halottas menettel. És a fekete kocsi előtt járt egy fekete alak, fehér, lengő szakállal, de bot helyett esernyő volt a kezében. A termete is más, a szeme is más, az arcza is más. A régi Cháron helyett egy új Cháron szállítja a halottakat a másvilágra. A régi Cháron meghalt, megtette ő is utoljára a jól ismert utat ki a temetőbe, fekete fafödél alatt. Tuléltelek s most már kiszabadultam hatalmad alól!

Örülök neki, hogy ez az ember meghalt. Győztesnek érzem magamat, mintha mi ketten birkóztunk volna az életért és én gyűrtem volna le őt. A sors megváltozott, nincsenek többé halálos gondolataim. S mint az összeszorított gáz, ha leveszik róla a zárófödelet, úgy bugyborékol ki belőlem a rakoncátlan életkedv. Kezdem ismét tapasztalni, hogy ez a világ nélkülem el nem lehet s hogy nekem még sok álmodni valóm van a földön. Álmodni valóm?

- Nem, tenni valóm. Piktör vagyok, aki egy új szint találtam föl, melylyel szebbre festhetem a természetet. Szebbre fogom festeni, mérhetetlen nagy ugyan, de hiszen van rá érzésem! - És ráérek majd gyönyörködni is a megkorrigált természeti szépségben, hiszen a vén Cháron meghalt, az ujhöz pedig semmi közöm!

Ez az optimista paroxizmus egy hét óta tart. De csak nappal. - Éjszaka, ha rámborul a feketeség, mintha valami csontos kéz markolná a karomat. Valami világos árnyalat leng a szemem előtt, mintha fehér szakáll rezegne fölöttem, s akkor érzem, hogy megindul velem az ágy előre a rengeteg feketeségben, s hallok zokogást mögöttem és kárörvendő kaczagást előttem:

- A vén Cháron nem halt meg, csak új bőrbe bujt! Még mindig vár reád... mikor jössz már?

HALOTTAK NAPJA.

Az én halottam.

Az eső bekergetett a kávéházba. Még dúdoló magamban az imént hallott vidám opera-áriát, még kikopogom a márványasztalon a balletbetét tánczütemeit. Gondolok jobboldali szomszédnőm fekete szemeire... már harmadszor kerültünk egymás mellé... és érzem még zseb-kendőjének finom illatát. De egyszerre csak megborzongatja valami a lelkemet és ólom-sulylyal nehezedik reám. Elmosódik minden benyomás, fázom bensőleg. Ugy vágyódom valamire - nem tudom: mire? Midőn a pincér elém áll, mohón kérek tőle szivart és egy csésze téát.

Az első téa!

Izléstelen dekorációkkal túlhalmozott füstös teremben kavarom, szürcsölöm, idegen emberek rajában. Ez az első csésze abból az aranyszínű narkotikumból perspektívát nyit a hosszú éjszakák sorára, melyeken hamarabb alszik el a tűz a kályhában s a lámpa lángja, mint én. Ez a forró ital hevíti ilyenkor testemet, lelkemet és a spiritusz nyalakodó kék lángjai világítanak. Belebámulva ebbe a nyugtalan lidércz-tűzbe, átengedem magamat álmaimnak, kétségeimnek, éretlen pesszimista gondolataimnak. Ezzel az első csésze téával megnyitom az én téli saisonomat, valamint az a hideg, csöndes eső odakünn végleg elmossa az idei nyár posthumus melegét, költészetét.

Az első eső.

Láthatatlanul lebeg a szürke éjszakai levegőben, finom csöppjei oda tapadnak a nagy ablak-üvegre és hangtalanul folydogálnak rajta végig. Az utcán átsuhan még egy-egy elkésett árnyék, nesztelenül. A gázlámpák körül ködös párákör lebeg, a lángok mozdulatlanok üveg-falaik mögött. Idebenn a kávéházi lárma is csak tompán morajlik. Az emberek ujságot olvasnak vagy szó nélkül bámulnak maguk elé. Szürke, béna melancholia köröskörül, magamban is. Az őszi eső lelki rheumát okoz.

Átellenben egy nyitott, kivilágított üzlet. Fekete árnyékok, világos pontok látszanak belül. Megerőltetem a szememet s a nagy erőlködésben - virágillatot érzek. Üde, friss virágok illatát. Fiatal leányok koszoruba kötik a halottak számára. Sok a halott, éjjel-nappal kell dolgozni számukra.

Szegény halottak! A friss virágok, miket sirjaikra tesznek, nem az ő számukra valók. Az *élő* ember könnyít velök a lelkén, midőn a multak emlékének koszorúval áldozik. Övék csak ez a nyirkos levegő, ez a fagyos víz, mely áthat a hantokon, át a korhadt koporsó-fődeleken.

Messze földön, idegen országban egy egyszerű sirobeliszki emelkedik. Majd tesznek erre is friss koszorút, az őszi eső ezt is átjárja mostan. Ez a mérhetetlen szomorú vízfátyol összeköt most ezzel a sírral. Az én halottam nyugszik benne, az én egyetlen halottam s ehhez is másnak van jussa, más embernek a kötelessége, hogy november elsején hozzá elzarándokoljon.

Szegény, szerencsétlen Stephanie! Nem volt érdemes élned, nem volt érdemes meghalnod! Egy nő, oly szép mint amilyen jó és oly jó, hogy nem lehetett hosszú életű! Művésznő, kiben az istenség szikrája égett, gazdaglelkű nő, aki gazdaggá tett valamennyiünket. És mégis - járunk nap nap után a dolgaink után, élvezünk örömet és bút, küzdünk, henyélünk, lelkese-dünk és csüggedünk, mind tenélküled, és nem érezzük soha, hogy te ürt hagytál volna életünkben.

Ott Prágában él egy derék ember, jó ember, tudós ember, aki folyton a csillagokat vizsgálja. Midőn egyszer letekintett a földre, meglátta a te szemeidet. Szakember volt, megbecsülte őket. S november elsején minden bizonynyal balkarjára fűzi a neked szánt pompás koszorút,

jobbára szép fiatal feleségét, úgy keres föl téged egy miatyánk tartamára. Pedig ez az ember részes a te tragédiádban. Tegnap nyomta tiszta homlokodra az első csókot s ma már elvesztett. A menyasszonyi koszorúd még nem hervadt el, midőn sirodra tette le a gyász koszoruját. S ma boldog családapa és nyugodtan vizsgálja a csillagos eget. Ott vannak még valamennyien - tudós ember nem hisz a csillaghullás babonájában. Ez az ember nem érdemli meg, hogy az ő karjai közt haltál meg.

És itt vagyok én. Tárczámban névjegyek, jegyzetek és bankók között elrejtve a te utolsó arczképed az utolsó istenhozzáddal. A névjegyek, jegyzetek és bankók mindennap megfordulnak a kezemben, de a te képedet soha sem veszem észre. Megszoktam, mint a külső lapon a monogrammot - disznek, csecsebecsének; ha nem volna meg, mást tennék a helyébe. Járok az operába és hallom *más* művésznőktől az áriákat, melyekkel te arattál tapsokat, érdekelnék a szép fekete szemek, melyekből idegen nők idegen lélekkel tekintenek rám.

Halottak napján a holtak elhagyhatják sirjukat. Ne kelj föl. Hideg, sötét a sirod, idefönn még sötétebb. Nem látnál egyebet, csak végtelen közönyt. A te életed nem hagyott nyomot, halálod tragédiája el van feledve. Szép, forró hangod elhangzott a sivatagban, más csalogány zeng most az ágon. Hallottam atyádat, akinek életcélja szállt veled sirba, vidáman kacagni, láttam anyádat, amint kis hugodon folytatja számításait, melyeket rajtad kezdett. Nem találsz te a világon semmit, semmit a te mivoltodból, csak észbontó szépséged halvány, hideg mása van meg egy kopott pénztárcza rájárában, mellőzve, elfelejtve.

Milyen szép ez a kép is! Rajta van a te nagy szemeid mélységes tekintete, mely mintha olvasta volna, mi van a csillagokban megírva. Hullámos, hamvas, sűrű hajad, melynek illatától megittasultam! Üde, piros ajkad, melynek zengő szava oly sokszor hatott a lelkem mélyéig. Szép voltál, szomorú voltál, egy fényes hulló csillag, de az emberek nem sajnálják a csillagot, a mig csillag van az égen.

Az élet egoizmusa kegyeletlenül tapos a sirokon és öngazolásaul kitalált egy mesét az időről, hogy az minden sebet meggyógyít. Hazugság. Az ember lelke gyarló és kicsiny, nem képes valóban érezni. Sohasem gyászol, sohasem fáj igazán, pedig tartozik vele a holtaknak. És százszorosan gyarló az a lélek, melyet a te veszteséged sem tudott örök gyászra tanítani.

Sok, sok év után ma először elevenedett föl bennem emléked. Nézem a képet, mely dicsőséged tetőpontján ábrázol s úgy veszem észre, hogy az is elváltozott. Szelid, nyugalmas, kibékült a kifejezés rajta, olyan, amilyen lehettél a ravatalon.

Ha van eszmélés a siron túl, ne sajnáld kora halálodat. Nincsen fény a földön, hideg, önző emberek között, amely fölérne azzal a szomorú glóriával, melylyel a halál homlokod övezte.

A temető vándorol.

És ismét rabjául ejt a szomoru kérdés: mi lesz belőlem? És évről-évre megdőbbenve tapasztalom, hogy a feleletet mind közönyösebben fogadom.

Meg fogok halni.

El fognak temetni, reám hánynak néhány köbméternyi földet és föléje tesznek egy nagy kőoszlopot. Ezen a kőoszlopon arany betűkkel ragyog a nevem, alatta meg fekszem én, hidegen, mozdulatlanul, összekulcsolt kezekkel, nem tudva magamról, nem tudva semmiről. Mire a sirkőről lekopik a betűk aranyfestéke, az én földi formám is felbomlott: porrá és hamuvá vált.

Nem riaszt már a férgek undok nyüzsgése, nem riaszt a sötétség és nem riaszt, hogy énem elveszett. Mind jobban, jobban érzem, hogy a halál álom, nyugalom, az emésztő életre következő pihentető éjszaka. És ez az éjszaka hosszú, ki lehet heverni alatta bármilyen viharos élet fáradtságait.

A sirban az ember háborítatlan. Nem ragyog neki az örökkévaló világosság, de vár reá az örökkévaló nyugalom. A nyugalom fekete.

Ne jöjjetek ki hozzám, ne tegyetek koszorút siromra. Mélyen a földben fekszem és nem tudok semmiről. És ne sirassatok, hiszen nem tudok semmiről.

Ó de félek, hogy a halálos nyugalom sem örökkévaló. A holtak is vándorolnak.

Hogy elfogja az embert a kétség, hogy kiábrándul még a legsivárabb valóságból! Valamikor a test halhatatlanságában is hittek, megóvták háromezer esztendei épségben a körfutását végző lélek számára. Most nem hiszünk semmiben, sem a test, sem a lélek halhatatlanságában és a könnyörtelen valóság széttépi azt a szomoru illúziót is, hogy halálunk után örökké nyugodhatunk.

Látom magamat, hogy bolygok mint szőkefürtös gyermek egy gyér ákáczerdőben. Arra kint a váczi-köruton tul. Most nem tudnám megjelölni a helyét, talán a vasut jár most rajta keresztül. A gyér ákáczerdőben ritkás vadbokrok közül ki-kibarnult egy régi, süppedő kő. Sirkő. És mindenfelé a beteges pázsit alatt magába roskadt egy-egy elaggult domb, egy láb széles, öt láb hosszú. Majd tátongó üregek állották utamat és itt is, ott is fehérlett bennük valami.

Temető volt ott.

És kint az üllői-ut végén, az új városi kórház mögött egy ritkás, szegényes ákáczerdő. Vig trombitaszó hallik ottan mindennap, gyors paripák száguldanak az előtte levő réten és az erdőből sárga ágyúcsövek villognak ki. Messzire hangzik az instrukciós-tisztek káromkodása és a gyakorló katonák kék sapkája, kék egyenruhája a rekedt kommandó után indul, mintha kalászkok volnának, melyeket a szél egy irányba hajlit. Ott is süppedezik néhány mohos kő, fénytelen betüüregekkel rajtok, melyeket már nem lehet elolvasni.

Temető volt ott.

És akik ebbe a temetőbe feküdtek, hogy ott örökre megpihenjenek, már nincsenek ott. Hol vannak?... Pusztultak, eltűntek, semmivé lettek. Hamvaik elvegyültek a földdel és most sárga fű nő belőlük. Csontjaikat széthányták, elkallódtak, mint a gazdátlan jószág. Vagy akinek volt jó módu, kegyeletos utóda, az áthurczolkodott az új temetőbe.

Még a sirban sincs örökkévalóság.

Ki van szabva a halálos nyugalom tartama is, az is véget ér, mert minden véget ér a földön. Nincs nyugalom, még a temető is vándorol.

Hogy virul ez a temető, csillogó, hivalgó köerdejével! Fehér kövek, csillogó aranyos betűk, busuló ciprusok, kavicsos utak és kegyeletes koszorúk. Egy gondozott, szép angol kert ez, szabályosan beosztva, jó karban tartva, minden virágos halom mindennap megöntözve. És itt nyugsznak, akikre senki sem emlékszik és azok, akikre örök tisztelettel gondol az emberiség. A drága hamvak, melyeket mint relikviákat őriz a nemzet, mauzoleumot építve följük, minden esztendőben gyászban ünnepelve őket.

Pusztulni fognak. Egy ideig átviszik őket az új temetőbe, de egymásután el-elmaradoznak majd a végtelen vándorútban, az újabbak kiszorítják őket. Meghalnak a sirjukban másodszor.

A temető halandó. A természet bölcsesége megöli az élőket az utókor kedvéért, mert ha életben maradnának az emberek, nem férnének el a földön. S ha nyugalomban maradnának a holtak, temetővé válnék az egész föld. Hiszen olyan sok a halott! Az élő emberiség nevetségessé, számba sem jövő kis csapat a holt emberiséghez képest. Az esztendők ezerei mind szaporítják a sírhelyeket és az élő embernek ki kell szorítania a holtat sirjából, hogy ő maga le ne szoruljon a föld színéről. És pusztulnak a sírok, vándorolnak, vesznek a temetők és a paraszt, ha ekéjével átszeli a földet, mindenütt föláshat fehér csontokat. Az egész föld temető, minden rög alatt nyugszik egy ember, de el kellett pusztulnia halálában is; a temető vándorol és elhagyogatja halottait...

És milyen szép ez a temető! Rengő kalászos mezők, zugó lombos erdők, büszke palotás, városok, nádfödeles kunyhók és mindenütt dolgozó, mulató, vigadó és busuló emberek. Láruk közömbösen tapossa az utat, egyebet sem tud ott, mint követ vagy aszfaltot. És tánczolgálnak a mélyen elásott halottak fölött, nem tudva, hogy holtak fölött tánczolgálnak.

Nincs örökkévalóság. Semmisem örökkévaló, még a Semmi sem örökkévaló. Pusztulunk a halál után is, egyetlen vigaszunk az, hogy nem tudunk majd róla.

És mégis - olyan világos ez a gondolat, mégsem foghatom föl. Tudom, hogy az a por, az a hamu már nem én vagyok és mégis bánt, hogy az is meg fog semmisülni. Az ember a mulandóság árjában él és mégis görcsösen keresi az állandót. Mért nem hihetek a lélek halhatatlanságában? Mért nem abban, hogy az a fű, mely siromon fog nőni, része az én énemnek? Mért nem lelhetek vigasztalást abban, hogy utódaimban élek majd tovább?

Istenem, mért pusztul az ember lelkéből a hit is? Miért nincsenek már az égben angyalok, akik eljönnek a testétől megváltó lélekért és viszik a csillagok fölé? Mért nincsen többé pokol, ahol rettenetesen lakolunk bűneinkért? Ahol örök kín égeti az embert, de legalább örökké? Mért hal meg most már az ember végképen, a tökéletes elpusztulás vigasztalan tudatával!

Nem foghatom föl, mi lelkesíthette azt a makacs kételkedőt, aki kijelentette, hogy halála órájában talán fog reszketni, de előbb nem? - Hiszen olyan szomorú az, ha nincs mitől reszketni!

Az a gyarló, porban csuszó tudás széttepi a biztató, rózsás illuziókat és egy marék fekete földet nyújt helyébe. Minek pusztít, ha nem tud teremteni? Aki hisz és nemcsak a levegő színe látja a kék burokból, mely a földet körülöleli, az utolsó órájában egy hosszú, végtelen új életre készíti elő lelkét és meghal, hogy újra szülessék, meghal, hogy folytassa életét.

Könyörülő isten, ha könyörületes vagy, add, hogy halálos órámban reszkessek!

TÉPELŐDÉS.

Az istentagadó.

Sokszor, ha magános éjszakákon el-elrévedezve, szemem a nyitott könyv felett az álmok világába kalandozik, megelevenül előttem egy ember képe, aki már kétszáz év óta aluszsza örökkön álomtalan álmát. Látok egy gnómszerű, elcsenevészedett alakot, amint serényen pörgeti szisszenő-serczegő köszörűkövét. Fényes fekete fürtök körítik ábrándos arcát, finom ajkai szenvedően, lemondóan konyulnak meg szögleteikben és nagy, fekete szemeiből ábrándos tűz sugárzik. Mérhetetlen távolságban lebeg előttem e jelenés, de ez arcznak kiérezem mindenik vonását, s míg körölte fényes, ragyogó csillámokban sziporkáznak az üveg-szilánkok és kezében a nyers üvegdarab kristálylá csiszolódik, a mélységes szemeken keresztül látom, hogy forrong, hogy jegecedik ki agyában a gondolat - és homlokára kiül egy borongó, fekete felhő - »az elvetemültség bélyege!«

Erre az emberre ráolvasták a következő áldást:

»Az angyalok és a szentek határozata szerint kitagadjuk, átkozzuk és elátkozzuk *Baruch de Espinozát*, isten és e község hozzájárulása mellett, a szent könyvek és a hatszáztizenhárom rendelet alapján, mely bennök foglaltatik: a kárhózzal, melyre Józsuá Jerichót kárhózzáta, az átokkal, melylyel Eliza az ifjakat átkozta, minden kárhózzal és minden átokkal, mik a törvény könyvében meg vannak írva. Legyen ő átkozott nappal és legyen átkozott éjszaka! Átkozott, mikor alszik és átkozott, mikor felébred! Átok rajta, ha jön és átok rajta, ha megy! Az Ur soha se bocsásson meg neki! Az Ur haragja lobogjon ez ember ellen, aki sújtva van az összes átokkal, mik a törvény könyvében meg vannak írva. Ki fogja irtani nevét a földön és vesztére el fogja választani Izrael minden népétől az égboltozat összes átkai által, mik a törvény könyvében meg vannak írva. - Ti pedig, akik ragaszkodtok istenhez, a ti Uratokhoz, éljete és boldoguljatek ma és mindörökre! Őrizkedjete, nehogy szóval vagy írásban megszólítsátok, hogy senki vele jót ne tegyen, neki födelet ne nyújtson, hogy senki őt négy rőfnyire meg ne közelítse és semmi írást ne olvasson; melyet ő irt vagy szerzett!«

És híre futamodék az elátkozott embernek és az eltiprott zsidóközségből, a hol szárnyra kapott az átok, átrepült a széles világon és visszhangot keltett mindenütt, a merre járt. Iszonyat fogott el mindenkit, aki nevét hallotta, gyűlölet szólt mindenikből, aki kiejtette. »Nyomorult emberke, aljas földi féreg - és még ennél is kevesebb: por és férgek tápláléka!« írja neki barátja és volt tanítványa. »Az Ur semmisítsen meg, sátán, és némítsen el!« kiált fel az, aki később megírta élete történetét.

És akire a gyűlölet ez áradata szakadt, a kitaszított pária, egy csöndes kunyhóban tovább szövi gondolatait, nyugodtan, békességben csiszolja üvegeit és nevezteti magát »*Benedictus*«-nak...

De híre futamodék ez ember szellemének is és e szellem hódolatot keltett. Az átok mellett a földi nagyság és dicsőség csábításai intettek felé. Egy fejedelem meghívta egyetemére tanárnak és biztosított neki teljes gondolkodási szabadságot. Spinoza fejét rázta, - híre eljutott a fejedelemhez, de eszméi nem - ezeknek szűk a kerek világ is és nincs annyi szabadság a földön, mely elegendő volna számukra. Majd Nagy Sándorként beállított hozzá kora legdaliásabb hercege, a dicső Condé, és meghívta őt magához társának, barátjának. Spinoza fejét rázta - udvariasabb volt mint Diogenes, de nem kevésbé határozott. Nyugalmas, szűk kunyhója az egyetlen neki való hely: agya, gondolatainak bölcsője, egyetlen szabad menedéke eszméinek. Keze nem reszketett az átok miatt, szemét nem vakította a dicsőség és gazdagság káprázata, csak pörgette, pörgette köszörűkövét, üvegjei országszerte a legjobbak valának, ezeken keresztül jószolt a hívó világ a csillagos égboltból, s midőn a pápa földéért velők szeme világát, nem tudta, hogy százszoroson megátkozott kezeiktől valók.

*

Szeretem a középkort, és melyre még árnya borul, a tizenhetedik századot. A historikus a leghomályosabb kornak mondja, mert örökös harcz, örökös hullámmásról, vándorlás, átalakulásról szólnak krónikái. Mert mesterséges, bonyolult a szervezete és zsarnoki, türelmetlen a gondolkodása. De én szeretem, mert megértem, mert egységesnek, egyszerűnek és világosnak találom világnézetét. Egy isten az égben, egy igazság a földön. Az igazság istentől ered, az igazság tehát szent és megtámadhatatlan, és isten nevében lakol érte az, aki szentségtelen kézzel, elbizakodott elmével mer hozzá nyulni. És évszázadokon át az emberek majdnem kivétel nélkül élnek ebben a felfogásban és annak megfelelőleg rendezik be életüket. Isten gondolata uralkodik minden érzelmük, minden gondolatuk és cselekvésük felett, a szent könyvek nyilatkozatai képezik törvényeiket. A nap forog a föld körül, a föld a teremtés középpontja és az ember a teremtés koronája, az isteni gondviselés kiválasztott tárgya. Imádja istenét a hagyományos módon, az egyház parancsai szentek, kútforrása minden igazságnak, az egyház menedéke minden embernek, ennek révén szabadul meg a földi lét keserveitől és lesz az örök élet és üdvösség részesévé.

Szeretem a középkort, mert zsarnokságából, türelmetlenségéből látom az embert a maga teljes nagyságában kiemelkedni. Látom az emberi önzést legszélesebb dimenzióiban, mely nem múló, részleges érdekeit latolgatja, hanem egyetlen nagy számítást végez egész lényére vonatkozólag, mérlegbe veti életét e földön és e földön túl. Le tud mondani léte minden örömről, hogy része legyen az örök lét örömeiből. A pokol iszonyata örködik becsületessége fölött és a mennyország üdve csábítja lemondásra. Jó vagy balsorsát a világ örök rejtélyéhez köti s megfejtésében hisz, s megfejtéséhez ragaszkodik. Szertelen az ember a maga szívószál ragaszkodásában vallásához, átöröklött dogmáihoz; nagy a maga kegyetlenségében, mellyel e dogmát megvédi minden támadás ellen. A máglyák szélteiben lobognak és ellepik őket a boldogtalankok, akiket megejtett a kételkedés ördöge s önként mennek a tűzhalálba, hogy lelkük megtisztuljon. Ellepik az eretnekek, akik a biblia és az egyház nyilatkozataival szemben támaszkodnak agyuk zavaros gondolkodására és homályos, téves tanokkal akarják a hívőket megrontani. Bámulom a kort, melynek gyermekeit egyetlen eszme tölti el s akik tudnak gyilkolni és meghalni ez eszmeért, s tudnak eszmét táplálni és hirdetni egymagukban, szemben egy zsarnoki, fanatikus világgal.

*

A máglya tüze rásütött arczára, de nem hamvasztotta el az istentagadót. Eretnekek közt a legeretnekebb volt és mégis ágyában halt meg, oly nyugodtan s kibékült lélekkel, hogy a buzgó hivek megirigyelték érte. Pedig súlyos bűnök terhelik a lelkét. Nem tartozott semmiféle vallás köteleibe, tagadta a katolikus vallás egyedül üdvözítő voltát, nem ismerte el a biblia isteni eredetét és nem hitt a csodákban. A szentháromság tanát gúnyolta, a feltámadást költői allegóriának mondotta, nem ismert személyes istent és nem ismert életet a siron túl. Azt tartotta igaznak, amit tisztán és világosan átlátott és nem azt, amit az egyház igaznak kijelentett és az egész kereszténység igaznak vallott. Egy elvakult, egy elbizakodott, veszedelmes ember, aki eszméinek tizedrészével rászolgált a máglyára, aki elemeire bontotta századok életfelfogását és irataiban felforgatta az egyéni, a társadalmi és politikai életrendet.

Egy ember, aki alkotásaiban még veszedelmesebb, mint rombolásában, mert nyelve oly sima, gondolatai oly világosak és eszméi olyan fenkölte, hogy a gyanutlan, gyakorlatlan elmét megejti, mint a sátán. Egyre hangoztatja isten nevét, magasztatja isten végtelen nagyságát, mindenhatóságát és jóságát, de a felhők közé csak közömbösen tekint. Isten végtelen, isten magában való, semmitől sem függő, de ebből következik, hogy rajta kívül semmi egyéb nem létezhetik, mert a mindenségen kívül még valami nem képzelhető. Amit mi észlelünk, a nagy, széles világ minden teremtményeivel együtt, tehát nem istentől különböző, rajta kívül létező valami, hanem magának az istenségnek nyilatkozása, a végtelen sok isteni tulajdonságok közül kettő, melyet mi fel birunk fogni: kiterjedés és gondolat. Kiterjedés és gondolat két

isteni tulajdonság, kiterjedésnek és gondolatnak változatai, módosulásai az egyes tárgyak és az egyes eszmék; kiterjedés és gondolat egyesült módosulása az ember. A teremtés története, amint azt a biblia elmondja, ezzel meg van hazudtolva; mert isten nem kívül való oka a világnak, hanem benne rejlő, isten és a világ fogalma teljesen födi egymást: isten maga a világ!

Áldatlan Benedictus! Jövendő századok koraszülött gyermeke, akit torzszülöttnak neveztek, mert tökéletesebb voltál náluk! Az új kor, a tisztult ideális felfogás nyilatkozott meg benned, mely nem szorul az ég jutalmára és fenyítésére, hogy a jót keresse. Áldatlan Benedictus! Egy késő század szobrot állított sirodra és feloldozott az átoktól, mely rideg magányba kényszerített. A te eszméid uralkodnak most a gondolat világában és az általad átszellemült természet költészete szólal meg a legnagyobb költők dalaiban. A vallás nem ver többé békót a gondolatra, a mi világunknak megtaláltad volna azt a szabadságot, melyre vágytál és azt a fogékonyságot, mely a te korodnak teljesen hiányzott.

Mért nem születnél két századdal utóbb!

*

Zümmögve, dongva kóvályog fejem körül egy légy. Hangja oly ismerős, mintha sistergő köszörűkőhöz csiszolódnék egy üvegdarab. És amint nekikoppanva a lámpaüvegnek, letelepedik az »Ethica« nyitott lapjára, két fényes fekete szem tekint reám és az egyhangu zümmögés érthető szavakban olvad föl.

- Nem úgy, nem úgy van! Rideg siromban jól esik átaludnom a muló századokat. Minden ember abba a korba való, amelyben született és áldás reá a halál, mely elragadja, mielőtt eszméi halálát, elváltozásait megérhette. A tisztán és világosan átlátott igazság volt eszmém, melyet nem tudtam érvényesíteni a föltétlen hit korában és nem tudnék érvényesíteni a tudományok századában sem. Mert a vak hitetlenség, mely mostan uralkodik, csak olyan babona, mint a vak hit, melyet felváltott. Ti ép oly kevésbé gondolkodás útján jutottatok ez új világnézethez, mint kortársaim az övékhez. *Bele születtetek* az új világba, de nem alkottátok meg. A régi türelmetlenség alakot cserélt, de nem szűnt meg. Ti türelmesek vagytok vallási kérdésekben, mert közömbös nektek a vallás. De próbáljon valaki a ti uralkodó dogmáitokhoz nyulni és fejére zúdul az átok, mint régente. Közömbösek lettetek, nem felvilágosodottak. Eloltottátok a máglyát, mert nincs vértanú, aki meg tudna halni az igazságért. Sőt az igazságtól távolabb vagytok, mint a régiek. Descartes szabadulni igyekezett minden tudástól, mikor az igazságot kereste, ti felkutatjátok a mindenséget, felhalmozzátok az ismereteket, hogy hozzá eljussatok. Amit kerestek, az tudomány és nem megismerés, és amit találtok: tény, de nem igazság. Az igazság egyszerű, mint az arany, ezt bányászni kell a homályos tárnákban; ti nem vagytok bányászok, hanem alchimisták, akik millió elemből akarjátok az aranyat összegyűrni. A tiszta igazság birtoka a legnagyobb boldogság, ez kárpótolt engem minden szenvedésért, ez békített ki a világgal és nyújtott nekem nyugalmas véget. A ti tudománytok idegesség, izgatottá, elégedetlenné és beteggé tesz benneteket és aki közületek a tudás legmagasabb fokát érte el, elfordítja arcát a tudománytól és azt mondja: »Minden hiábavalóság!«

- Az igazság nektek eszköz és nem cél. Az igazságnak nincsenek imádó apostolai, csak szolgálói, akiket eltart. A tiszta idealismusra, a gondolatban és eszmében való elmerülésre ti nem vagytok képesek és azért Spinoza köztetek nem fog születni!

A dongó légy hirtelen rebbenéssel a szoba legsötétebb zúgába száll, én felriadok. Önfeledten, félálomban még látom a bölcs szellemét és öntudatlanul susogom:

- Ha még egyszer feltámadnál, feltámadnál a mi századunkban, mit mivelnél?

S amint kiröppen a nyitott ablakon, végső zümmögésében hallani vélem feleletét:

- Üvegeket köszörülnék - az emberiség mind rövidebb látó lesz...

Idő.

Este, ha betérek szobámba, agyamba száll a gondolat: ismét egy elveszett nap! És egy szép bronzgeniusz elem tartja az ingaóra lapját, melyen a mutató éjféltre áll: ismét egy nap. Kiveszem a zsebórámat, felhuzom a rugóját, nézem a mutatóját - ugyanott áll, mint a nagy ingaóra mutatója: ismét egy nap. És elgondolom, hogy ahány óra csak van e földrajzi fok területén, mind a tizenkettőn állanak most, és rendületlenül, egyértelműleg hirdetik: ismét egy nap.

Igy éjféلكor, zajos este után a félhomályban, fütetlen csöndes szobában az óra előtt állani némiképen borzalmas dolog. Az ember önkéntelenül a számadásra gondol, a rettentő számadásra ott a siron túl, vagy a még rettentőbbre, a mikor aszott, öreg, roskadó testtel szemben állunk önmagunkkal és kérjük magunktól: hová tetted ifjuságodat? És éjféلكor a zajos, üres életből megtérve, a tizenkettőn álló mutató fölkelte a kérdést: hová tetted a mai napot?

Ez a ma elmúlt. Bele merült abba a titokzatos ismeretlen sirba, melyet multnak nevezünk s melyről ép annyit tudunk, mint a sirról, melybe magunk fogunk sülyedni. Elmúlt! Mi az? Itt állok úgy amint álltam tegnap, a szobában minden olyan, a milyen volt tegnap, a hajam ép oly fekete, a vérem ép olyan pezsgő és a reményem ép oly éber, mint tegnap. És az óramutató ott áll, ahol állott tegnap és mégis valami nincs, ami volt és mégsem volt, valami megsemmisült, ami ebben a perczen megszületett - egy csalódás, egy árnyalat, egy fiktív valami, amit észszel fölfogni, szavakban kifejezni nem lehet. - Valami amivel takarékoskodni kell, de nem lehet félretenni, mert szárnya van, amit meg kell becsülni, de annál gyorsabban fogy, minél jobban becsüljük meg.

Idő!

Az emberi agy megfeszítette gondolkodásának minden húrját, hogy megismerje ennek a rejtelmes semminek a mibenlétét és nem tudta megfogni. Nem érti, mi az, ami becses, mint a levegő és közönséges, mint az. Meg tudjuk mérni, be tudjuk osztani, de nem tudjuk micsoda. Azt mondjuk, hogy formája ami gondolkodásunknak. De hát aki, vagy ami nem gondolkodik? Annak számára nincs idő? - Formája a változásoknak, mik a térbeli dolgokon végbemennek. - De ahol semmi sem változik? - Vajjon Barbarossa számára a Kyfthäuser mélyében nem létezett-e idő? - Hiszen neki is megvoltak a hollói, a kik hirdették neki az idő múlását, mint nekem az óráim!

Végére szeretnék járni annak a rejtelmes valaminek. Meg akarnám fogni a valóját, meg akarnám állítani a futó percet és a méhébe nézni. Beülök a karosszékembe oly kényelemmel, hogy ne érezzem a testemet, ne legyek kénytelen mozogni és napokon keresztül nem csinállok egyebet, csak nézem az órát és kérdem tőle: mit mivelsz?

Ez az óra szelid, kimért lendülettel inog jobbról balra, balról jobbra. Hallom ütemes ketyegését, mindaddig, amig figyelmem eltompul és nem hallom már. Csöndes, változatlan minden, a szemem rá tapad a fehér körlapra és a fekete mutatókra. Nézem. Semmi változás. Nem látom, hogy a perczmutató mozogna és egyszerre mégis csak elhagyta a III-at és ott van a III és IV között. Figyelek, megerőltetem a szememet - hiába, a mutató mozdulatlan és mégis ott van a IV-en. És örök mozdulatlansággal megteszi körutját a körlap tizenkét állomásain keresztül és még mozdulatlanabban, még rejtélyesebben kúszik a kis mutató egyik számtól a másikhoz. A rejtély csak rejtélyesebb lesz: az idő az a változás, mely nem változik, az a mozgás, mely mozdulatlan.

És mi történt azon közben, hogy a perczmutató visszatért oda, ahonnan elindult?

Semmi.

A lámpa-fény és az éjszakai homály ugyanabba a keverékbe olvadtak, mint azelőtt. Ugyanolyan homályban, fényben úszik a szobám, ugyanazok az éles fekete árnyak hullanak a tárgyakról a földre, a falra. Ugyanúgy ülök én itt a széken, tenyeremre hajtott fejjel, ugyanolyan nagyságu szemekkel, ugyanolyan idős, mint azelőtt. Minden megmarad, minden csendes, nyugodt, mint az az óramutató. És egyszerre mégis csak azon veszem magamat észre, hogy a falról letűnt az árnyék, a levegő kékesebb, a lámpa lángja homályosabb. És álmos vagyok. Miért? Hiszen csak pillanatnyi közök vannak, s miért legyek az egyik pillanatban más erőállapotban, mint a másokban?

És az ablakon már besüt a nap, a hőtelen, hófellegeken keresztül törő téli nap és eltűntek mind az árnyékok. Éhes vagyok, szomjas vagyok, álmos vagyok. De az óra még mindig végzi az ő rejtélyes működését, tudom a ketyegéséről, melyet ismét hallok. Ott az ajtó mögött - tudom - áll az ágyam. Ha nem ültem volna ide, akkor még most is az ágyban volnék, mint máskor. Ez az éjszakám egészen más volna. De az idő mégis csak ugyanaz. Képtelenség. Hogy az ember az időben éljen s bárhogyan használja föl, bármiképen gondolkodjék, cselekedjék vele, mindig csak ugyanaz marad az idő. Ha egy pohár vizet megiszom, vagy kiöntöm, az sem rám nézve, sem arra a pohár vízre nézve nem közömbös. Nekem az bizonyos anyagbeli változást jelent és a víznek is egész jövőendőbeli alakulását határozom ezzel meg. Az idővel bármit csináljunk is, az ugyanaz marad.

Bele helyezkedtem a változatlanságba és mégis érzem, hogy valami elmúlt. Micsoda? - Az egész éjszaka rám nézve csak egy hosszú, nagyon hosszú percz volt, mely elmúlt. Észrevétlenül, mint a mutató az óra lapján, közelgett az új nap, egy újabb sorozata annak a huszonnégy körfutásnak. És az éjszakai virrasztásnak, tépelődésnek csak egy eredménye van: érzem azt, hogy egy óra idő sokkal több, mint egy óra élet.

Kilencz óra. Munkám után kellene látnom. De maradok. Álmoságtól kigyuladt agyam nekiindul az álomszövének. Kyffhäuserban vagyok, ide növe a kőszékhez, szakállam keresztül nőtt a márvány asztalon és várom hollóimat. Addig pedig gondolkodom.

...Mit csinálnék ma, ha nem volnék Barbarossa? Végezném az én rendes, napi munkámat, bizonyos mennyiségű munka után megtudnám, hogy most ebédelni kell, meg is cselekedném, olvasnék ujságot és mennék megint dolgozni. Aztán tapasztalnám, hogy lámpa nélkül minden sötét volna és hogy már vége a munkának. Mennék sétálni, szórakozni. Aztán haza kerülnék és a bronz-génius elémbe tartaná a lendülő órát, a mutatója éppen XII-ön. Ezzel vége volna, befutottam a körpályámat, ép úgy, mint az óramutató.

Ez megdöbbenő. Ugy érzem, hogy az én egész létezésem, működésem nem egyébre való, mint hogy kimérje az időt. Óramutató vagyok, mely körüljárja állomásait és visszatér, ahonnan elindult. Aztán indul tovább, megállás nélkül. Az idő a maga megmérésére teremtett magának, bennem, órát, úgy mint én teremtettem magamnak egyet a magam ellenőrzésére: vajjon jól járok-e?

Kezdem magamat egynek érezni azzal a rejtélylyel, melyet meg akarok oldani. Az idő én vagyok. Megszakítás, átmenet nélkül, mindig ugyanaz vagyok, - az idő bennem van.

De mi ez? - Nem hallom, hogy az óra ketyegne. Ingája függélyesen áll, egy helyt - az óra megállt. Lejárt a rugója.

És erre egyszerre megint csak úgy érzem, hogy én vagyok az időben. Hirtelenében előreszalad a gondolatom néhány évtizeddel és látom magamat fehér hajjal. Mellettem egy ránczos képű öreg anyóka - hihetetlen! Ugyanaz, akinek rózsákat termő fiatal, üde arcát minden éjszaka ráföstögetem az éj fekete lapjára, ugyanaz, kinek fiatal vidám lelke körülöttem röpköd álmaimban, akinek csókjában az örök üdvösséget gondolom föllelni. Öreg, ránczos képű, töpörödött anyóka!

És én együtt vagyok vele minden nap és látom magamat is minden nap a tükörben, az én fiatal huszonötesztendő arczommal, fekete hajammal. És egyik nap beleolvad a másikba és nem változtat rajtunk semmit és mégis észrevétlenül minden nap közelebb visz kettőnket ahhoz az időponthoz, mikor öregek leszünk. És ha öregek leszünk, úgy érezzük, hogy mindig öregek voltunk, természetesnek tartjuk majd, hogy mások örüljenek, mozogjanak, tánczoljanak helyettünk. Kiülünk a napra és süttetjük magunkat és nézzük a fiatalokat, mintha sohasem lettünk volna fiatalabbak. És egyszer majd elsötétül körülöttünk minden - lejártunk - az időnek más órája van.

Kelj föl, fuss! El a tépelődéssel! Rohanj ki az utcára és fuss versenyt ott a tűnő percczel, idebenn meg nem foghatod. Nézd a napot, nézd a szép szemeket, a viruló arczokat! Szívd magad tele hullámozó ritmusokkal és tégy valamit, hogy nyoma maradjon az elszállott időnek. Bizd a filozofusokra a definíció megfogalmazását, te elégedj meg azzal, hogy nem huzod többé föl az órádat. Ne nézd azt a macskaszerű, orvtermészetű kuszást, melylyel az a rettenetes szellem feléd közeledik és észrevétlenül magával viszi egy-egy napodat. Rabja vagy a percznek, de a percznek te adsz tartalmat. És adhatsz neki súlyt is, mely a nagy folyamban megrögzíti a helyet, hogy visszatekinthess reá esztendő múltán. Az öreg ember majd kérde tőled: hová tetted ifjuságodat? És akkor azok a súlyos perczek előtűnnek és segítenek a számadásban. Ime, itt az ifjuságom - sok, sok lepergett esztendő, közben-közben egy-egy értékes percz.

Nem az idő a fontos, hanem az élet. Az élet aranymosás. Oda ülsz a finom szitával a rohanó vízhez, az keresztül szűrődik rajta, magával sodorva sok, sok port és kavicsot, s kiválogatva néhány csillogó arany szemet. Ez a néhány csillogó arany szem az élet. A többi - idő.

Téli álom.

Ugy rémlik, mintha valamikor réges-régen másutt lettem volna. Akkor egy novemberi estén fölszálltam a gyorsvonatra és röptem, röptem a végtelen éjszakába egy végtelen hómezőn keresztül. Ennek a hómezőnek a kellő közepén egy fehér ház, a fehér házban egy piros tapétás szoba. Ez az. Itt fekszem most és álmodom.

Kitekintettem az ablakon és láttam a havat. Mindenütt a fehér, a szűz, az érintetlen hó, mely elnyulik a végtelenségig. És ez alatt a fehér hótakaró alatt dideregve huzódik össze a föld és alszik. Téli álomba merült, úgy mint én.

A legszebb álom ez. Az ember meghal egy időre és csak képzeletében szövődik össze a világa. A Valóság csak a csikorgó hideg fehérség és a befűtött szoba. Az ágreccscentő, vízdermesztő hidegség nélkül mitsem ér a meleg szoba. Kell, hogy odakünn vonítsanak a farkasok, akkor gyönyörűség hallgatni a tűz ropogását. Édes a melegség, ha a sikoltó téli szél bűgva veti magát a kályha kürtőjébe és melegedik.

Nincs más ember e földön, csak én. Szibériai hósivatag választ el a világtól, a melegedő, álmodó ember végtelen önzése az emberektől. Irigylem a macskát, aki a kályha szögletében gömbölyödik össze, amiért oly kicsi, hogy oda fér, ahol legmelegebb. És közömbösen gondolom el, hogy ebben a hideg éjszakában ott messze a városban az utcasarkokon remegnek a rongyos alakok, elfagyott, elgémberedett tagokkal. Testem minden porusával, gyönyörűséggel szivom magamba a melegséget és ezeknek a fázó szegényeknek a képe még édesebbé teszi a melegedés gyönyörét. Nem vagyok ember - téli álomban fekszem.

És elnyulva a puha kereveten, valami kéjes zsibongás járja át a testemet. Érzem, mint párolog ki belőlem a fáradtság, a csüggedés. Elcsigázott testtel, tompult lélekkel és bomló idegekkel jöttem ide, undorral az emberi foglalkozás iránt, iszonyattal a holnap gondolatától eltelve. És most fekszem, pihenek és helyreáll bennem az egyensúly, és örömmel gondolok a holnapra, amikor folytatom majd a ma álmát.

Tik-tak.

Oly szép az óraketyegés. Szabályosan, egyenlő részekre osztja a csendet. Tik-tak - egy másodperc. Tik-tak - még egy másodperc. Oly sok másodpercből áll az élet és most valamennyit átélvezem. Az óraketyegésre figyelve élek, nehogy elvétsem a taktust. Taktus szerint lélekzem, taktus szerint zeng a kályha, ropog a tűz.

Oly szép, oly békés, oly nyugodalmas az élet. Kőpalotákkal eltorlaszolt emberek, üljetek föl a vasutra és menjetek egy hómező közepére. Menjetek telelni, úgy ahogy mentek nyaralni, és látni fogjátok, hogy érdemes élni. Ne vigyetek magatokkal mást, csak a lélek és a test fáradtságát, és dőljetek le az elhagyott nagy hórengeteg közepén a fűtött szobában a puha kerevetre és hunyjátok le a szemeteket. És akkor álmodjatok - oly szépek a téli álmok!

*

Tik-tak.

A hold besüt az ablakon és végig lebeg a falon. A hold sokat lát és mindent megmutat nekem.

Szétválik előttem a fal és a messze távolban megjelennek előttem az élő képek. Egy piros-fehér nagy márvány-csarnok, kétoldalt fölvezető széles, szőnyeges lépcsők. Színes köpenyű, fehér boás, csipkekendő hölgyek, fekete urak állanak, mennek föl a lépcsőn, lent a csarnokban. Köztük egy kopott, szürke alak - olyan ismerős! Mintha magam volnék.

Aztán egy nagy csillogó, fényben uszó terem, tele piros bársony padsorokkal. Fehér, aranyos erkélyek huzódnak köröskörül, egymás fölött, piros falakkal rekeszekre osztva. A padsorokban, a rekeszekben ragyogó ruháju, ragyogó arczu szép hölgyek, elegáns urak. Suttognak egymással, állva, ülve, járva, körüljáratják látócsövüket a teremben, ott elől egy óriási bőgő szarva ágaskodik ki a mélységből. És az egyik padban ül az a szürke alak. Mintha én volnék.

A padsorok eltűnnek, a levegő sűrű fehér lesz és azok a ragyogó arczu hölgyek a fekete elegáns urak karjára dülnek s mint a felkavart lepkeraj ellepik az óriási termet. Valami átható, forró illat van ottan, mely egészen hozzám hat. És hozzám hat a levegő remegése is és forró párával legyinti körül az arczomat.

Színház... bál...

Hirtelen elhomályosodik a kép.

Kék felhők usznak a levegőben, kék felhők közül kifehérlenek a sápadt arcok. A nagy terem rikító vörös drapériákkal bevonva, füstölgő sárga gázlángok sorja szeli át a kék füstfellegeket és alattuk sűrűn álló márványasztalok mellett összeszorulva ülnek az emberek. Egyik a másik hátán ül, önmagába összeomolva és tart maga előtt valami nagy papiroslapot, kavarja a csészéje tartalmát, ontja magából a füstöt. És az egyik asztalnál az a szürke alak is bámul a csészéjébe.

Koromsötétség.

Nem látni mást, csak egy barna kaput és abban meghuzódva az a szürke alak. Fázik kívül-belül.

Majd egy három láb széles, tíz láb hosszú tapétás szoba, abban fakó íróasztal és előtte ül az a szürke alak, bal tenyerére hajtott fejjel, jobbájában a penna egy kék papiroslapnak szögezve. Néma, mozdulatlan levegő, csak az óra szól halkán, zakatolva:

Tik-tak...

És erre a hangra eltűnnek a képek, a hold tovább siklik a falon, az óra ketyeg.

Itt vagyok a piros szobában, ketyeg az óra, zeng a kályha. A falon szép szimmetriában fegyverek. Két puská, két vivó-kard, két revolver, keresztbe téve egy gyíkleső, egy ócska vadászkalap, töltény-öv, vadásztáska, kulacs.

Ez a valóság.

Azok a ködképek csak a mult fantomjai, jobban mondva egy messze jelennek délibábképei. A hősivatag másik végén ülnék a színházban, járnék bálba, merengének a kávéházban, fáznám a kapuban, míg az álmos házmester fölébred, és emészténém a papirost és idegeimet, ottan az én magános, csöndes, álomtalan otthonomban.

Milyen különböző két világ ugyanazon a földgolyón! Ugyanannak az embernek! Zsibong az élet mindenfelé, mindenféle alakban, harsog a lárma, bűg a csönd, bomlik a sokaság és csak egy közös hang van mindenben: az óra üti a taktust a föld forgásának: tik-tak, az élet másod-perczeitől áll...

*

Ez a szürke macska!

Egy pillanatra úgy rémlik, mintha én volnék az a szürke nagy macska. A kályha falához lapulva ül mozdulatlanul órákon át, kigömbített háttal, álmosan lehorgasztott fejjel, csukott szemekkel. Oldalt nézve, mintha magában nevetne, szembe nézve, mintha szürke gondolatokban volna elmerülve.

Miről gondolkodhatik?

Oly szép az élet. Van benne melegség. Mindenütt találni melegséget, leginkább a kályha sarkában. Ez a kályha úgy melegít nekem, mint az embereknek a nap, nem kell érte dolgoznom, ég, melegít az magától, s ha hül, az ember felkel onnan a pamlagról és uj hasábokat tesz a tűzre. Az élet szép, mert meleg.

És folytatom én a gondolatját.

Oly szép az élet a puha pamlagon! A test többé nem hüvelye az embernek, hanem maga az ember. És nem nyügyözi le a lelket, hanem szárnyat ad neki. Végig nyulva ezen a puhaságon, melyben semmi ellentállás nincsen, a képzelet szövögeti színes szárait színes álmokba, megjelennek a képek, az alakok, a hangok és illatok, úgy ahogy kívánom. Ki sem mozdulva innen, fel sem kelve innen, láthatok embertömegeket, összeválogathatom magamnak úgy, ahogy látni szeretem őket, mondatom velők, ami nekem kedves és elválhatok tőlük, amikor akarom. Láthatok színházat, bált, hangversenyt, zsibongó utcái sokadalmat, kávéházat, cigányt, - mindent, mindent, ami létezik, s amiről szeretném, ha léteznék.

S voltaképen, te szegény, szürke ember, minek is mozdulnál? Hiszen ha zúgó agygyal, elcsigázott idegekkel és álmod kereső szemekkel ott vagy közöttük az eleven, hangos sokaság között, akkor sincs az életből más részed, mint a látás. Az embereknek öt érzék adatott, de te mostoha-gyermeke vagy a teremtnak, neked csak egy érzéked van, te csak látsz. És mindig és mindenütt az élet zsongó örömeiből csak az jutott neked, hogy láthatod mások örömét. A kavargó tánczos párok között egy magadban jársz-kelsz és látod a táncz gyönyörét. Az utcákon végig bolyongsz és látod sétálni az embereket, még a kávéházban, a füstös, dohos, fojtó kávéházban is csak néző vagy, képtelen vagy újságot olvasni, képtelen vagy politizálni.

Minek mennél oda vissza? Minek józanodnál ki puha téli álmodból? - Maradj itt a puha pamlagon, fordulj a fal felé és nézd innen, amit ott a kőhalmaz közepette látsz. Nézd a színes sokaságot, gyűjtsd itt össze a mások örömének kenyérmorzsáit. Itt pihenhetsz mellette, alhatol, melegedhetel és nem kell éjszaka a barna kapu alatt a házmesterre várni.

A kályhában a tűz nagyot ropog, a macska álmosan veti fel szemeit, egyet hunyorít felém, mintha egyetértene velem és alszik tovább. Kéjesen, jó kedvűen hallik a duruzsolása. »Maradj itt. Oly szép az élet a meleg kályhánál.«

*

Nem tudom, felébredek-e félálomból vagy félálomba merülök-e? Homályos szemekkel, sárga ködben uszva látok egy öblös nagy bőrkarosszéket. Vörös barna bőrrel van bevonva, két oldalt kiálló két fejtámaszsal, és abban a karosszékekben hátradőlve, egy szőke férfi, ölében egy szőke asszony. És hallom, tisztán hallom az ő értelmetlen csevegésüket és az asszony tiszta, gyermekes, vidám kacagását. És ekkor valami hidegség és aztán valami melegség járja át a lelkemet és oda fordulok a macska felé, aki rám mereszti sárga szemeit.

Nincs igazunk, te macska. Az életnek nemcsak puhasága és melegsége van, az életnek célja is van. Nagy, fontos boldogító célja: egy öblös nagy karosszék. Ez a karosszék puhább, mint a pamlag és melegebb, mint a kályha. És ebben a karosszékekben színesebbek, nemeesebbek az álmok, tisztábbak, derűsebbek a képek. Nem bárról és nem színházról álmodnak benne, hanem álmodnak benne önmagukról, két egybeforró ajakpárról, egy csapongó, szép, kacagó női lélekről. És álmodnak egy ringó bölcsőről, a bölcsőben egy mosolygó kis babáról. Oly szép lehet az, álmodni ott az ilyen karosszékekben! És álmodni benne addig, míg a haj megszürkül, az ifjuság elhamvad és a bölcsőből kinő a gyermek. És milyen boldogság az, hallgatni annak a viruló nőnek a kacagását és tudni, hogy én szereztem neki ezt a kacagó, boldog jókedvet.

A mi utaink, te szürke, álmatag macska, mégis csak elválnak. Itt hagyom a puha pamlagot és megyek ki a hideg téli fagyba, ahol dideregve ordít a szél, reccsennek az ágak. Fázom, küzdöm és dolgozom, s keresek módot rá, hogy szert tehessek az ilyen karosszékre. Szép az élet, ha puha és meleg, de fázni kell érte. És csak falra festett fantóm a boldogság, ha nem boldogíthatok más valakit. Egy ilyen karosszéket meg kell szereznem. És azután is ki kell mennem a fagyos világba. Mert szent kötelessége minden embernek megóvni a széltől, a fagytól azt a galambot, aki az ölébe ül, és gondoskodni kell szeretettel, félelemmel, hogy az ő kedves kaczagása el ne némuljon.

És a macska duruzsol tovább, bambán, jókedvűen és az óra ketyeg, ketyeg, kimérten, szabályosan:

»Tedd meg, tedd meg. Az élet másodperczekből áll...«

Naivitás.

Olykor meg tudom érteni, hogy miért bocsátotta isten a kigyót a paradicsomba s hogy határozottan baj volna, ha Tirgram csodákat művelne. Az én szellemi életem rendes házi kosztjából táplálkozva, olykor-olykor elfog az undor a szellemi élettől és a rendes házi-koszttól. Ilyenkor szeretnék valami keserűt nyelni, valami piszkosat látni és valami hallatlant hallani. S ilyenkor ott hagyom a zongoránál Chopint és az operában Mozartot és elmegyek valamelyik orfeumba épülni a visitó hangu hölgyeknek kuplékba szedett festékes bölcseségén.

Ne ítéljenek el érte: én hiszem és vallom, hogy ez a bölcsesség bölcs és - helyén való. Ha elémbé perdül egy ilyen fekete-harisnyás apostola a ledérségnek és fülbántó lelkesedéssel dicséri önmagát és önmagában legfőképpen az ő elpusztíthatatlan életkedvét, akkor el kell ismernem, hogy a toiletteje sokkal hiányosabb mint a filozófiája.

Mert ha állig begombolt ruhában lépne a nagyérdemű közönség elé, több bájt sejtene a keble táján, mint a mennyit látunk a kivágott ruhánál. De az ő teljességgel dekolletált mondanivalója nem hagy fönn semmi kívánnivalót. Ahol valami naiv lélek kétségben volna még az iránt, hogy mit akarnak a szók mondani, ott egy, nem éppen plasztikus, de annál fesztelenebb gesztus minden kétséget kizáró kommentárt nyújt. És ilyenkor tombolva harsog föl a nézőtér, a tenyerek összeverődnek, a ragyogó arczokból, melyekre bizonyos hunyorgató, ravasz kifejezés ül, mennybeli jókedv sugárzik és a zugo tapsviharba harsogó kaczagás hangzik bele.

Jókedvűnek lenni, kaczagni nem tudok velük. De valami megnyugtató, jóleső érzés száll meg ilyenkor. Gyönyörűség az nekem, mindennap mosakodó embernek, egyszer megfürödni a kloakában, megtisztulni a tisztaságtól, tudva, hogy van otthon fehér ingem. Ilyenkor mint a farizeus ütöm a mellemet s áldom istent, hogy nem teremtett engem vámszedőnek. Mert ime e nagy tömeg között én vagyok az egyetlen, aki nem ismeri a repertoirt s aki a kuplékból nemcsak a pointet, hanem a vérkergető erkölcstelenséget is kiértem. Érzem, hogy nem vagyok én itt otthon s hogy a virágáros leány megvetőleg néz keresztül rajtam és egy ragyásképi embernek dug a gomblyukába egy éktelenül nagy piros szegfűt. A ragyások joggal undorodnak az én sima arcomtól.

Füstös, dohos a nézőtér, egyik ember a másik szájából kapja a levegőt. Kipirult orcákkal, izzadó homlokkal élvezik a knikebajnos művészetet. Csodálatos népség. Minden nap jár ide, előre tud minden fordulatot, mozdulatot és minden viccet, mégis nevet rajta. Sőt az tetszik neki legjobban, amit legjobban ismer. A harmadik énekszám után odakiáltják a *művésznőnek*, hogy mit énekeljen és az helybenhagyólag bólint a fejével s oly pose-zal gyújt rá a kívánt kupléra, mintha valami legfrissebb ujdonságot produkálna.

De hát hogy is tud ez a népség ezeken a kuplékon kaczagni? Hiszen a legüresebb frivolitás uralkodik - nem a szinpadon, hanem a nézőtéren! Itt lent csupa velőtlen lelkű fiatal uracs és biczegő térdű, durva képi öreg úr, akik állandóan a kloakában ülnek és fogalmunk sincs róla, hogy tiszta víz és friss levegő is létezik. Ottfönn a kis szinpadon pedig egy durvanyelvű, hamis énekű moralista nő tánczol és énekel és prédikál erkölcsöt az erkölcstelen tömegnek.

Távol tőlem az az inszINUÁCZIÓ, mintha mademoiselle Excentriquet apáczának tartanám. Tisztában vagyok vele, hogy ez a hölgy ép annyi embert visel el, ahány pár fekete harisnyát. De tudtán kívül, akaratának ellenére oda vágja a lelkes tömegnek: Nyomorult, piszkos lelkek, megvetlek benneteket, én mademoiselle Excentrique, aki kirúgja lába alól a földet és alólatok a számolty. Az én egy-két viccem, melyet három-négy kupléban alkalmazok, benneteket sujt, rólatok szól s ti elég laposfejűek vagytok, hogy még kaczagtok rajtok. Amikor én a

tejfeles száju uracsot és a podagrás öreg rouét csufolom, akkor tejfelesszáju uracsok és podagrás öreg rouék előtt teszem azt. S ti mégis tapsoltok és aztán pezsgőztök velem. Pfuj!

Nem tehetek róla, de elvtársakat látok ezekben a kifestett artistákban. Én és ők vagyunk egyedül istenfélő farizeusok e sivár lelkű vámszedők között. És sajnálom őket, hogy minden este ebben a rossz társaságban kell élniök, holott jobb sorsra érdemesek.

Ha pedig valamelyikük kétséget nem tűrő módon demonstrálja, hogy alaposan csalódom, akkor sem a szememnek, sem a fülemnek, sem neki nem hiszek. Komédia, merő komédia! Csak a publikum kedvéért trágárkodik. Rossznak mutatja magát, hogy tessék. Ha lemossa arczáról a festéket és haza megy, akkor a lelke végtelenül fáradt, csüggedt és akkor jól esik neki kedve szerint pirulni a viselt dolgokon. Mert leányok ők, nagyobbára fiatal leányok és lehetetlennek tartom, hogy egy leány őszintén, természete után tudna trágár lenni. Azt a bájos zománczot, amelyet homlokára lehelt a természet, le nem kaparja semmi és nem födheti el a festék.

És ime felfogásomat igazolja az a bájos apró jelenség, mely mostan rózsaszín babaruhában perdül a szinpadra. Üde piros arcza nem szorul festékre, ragyogó, aczélszürke szemeiből egy romlatlan, gyanutlan gyermeklélek sugárzik ki. És jól esik hallani fejletlen, kellemes hangját, melyben egy kis lámpaláz remeg és meghat az egyszerű gyermekdal, melyet énekel. Hát nyílik itt is piros rózsa! Hallani itt is természetes hangokat! Kellemes, finom a kiejtése, s amit mond, olyan szép és poétikus. Istenemre, ez a tömeg nem érdemli meg, hogy őt hallgassa és fölháborít a vakmerősége, hogy mer neki tapsolni.

Ez a naiv gyermek-leány káviár nekik. Ugyanúgy hat rájuk, mint reám a durva ének: a kontraszttal izletesebbé teszi megszokott élelmüket. És egy pillanatra szeretnék engedni indulatomnak és fölmenni hozzá és kiragadni őt e durva emberek tömegéből. De csak egy pillanatra. Mert kezdődik a második szám és az előbbi gyermeteg, naiv teremtes ugyanazokat a hurokat pengeti mint mademoiselle Excentrique. Az üde rózsából utálatos galandférgék bujnak elő és fölbántóbban, vérlázítóbban hangzik a gyermekajkról a durva szó, mint a felnőtt leányokéról. Azok érett észszel mesterségnek nézik a dolgukat, ez a kisleány azonban még játéknak tekinti és ő maga is mulat mellette.

Naiv vagy, kedves barátom! Kivánj nekik jó mulatságot - a publikumnak is, a művésznőknek is, egyaránt méltók egymáshoz. Eredj vissza a te tiszta légkörödbe és ne keress gyöngyöket a sárban. Aztán vigyázz, hogy meg ne tudja senki, mit gondoltál róluk. Mert kikaczagna mindenki és leginkább kaczagna ki az a rózsaszínű babaleány, a miért nem hitted el neki, hogy aljas.

És mégis - ha rá gondolok, hogy édesanya ringatta őket is, hogy könyek között léptek erre a pályára, hajtva attól a nevetséges előítélettől, hogy élni csak muszáj, s ha gondolok rá, hogy valamikor ismét könyek között fognak bucsut mondani e pályának, ha elhervadtak az orczái akkor kiengesztelődöm és tekintem őket ismét női teremteseknek. Mert a szenvedés megtisztít és aki sirni tud, az üdvözülni.

Psychosis.

Egy jókedvű bolondos este után egy bolondos könyv akadt a kezembe. Azaz a könyv maga igen okos, sőt rendkívül okos. Amennyire laikus szemmel meg tudom ítélni, szakemberek által tekintélyképen is czitálható. Én azonban nem használtam egyébre, mint lassan ereszkedő álmodás siettetésére. Az ilyen tudományos könyveknél, ha laikus ember olvassa, az ismeretlen s meg nem érthető kifejezések egy darabig ostromolják az agyat, végre szétmállanak, összefolynak az ember szemében. A cél el van érve, jó éjszakát!

De a tárgya, az aztán bolondos. A bolondságról szól. Arról a betegségről, mely annyira elvétve áll elő, hogy csak egy helyen gyógyítják, az »intézet«-ben. A betegségek minden neme, kezdve az egyszerű náthától a tüdővészig, csak úgy elevenen kísértének minden nap a város utczáin, megszoktuk őket, mint a hernyókat a fákon, és ismerjük jól szimptomáikat is. De az örültség ritka. A szerencsétlen örültek, ha gyógyítás nélkül vagy már gyógyíthatatlanul élnek közöttünk, általános feltűnést keltenek. Bizonyos szomorú népszerűségnek tárgyai ők. Az emberek ujjal mutogatnak rájuk, s mint minden ritkaságot, bizonyos fontoskodó titokzatozottsággal mondogatjuk egymásnak: »Ime, egy örült.«

És utána tekintve a szerencsétlen roskatag külsejének, dülöngő, ingadozó járásának vagy találkozáva szeme tévelygő tekintetével, szánszalmasan elgondoljuk, hogy ennek a szegény embernek az élete merő fikció, melyről ő maga tud legkevesebbet. Mi látjuk még magunk között járni, kelni, lélekzeni és táplálkozni, de az életnek az az ismeretlen középpontja, mely konstátálja magában: »Én vagyok!« rég kihalt belőle. Ha meghal, akkor egy holttestet tesznek majd a sirba, melyből már nem száll ki lélek. Ha van, aki sirassa, nem fogja siratni, csak szomorú emlékezéssel tekint vissza arra a sokkal régebbi időre, amikor a most megboldogult tényleg meghalt, elvesztvén elméje épségét.

Olvassom, olvasom ennek az elméleti betegségnek a tudományát s csak nem tudok elálmodni. Egymást gázolva érik az ismeretlen anatómiai műkifejezések s a szemem átsuhan rajtuk az értelmes nyelven irt mondatokhoz. Csak nem áll be a várt hatás, csak nem tudok elaludni. Egymásután morzsolom le a sorokat, a lapokat, a leveleket, az álom megfutamodik előlök. »Mikor lesz már vége?« gondolom. »Csapd be a könyvet. Aludj!« - Tiszta lehetetlenség! Ez a száraz, érthetetlen könyv hatalmába kerített, bilincsekbe vert, parancsol nekem! Olvass, olvass, az enyém vagy, mert én a tied vagyok. Olvass, olvass, mert rólad szól a nóta, te elbizakodott, gyarló ember, aki egy hülyével találkozáva, mint a farizeus, a vámszedő láttára ütöd a melledet: »Hála neked, uram, istenem, hogy különb embernek teremtetél engem!«

Itt az örültség könyvében hiven leírva találom saját magamat. Minden vonás talál, minden szimptoma megvan. Kezdve az étvágy hiányán, az álmatlanságon az idegek érzékenységiig, a nyugalomra való vágyakozás, a sok tépelődés, a borongó, komor gondolatok, az emberi élet titkának megoldására való törekvés, az égető vágy kifejezést adni azoknak a csodálatos érzés-áryalatoknak, melyek lelkemben megvannak, de amelyeket a szótárban hiába keresek, s végre az a mélységes elcsüggedés, a kételkedés saját erőmben, tehetségemben, a lenézés, melylyel önmagam iránt viselkedem, midőn egy hatalmas egyéniséggel állok szemben, mindazok a momentumok, melyekről általában azt hiszik, hogy azok minden tudománnyal vagy művészettel foglalkozó embernek jellemvonásai, nem egyebek, mint beteg szimptomák komplexumai, s megállapíthatom magam is, kérlelhetetlen pontossággal a diagnózist: Melancholia passiva.

Rettenetes! Amit én egyéniségemnek tartottam eddig, az az én betegségem. Az én gondolataim nem egy sajátosan működő agynak teremtsései, hanem eredményei egy nehezen emésztő gyomornak és a nervus sympathicus zavart működésének. - Amidőn dolgozó asztalom mellett

tudós pose-zal papirosra vetem az én életfelfogásomat s elküldöm e papiroslapokat a nyomdába, akkor a legnagyobb csalást viszem véghez. Az emberek nem ismerik az én betegségemet és gondolatnak fogadják el, ami tulajdonképpen egy rozoga szervezetnek beteges reakciója. Hogy merem én rossz gyomorral állítani, hogy az élet szomorú, amikor tudom, hogy a gyomrom rossz és azért *nekem* szomorú az élet? Hogy demonstrálhatom hogy minden emberi törekvés hiábavaló, hogy a nagyság, az idea, az emberiség fejlődésében való hit merő illúzió, amikor tudom, hogy ezek a nézetek csak a melancholia passívával járó csüggedésnek, akaratgyöngeségnek a megnyilatkozásai? - Tedd le a tollat és tedd le az okos ember álarczát, légy legalább annyira okos, hogy tisztán látva a helyzetet, beállítasz az elmekórházba és mondod: »Csukjanak be, én örült vagyok!«

S a dolog már nagyon sietős. Mert mind gyakrabban vannak derült napjaim, amikor sugarasnak, szépnek látom az életet, amikor örülök annak, hogy élek és karjaimban duzzadni érzem az erőt, agyamban nem tudok rendet tartani az egymást érő új, termékeny gondolatok közt. Tisztán látok a világba és középpontjának érzem magamat. Meg vagyok elégedve magammal, kedvemet lelem a munkában, és sajnálom, hogy a nap olyan rövid és csak olyan keveset dolgozhatom. - Siess, siess az örültek házába, mert ez a boldogító érzés, ez a nagy önbizalom az örültségnek már második, akútobb stádiuma, a melancholia passívát föl váltó *stadium maniacus*. Erre már csak a *stadium melancholicum secundarum* következhetik, és akkor isten a megmondhatója, miféle *monomániába* esem: hogy Shakespearenek tartom-e majd magamat és drámákat írok, vagy kutyának-e és ugatok majd. Vagy az a még rettenetesebb eset is bekövetkezik, hogy a melancholia legsivárabb mértékéig fokozódik bennem és beáll a végleges elbambásodás, a *stadium stuporosum*.

*

Ismerek egy szép fiatal asszonyt, akinek piros ajkairól az élet kaczag felém. Irigyeltem könnyű, vidám lelkét, mely mindennek tud örülni, mindennek tud nevetni. Egy ingó-mozgó, tánczó napsugár, egy rózsaszínű Pandora-szelencze, melyben a jókedv ezer manócskái vannak elzárva. Szép szemei csak a kaczagástól nedvesednek meg, okos kis fejét csak aprólékos, jókedvű csinyeken töri. A férje komoly, józan ember, aki megszerette ezt a könnyelmű, higany-természetű asszonyt, úgy ahogy a száraz sivatagból a forrásos oázisra kívánczik az ember. Kaczagott ő, a mogorva ember is, ha feleségét hallotta kacagni, és nem igen gondolt rá, hogy a felesége ok nélkül nevet. S ha távoztam jókedvű körükből, azt kérdeztem magamban: vajon talállok-e én is az én sivatag életemben egy ilyen nevető oázist?

Szép, kaczagó piros asszony, többé nem irigyellek! Örült vagy te is. Itt van tudós kéréssel telenséggel megállapítva a diagnózis, a vak is látja, hogy *chaeromaniában* szenvedsz. Nem vagy te jókedvű, csak a vérkeringésed rendetlen, az étvágyad betegesen nagy és egy kicsit tüdőbeteg is vagy. Ennyi az egész. A te kedves, badar csevegésed már előrehaladt örültségről tanuskodik, pajkos agyadban lázasan kergetik egymást a benyomások, egyik gondolat elnyeli a másikat és azok a mondatfoszlányok, melyek ötletszerűen fűződnek egymásba és kacagásra ingerelnek, az agyműködésnek szomorú degenerációjára vallanak. Világosan látom szomorú sorsodat, egy szép napon férjed tört lélekkel be fog szállítani a dühöngő kórosok közé, ahonnan soha, de sohasem fogsz visszatérni hozzá!

És sorra egymás után találkozom ebben a könyvben ismerőseimmel, barátaimmal. - Az én poéta barátom, aki a pálmáért küzd, *melancholia ambitionisban* szenved, az a kedves öreg úr, aki esténként a Rémi kioszkban a legválogatottabb stilusban a legokosabb dolgokat beszéli nekünk *amenomonomaniacus*; az az optimista jó fiú, aki polihistor létére nem vágyódik ki diurnista állásából, *monomania vanitatisban* sinlődik. S mindazok az érdekes jellemvonások, melyek egyes embereken feltűntek nekem, mindazok a lélektani proczesszusok, melyekkel a szépirodalom foglalkozik, mind kifejlett örültségek vagy annak fenyegető előjelei.

Rossz gyomor és hiperaesthetikus idegek! Egyéb nagy és szép sincs a földön. Ezek miatt vagyunk boldogtalanok, ezekkel végzünk nagy dolgokat. A civilizáció az egészségből táplálkozik és megöli a józan lelket. Örültség minden, ami elüt a mindennapitól, a határozott karakter, a megállapodott életnézet, az egy irányban, egy szempontból, filozófiailag fegyelmezett gondolkodás csak olyan *paranoia*, mint azé a félkegyelmű kényszerzubbonyos mészároslegényé a Lipót-mezőn, aki azt hiszi magáról, hogy ő Kinizsi Pál és mindig törököt akar gyilkolni.

Ereszszék szabadon az örülteket vagy csukjanak be valamennyiünket! Ha az orvosok gyökeresen akarják végét vetni az óriási mértékben elterjedt psychosisoknak, akkor keljenek ki a kultura ellen, tiltsanak el minden idegemesztő munkát, mert célunk a földön az élet és nem az, hogy képzelt értékű dolgok előteremtése kedvéért a legrettenetesebb öngyilkosságot kövessük el.

*

A szobámba besüt a kora juliusi nap és felkölt. Kinyitom az ablakot és beengedem a friss reggeli levegőt. Egy kicsit nedves, egy kicsit hideg, egy kicsit megborzongat, de jól esik. Tágas virágos udvarra nyílik az ajtó. Ember még nem jár lent, csak a macska nyújtózkodik kifeszített lábain, hogy elűzze az álom okozta zsibbadtságot. Az eresz mentében felállított oleanderek sűrű zöld guirlandot képeznek, melyen keresztül piros fonalakban huzódnak virágai. Szép, üde, friss minden. Piros, zöld és kék, békés és nyugodt. Egy kis idillt látok magam előtt. Egy szerelmes pár ül a virágos verandán és vidáman költi el reggelijét. S históriájuk olyan szép, hogy rögtön meg fogom írni.

Megállj, örültség! A veranda pusztá; faragatlan, terítetlen zöld asztal áll rajta, az a szerelmes pár nem is létezik és így nem is lehet történetük. Hallucináció az, amit láttál, a te beteg agyadnak, túlérzékeny idegeidnek beteges képzelgése. Végy hideg zuhanyt, járj sokat, ne dolgozz semmit, de annál többet egyél. Gyógyítsd magad és ne dolgozzál!

Eh, mit nekem a psychosis! Hát jól van, örült vagyok! Ha örültség nélkül nem lehet szép dolgokat elképzelni, finom benyomásokat megérezni és színesen, mozgalmasan gondolkodni, akkor örülök, hogy örült vagyok. Aztán miért rösteljem én azt, hogy az én gondolkodásom a gyomrom eredménye, amikor ez a gyomor csak úgy az enyém, mint az agyvelőm? - Az orvosi tudományban nincs okom és nincs jogom kételkedni. Annyi erőm még van, hogy megérthessem, de annyi tudásom nincs, hogy czáfolhatnám. Elhiszek mindent, szomoruan bár, de megnyugszom abban a tudatban, hogy ha végleg meg nem örülök, akkor ezt a szerencsét csak kora halálomnak köszönhetem.

Ez a tudomány, mely megtámadja önérzetemet, meg is erősíti. Örült vagyok, mert teszek valamit s mert jellemem van. Minden exaltatio az idegeken keresztül vibrál, és e vibrálás annál finomabb, mennél érzékenyebb, mennél betegebb az idegrendszer. Ez az én világfölfogásom rögeszme, éppen olyan, amilyen a Plátóé volt és amilyen azé a koldusé, aki Rotschildnak tartja magát. Csak az irány más, a jellege ugyanaz. De messze távolban századokon keresztül egy hallucináció csalogatta az emberiséget, egy sugaras, földöntúli kép, melynek birtoka a legnagyobb üdv. S aki ember volt, az törte magát ezután a kép után, s abban az örült hiszemben halt meg, hogy utódai az ő segítségével közelebb értek hozzá. Csak a józanok, az ép idegűek nem látták ezt a képet és jó étvágygyal haltak meg:

Az én gyomrom rossz. Én velük megyek.

Éjszaka.

Szeretném megismerni azt a mákonyt hintő, nyugalmas, szelid éjszakát, melyről Thorwaldsen mintázta szép reliefjét. Ott honol az valahol Olaszország virágos, halmos tengerpartos tájain, izzó kék ég alatt, ahol átmenet nélkül, hirtelenül kigyújtja számtalan csillagmécseit. Ahol nem ismerik a hosszú alkonyok kétes, főfájást okozó félhomályát és nem ismerik azt a hat lóval hajtó sietséget, melylyel mi átrohanunk egy izzadó, fázó, keserves élet munkáján, tobzódásain. Ott, ahol szellős, oszlopcsarnokos nyárilakok húsében játszsza el az életet nap nap után, ahol az embereknek nincs felejteni valójuk: ott lebeg az éjszaka tündére ajtótól ajtóhoz és szórja a boldog embereknek a feledést hozó, az édességet nyújtó álmokat.

Ismerem a csöndes, csillagos éjszakát, midőn remegő lomb alatt a sziveket izgalomba, szerelmi mámorba ejti. Ismerem a dolgozószoba csöndes éjszakáját, midőn a lámpa ernyője alól kiárad a sárga fény, rikítóan világítva meg asztalt, széket, szőnyeget s a sarokban álló könyvespolcz egy harmadát. A mennyezeten sárgára kifest egy szabályos kerek korongot s azon tul összetorlódik az árnyék, sűrűsödik a levegő s a légben, árnyban elvegyülnek már a jövő álmodok képei. És ismerem az iszonyatos, viharos éjszakát, amikor remegve huzza meg magát a hajléktalan a kapualjakban, mignem a rendőr megkönyörül rajta és ad neki meleg, száraz álmhelyet a börtönben. Az éjszaka örömeit, izgalmaikat, kinjait és kétségbeesését mind átélveztem, átszenvedtem, de az abszolút nyugalom, a béke és a csönd éjszakáját csak allegoriaként, márványban, bronzban és gipszben ismertem meg.

Talán valóságban nem is létezik. A nyugalom, a béke annyira vágya és ideálja valamennyiünknek, hogy nem is lehet egyéb vágnál, ideálnál. Egy lehellet a gyertyalángra - és itt terem körülöttem a fekete éjszaka. De a test, mely nap közben ellankadt, a szem, mely szakadatlanul meg volt erőltetve és a megrepedésig tulfeszített agy még reszket a nyugós nappali munka izgalma alatt. Mint a gyors forgásra pörgetett orsó, még egyre dolgozik és átdolgozza másodszor is a kellemetlenségeket és kétségeket, melyek nap közben zaklatták. Mire megáll a gépezet, tompa tehetetlenség, ólmos álom nehezül reánk s ha magunkhoz térünk, a véghetetlen fáradtság érzése nyom el s szeretnénk pihenni, pihenni, föl nem kelni soha többé.

Ez az én éjszakám. Lemondtam végleg már az édes nyugalom, az öntudatlan álom reményéről. Mint az ártatlanságot az első bűnnél, úgy vesztí el a lélek a pihenés képességét az első tulfeszített munka alkalmával. A nyugalom, a pihenés, a minden sebre írt hozó álom csak azoknak osztályrésze, akik sohasem fáradnak el annyira, hogy szükségük volna rá.

Nyugós, gyötrelmes állapot. A test dermedten fekszik a párnákon, önmagával tehetetlenül. De a szív és az agy még mozog, dolgozik, sokkal serényebben mint nappal. Feketeség, sűrű homály köröskörül, de a szem látja ezt a homályt. Lát fekete falakat, fekete képeket, szobrokat, látja az íróasztalon hagyott könyvet, a félig teleírt papirost. S az utcáról felhangzik egy elkésett korcsmalátogató kopogó járása, bamba dünnögése - halk tánczütemek a sarki kávéház hölgyzenekarától és a harmadik utcában gördülő bérkocsi tompa dübörgése...

Az alvó, pihenő város halk érlüktetése behat a csukott ablaktáblákon, keresztül, ahol sötétségbe temetve fekszik egy ember, aki nem tud szabadulni saját magától. Behunyja szemeit, hogy a sötétséget se lássa, olvas egytől ezerig, hogy ne gondoljon semmire. De a sötétség újabb meg újabb alakot ölt, az alvó élet halk pihegése befészkelődik agyába, a számsor megszakad és kép kép után jelen meg a behunyt szemek előtt. A gondolkodás megereszti pókhálófonalát és összeszövődik egy csodálatos eszmevilág, tele fénnnyel, árnynyal, - különös, bizarr, lehetetlen kapcsolatot állapítva meg egymáshoz nem tartozó tények és dolgok között.

Aki nem tud aludni, az éjszaka poéta. Hipnotizálja őt a végtelenbe nyúló csend és sötétség. A szemeivel hall, a füleivel lát. Finom nuanceok hatnak rá, mik elvesznek a napvilágnál és gondolkodik színes, izzó, gyújtó nyelven, melynek minden szava ütem, minden mondata muzsika. Csodálatos tisztalítás szállja meg. Minden rejtély, melynek megoldásába a tudós éveket öl hiába, tisztán és világosan megfejtve áll előtte. Ha az a test nem volna akkor béna, ha ezek az éjszakai ritmusok és gondolatok meg volnának rögzíthetők: a legnagyobb csodákat a poézisben az művelné, aki nem tud aludni.

Aki nem tud aludni, az éjszaka jó ember. Szomoru emlékek könyeket facsarnak ki szeméből. A legönzetlenebb elhatározások ilyenkor fogamzanak meg. Az aludni nem tudó elajándékozta vagyonát, átengedi küzdelme díját a versenyzőknek és lemond szerelméről a szerencsétlenebb vetélytárs javára. A világ összes szenvedése mélyen a szívébe vág és ha ilyenkor az elhatározások testet ölthetnének, meg volna oldva a nagy világprobléma, nem léteznék többé visszavonás, harag és gyűlölség az emberek között.

Az első napsugár véget vet mindennek. Fáradtan, fásultan eszmélek fel álomszerű kábultságból. A munka kiszólít az utcára és szemben találok magamat egy szilárd, színes és hangos világgal. Minden úgy van, a mint tegnap volt és én kénytelen vagyok azt művelni, amit tegnap műveltem: marczangolni, tépni a velem szemben állót, mert az is marczangol, tép engemet. Az éjszaka ébren álmodott képei homályosan, elmosódva rajzanak emlékezetemben. A rímek, a ritmus, a színek elhalványodtak és azok az elementáris, fényes gondolatok nevetséges kicsinyességekke törpülnek össze. Az önzetlen elhatározások, a jövőnek nemes programja logikailatlan, érzelgős képtelenségek! Nem álom az élet! - Rettenetes komoly munka az, melyben ki kell vivni mindent magamnak és sohasem lehet az, amit kivivok, annyi, mint a mennyi kell a boldogságomhoz.

A nappal meghazudtolja az éjszakát. Kérlelhetetlen, józan, okos czáfolat ez, melyet föltétlenül el kell ismerni. És az élet árjába szakadó ember nem is évődik többé éjszakai gondolataival, csak azt a rímet sajnálja, melyet akkor megtalált, s melyet most is szépnek tartana, ha emlékeznék reá.

*

Nem, az a lóto-futó kalmár és az a sötét szobában ébren álmodó nem lehet *egy* ember! Egy mécsvilág elfűvése, egy téli nap borongó, fagyos világossága nem idézhet elő ekkora változást. Érzem, hogy valami misztikus, velem született szakadás van lelkemben, mely a bűnbeszéssel fogva apáról fiúra átöröklődik. Az az ember, aki nappal izzad, gondolkodik, a kenyerét keresi, a dicsőséget hajhászsa, az a reális világ produktuma: egy automata, egy gépalkatrész, mely beilleszkedik ebbe a természetellenes, önző, erőszakos működésbe. Ez az ember együvé forrt az étellel és annak zsarnoksága alatt áll. De ha a test ledől, s a sűrűdő homály elfödi előle a rajta uralkodó anyagot, akkor ezzel együtt megsemmisül a kreatúrája is. És föltámad helyébe a másik, az ősember, a jobb ember, aki tisztán csak romlatlan lelke sugallatára hallgat, a hogy réges-régen hallgatott reá a mítoszok korában, az enyhe déli ég alatt, a mindenható, pompázó természet ölen. Az *ő* gondolatai az igazak, az *ő* poézise a szép, az *ő* erkölce boldogíthatná a világot.

De az élet meghazudtolja az álmot, mert az álom igaz és az élet - hazug.

Hullámok.

Ugy tettem, mintha már megelégteltem volna az ülést és felálltam. Aztán kibámulva a tenger messzeségébe, éreztem, mint tolja helyre az üresen maradt széket s rá ülteti az édes anyját. Hogy kicsoda ő? - Nem tudom. Most láttam először. A benyomás, amit fehér ruhácskájában, keblére, hajába tűzött rózsáival és nagy, leányos kék szemeivel reám gyakorolt, csupán az volt: szép leány!

Husz lépésnyire tőlünk a villa Stephanie terraszn csörömpölnek a kanalak, csengnek a poharak. Fehér asztalok a fehér porondon, fehér leányok mellettük, akik tejet isznak. Előttük, körülöttük zöld babér-ligetek, a köpárkányon túl nagy messzire a kék tenger, a szélén violaszin karikákat fodorítván. Olyan tisztára mosakodott, vasárnapi az egész szceneria, olyan mintha csak az imént takarítottak volna.

Ott áll az édes anyja mellett és mind a ketten szótlánul néznek a tengerre. Aki a tengerre néz, sohasem beszél. Az egyre csapongó hullámok örök változása leköti a figyelmet, a gondolatokat és a lelket. Az ember rá bocsátja a ringó hullámokra a maga képzelete hajóját és ez a hajó elvitorlázik vele messzire, messzire, sokszor túl a láthatáron, sőt néha egészen az ismeretlen szomszédjáig is.

Az ember kikeres magának egy hullámot és nézi, mi lesz vele. Szelid, lassu lendülettel átbukdácsol az előtte levő vízbarázdán, aztán ijedten, bele botlik a part fekete kőszirtjébe és tajtékozva menekül vissza. Utközben éri őt egy másik hullám és elnyeli. Vége.

Mi történt ezzel a hullámmal?

Ugy érzem, mintha nem is pusztán redője volna a tengernek, olyan amilyet ez a szép leány most puha keze egy selymes simításával eltüntet a ruhájáról, hanem valóságos egyéniség, mely halad a maga útján és ér valahová. Mintha azok a finom reczék az arczatján kéjesen rezegnének a tűző nap sugarától és örülnének neki. Kár, hogy ez az öröm olyan hamar muló.

Egyik hullám maga alá gyüri a másikat. A feneketlen mélység, mely fölött ez a jókedvű, ragyogó víz egyéniség hömpölyög, a megsemmisült hullámok holttesteivel telik meg. A tenger végtelenségén egyre folyik a keletkezés és megsemmisülés ősi proceszszusa, a második percz generációja az első percz generációjának a sirján örvend a létezésnek.

A struggle of life.

Valamint ez a reszketős öreg asszony is örvendett a létezésnek, mikor szép leánya még nem volt. Az ő fonnyadt, elsárgult arcán még látom a hajdani, szétporladt szépség csontvázát és ez a váz hasonlít a szép leányhoz, a hogy a halál az élethez csak hasonlíthat.

Amott messze, a láthatár karimáján kivillan egy pont. Vitorlás hajó közeledik. Érzem, hogy a leány szeme is rajta függ ezen a fehér ponton és érzem azt is, hogy az ő tekintete is, mint az enyém, végig siklik a tengeren, hullámról hullámra, a fehér ponttól kezdve egészen a parti szikláig. S ebben a pillanatban elszédül a fejem, úgy érzem, mintha a part megindulna befelé a tengerbe. S föltekintve látom, hogy szép szomszédnőm is belekapaszkodik a szék támlájába, szintén elszédülve.

De nem ő az, valaki más. Ő a széken ül, sárga aszott arczczal, reszkető kezekkel, szakasztott olyan, amilyen egy másodpercczel előbb az édes anyja volt s mögötte a szék támlájába kapaszkodva, egy szép fehér ruhás leány, rózsákkal a keblén, a hajában, nagy, leányos kék szemekkel. Szakasztott olyan, amilyen ő volt ifju korában csak egy másodpercczel ezelőtt.

Hullám, csak hullám. Képzeltés, hallucináció, mint minden, amit látunk. Te szép leány, ha szerelmes volnék beléd, mennyországom, mindenségem volnál, így csak egy felszínre vetett vízfodor vagy, melyben színesen törik meg a napsugár. Sajnálom, hogy a legközelebbi percz maga alá fog temetni, hogy elhal a színed, az erőd, a szépséged, hogy nyomoruságos néhány esztendő múlva csak reszketősen fogsz rá támaszkodni arra a másik gyöngé karra, mely egykor izmosan és szenvedélytől fölhevítve ölelte át rengő derekadat.

De hát az enyészet irgalmas. Mire te letünsz a felszínről, az én hajamban sem lesz többé fekete szál.